

TERESINA BORONAT: L'EXILI DE L'ÈXIT

**Laia Esquerrà
Treball de Recerca
Promoció 2011-2013
Institut Menéndez y Pelayo
Barcelona**

*“Hi ha noms que han tingut un ressò mundial,
quan han aparegut amb insistència a les pàgines
dels diaris, que han fet moure una multitud
d'admiradors, i que, de sobte, desapareixen.
Talment com una estrella amb cua que ratlla la
foscor del cel i després s'hi perd.”*
- Xavier Fàbregues -

Índex

Agraïments	4
Hipòtesi	5
Introducció	6
Qui va ser Teresina Boronat?	8
Primers anys de vida.....	10
Infància.....	10
Adolescència.....	11
Anys d'èxit.....	12
París.....	12
Estats Units.....	20
Gires Mundials.....	23
Darrers anys de vida.....	24
Retorn a Catalunya.....	25
La proposta artística al món de la dansa	27
El ballet clàssic català.....	27
L'espanyolada.....	29
Context artístic	31
Relacions professionals.....	31
Pauleta Pàmies.....	31
Ezequiel Vigués (Didó).....	32
Manuel de Falla.....	33
Ignacio Zuloaga.....	34
Anna Pavlova.....	35
La Musa.....	37
Pau Gargallo.....	37
Apel·les Fenosa.....	38
L'actriu.....	40
Context històric	42
Context històric de la seva vida.....	42
Posicionament de la Teresina Boronat.....	47
Compromís amb la República.....	47
Repercussió sobre la seva vida.....	49

Reconeixements	50
Cronologia	54
La recerca	63
Quadern de bitàcola.....	63
Conclusions	77
Bibliografia	81
Annexos	90

AGRAÏMENTS

Vull agrair la col·laboració de totes aquelles persones i institucions que, desinteressadament, m'han proporcionat l'ajut i els mitjans que han fet possible la realització d'aquest treball.

En primer lloc al meu pare, Josep Esquerrà, primer de tot per donar-me a conèixer aquesta figura i despertar en mi l'interès per ella; i durant l'elaboració, per qüestionar obertament tots els punts crítics que ell veia i ajudar-me a resoldre'ls així com proporcionar-me nombroses fonts d'informació. També agrair la col·laboració en això de la meva mare, Bettina Schaefer, que si bé va mostrar interès tard ha aportat informacions clau.

A la meva àvia, Dolors Roig, per tots els seus esforços a l'hora de recordar i especificar tots els detalls personals que en sabia.

A la meva tieta, Laura Mencerré, per la seva experiència en Treballs de Recerca aportada així com també per aconseguir-me informacions a les quals jo no tenia accés.

I també a tots aquells familiars que han buscat per casa seva i m'han proporcionat tots els documents que tenien.

També destacar el meu agraïment a la tutora d'aquest treball, Begoña Rosa, per haver-me donat un vot de confiança a l'hora de triar aquest tema i acompanyar-me al llarg de tota la recerca. Agrair-li també el seu interès i esperit crític que m'han permès aprofundir i perfeccionar aquest treball en tots els aspectes.

A en Joan Pallarès-Personat pel seu interès i contínua implicació al llarg de tot el treball. Per haver-me proporcionat un punt de partida i haver-me rebut per ajudar-me en els temes històrics i polítics d'aquella època. I a l'Alba Metge per posar-m'hi en contacte en primer lloc.

A en Carles Ibáñez i a l'Ester Vendrell per les seves aportacions artístiques i els seus coneixements del món de la dansa que jo desconeixia.

A l'Archivo Manuel de Falla per proporcionar-me la correspondència entre els dos artistes així com també a l'ARCA, la BNC i la BNF per tots els arxius als quals he pogut accedir.

I finalment, a totes les persones que, tot i no figurar explícitament, l'han fet possible.

HIPÒTESI

Teresina Boronat fou una ballarina d'èxit que, podent ser una gran artista i una catalana universal, va quedar relegada a l'oblit, fruit de les circumstàncies sociopolítiques en què va viure i l'actitud amb què les va afrontar.

INTRODUCCIÓ

La hipòtesi plantejada també es pot complementar englobant a Teresina en un buit històric que ens presenta el segle XX, uns anys molt conflictius que han quedat desatesos per la història nacional. Pel que fa referència a l'èxit de Teresina, és possible que fos possible pel fet de trobar-se a l'estranger i que els mateixos espectacles a Espanya no li haguessin permès tenir tant d'èxit.

Podria avançar que demostrat està que Teresina fou una exitosa i reconegudíssima ballarina¹ i artista de la seva època i que, tanmateix, avui en dia ja no se la recorda, no se la reconeix i, de fet, ni tant sols es coneix. Així doncs, ens hem de preocupar pel fet que no es recordi a una figura tant important dins de la cultura catalana a nivell mundial i que no se li hagi arribat a fer cap reconeixement tot i el suport i l'afany de catalanitat que va demostrar en vida?

Aquesta ballarina del barri de Sant Andreu em va despertar l'interès per dos motius: com a cosina germana i íntima amiga de la meua besàvia i com a artista d'èxit. Pel que fa al primer aspecte, m'agradaria poder reconstruir una història familiar perduda i, respecte el segon, voldria recuperar la història d'una artista que, d'entrada, sembla que ens presenta les característiques més inapropiades per ser recordada, com comprovarem a les conclusions². D'entrada ens podem preguntar quines són aquestes característiques que, en un començament, poden semblar poc suggeribles per ser producte d'una recerca però n'hi ha de tant evidents com el fet de pertànyer a una companyia teatral històrica o l'adhesió i militància en algun moviment politicocultural recuperables a posteriori.

Veurem també com l'estil de vida i el tipus d'espectacles que va fer explicar, en part, el pobre record que tenim d'aquesta ballarina i la dificultat per escriure'n la història.

¹ Com menciona la seva pròpia professora de dansa Pauleta Pàmies en una entrevista. Domènec de Bellmunc (1982). L'educadora de "Girls" (Un interviu-bibliografia amb Pauleta Pàmies), *La Rambla (esport i ciutadania)*, 159, 3 – 23-I-33, Barcelona.

² Explicades concretament als punts 5, 6 i 8, a les pàgines 78 i 79.

He desenvolupat aquest treball a partir de breus articles d'època recopilats a través de nombroses cerques a arxius i biblioteques nacionals i internacionals. Així doncs no es tracta d'un treball amb una part estrictament teòrica i una de pràctica ja que ambdues parts s'han desenvolupat juntes al llarg del procés. Un procés minuciós que si bé m'ha permès incidir en detalls molt concrets de la vida de Teresina, ha donat lloc a nous interrogants que en alguns casos no he sigut capaç de resoldre i m'ha limitat aquesta recerca, sobretot per la disponibilitat de temps. Presento el desenvolupament concret de tots aquests processos en l'apartat de dedicat a la recerca a la pàgina 63, el *Quadern de bitàcola*.

L'objectiu d'aquesta recerca ha sigut doncs, no només el de recopilar en un sol document tota la informació possible sobre la seva biografia sinó, també, el de determinar el motiu pel qual no se la recorda i la possible influència de factors externs (com la Guerra Civil Espanyola) així com també de factors personals (com el caràcter) en aquesta falta de memòria.

Aquestes i altres qüestions plantejades al llarg de la recerca són les que donen peu a aquest Treball i és que, per molt independents que semblin, aquestes es poden relacionar entre si sense problemes.

QUI VA SER TERESINA BORONAT?

Teresina Boronat va ser una dona moderna i una ballarina allerada. Independent en tot el què feia va exhibir fervorosament les seves danses per tot el món i va obtenir així l'aprovació i l'èxit dels públics més difícils i diversos, sense deixar de fer gala dels seus orígens.

Aquesta catalana, nascuda a Sant Andreu de Palomar (Barcelona) l'any 1904, durant el primer terç del segle XX va recórrer el món amb els seus espectacles, va ballar per tot Europa, Egipte, els EEUU, Cuba, les Filipines, el Japó i la Xina sobre els escenaris més importants de l'època.

La seva formació es va iniciar a l'Institut Català de Rítmica i Plàstica on Joan Llongueras³ impartia un nou mètode d'aprenentatge musical a través del moviment i tot seguit, va entrar a l'escola de dansa del Gran Teatre del Liceu on va aprendre la tècnica clàssica amb Pauleta Pàmies⁴. Paral·lelament, amb el Mestre Coronas va conèixer-hi tots els secrets de l'escola bolera i, a l'Escola Municipal de Música de Barcelona hi va estudiar violí. Una formació completa en la qual aviat va destacar el seu talent.

Amb 15 anys ja era primera ballarina del Liceu i als 18 la reclamaven al Gran Teatre de l'Òpera de París perquè hi anés a ballar. Allà hi va debutar amb "*Taglioni chez Mussette*" i s'hi va quedar quatre temporades amb un èxit que no va fer més que augmentar gradualment.

Actuant en gales espanyoles, Teresina va començar a sortir de París i a triomfar allà on anava. El caràcter i el virtuosisme de la ballarina li conferien un gran magnetisme que captivava a tots els públics.

Durant aquella època l'escola bolera espanyola estava de moda a tot el món i era un símbol significatiu d'Espanya cosa que li va permetre a ella i a molts altres ballarins fer-ne ús per a vendre la seva obra. Però allò català també ho estava i les cobles eren una sonoritat molt

³ Reconegut músic i pedagog que va introduir a Catalunya el mètode Dalcroze que expliquem a l'Institut Català de Rítmica i Plàstica fundat per ell mateix.

⁴ Veure la seva relació a l'apartat *Relacions professionals: Pauleta Pàmies* a la pàgina 31.

demandada.

Teresina va compaginar en els seus balls ambdues tradicions però aquesta combinació no va permetre ni a espanyols ni a catalans fer-se-la seva perquè sempre contenia massa de l'altra. Amb els més tradicionalistes no concordava en tendència política tot i ballar i ennoblir els seus balls d'arrels espanyoles, per als clarament catalanistes, les seves actuacions estaven massa carregades amb l'espanyolada tot i demostrar-se sempre catalanista i exportar la cultura catalana amb els seus espectacles, i posteriorment, republicana durant la conjuntura de la Guerra Civil Espanyola (d'ara en endavant GCE). Així doncs, la GCE va esclatar i Teresina, tot i posicionar-se obertament amb els republicans va quedar-ne relativament relegada.

El règim dictatorial franquista ni tant sols la va voler a Espanya⁵ i així doncs, ella es va quedar al seu París que l'havia portat a la fama mundial i on havia establert el seu propi estudi de danses.

En tornar, l'aïllament va ser seu, no va tornar a relacionar-se amb la família i no va fer menció al seu passat, del qual cal esmentar que, el 1935, mentre a París la gent es barallava per aconseguir entrades, Teresina havia vingut a actuar a Girona en un teatre buit on es van donar totes les circumstàncies perquè ella se sentís traïcionada i oblidada a la seva terra d'origen.

La ballarina, amb el seu esperit de *Carpe Diem* no va temptar de ser recordada per la gran figura que havia estat sinó que es va resignar a viure en la nova situació, gaudint del moment en què es trobava. Acceptava tot allò que li arribava però tampoc no era pionera.

Fent tota la seva vida allò que li venia de gust segons les circumstàncies en què es trobés, Teresina va fer una gran diversitat d'espectacles (arribant a fer alguna incursió en la gran pantalla) i va donar suport a causes de tot tipus però no va tenir darrera seu, el suport d'un gran teatre o un mecenes que la seguís al llarg de la seva carrera.

Així doncs, Teresina, una dona de gran caràcter i idees clares, va triomfar per tot el món donant a conèixer els seus orígens però el xoc entre el seu caràcter i el franquisme la van

⁵ Com veurem en l'apartat dels efectes que va tenir el seu compromís amb la República a les pàgines 47-49.

relegar a l'exili i a casa seva va ser oblidada.

Ara ens trobem davant d'un altre personatge digne de més d'un homenatge que la memòria històrica del seu país ha oblidat.

PRIMERS ANYS

Infància

Teresa Boronat i Fabra va néixer al barri de Sant Andreu de Palomar de Barcelona el 1904. De família burgesa aviat va tenir els seus primers contactes amb el món artístic. De ben petita es va criar en l'ambient dels cercles culturals andreuencs de l'època que freqüentava la seva família.

El seu pare era originari del barri de Sant Andreu mentre que la seva mare venia d'una família del Poble Nou⁶. Tenia un germà anomenat Roc Boronat i una germana menor que es deia Quimeta. Vivien a l'actual Carrer Ignasi Iglesias, dramaturg i poeta modernista amb qui Teresina es va relacionar i també veí del carrer, que llavors es deia Carrer de l'Ordre.

El 1911, amb set anys, va iniciar la seva formació artística estimulada pel seu pare. Va entrar al Gran Teatre del Liceu a estudiar dansa amb Pauleta Pàmies, de la qual fou una de les últimes i més notables deixebles i, opció per la que ella sempre es va decantar més. Al Liceu hi anava sempre acompanyada de la seva cosina, Vicenta Fabra, amb qui estudiava “teneduría de libros”⁷ a l'acadèmia de comptables, i que es quedava a esperar-la per tornar conjuntament cap a casa.

El teatre, segons va dir la mateixa Teresina⁸, va ser la seva primera vocació, l'apassionava i tampoc no el va voler deixar mai de banda. Amb Joan Llongueres i Badia va estudiar-hi expressió rítmica i posteriorment va ingressar a l'Escola Catalana d'Art Dramàtic, sent deixeble del gran Adrià Gual així com també d'Ignasi Iglesias i Antoni Carrión.

⁶ Motiu pel qual, posteriorment també es considerarà a Teresina com a filla d'aquest barri.

⁷ El que actualment entenem com a comptable, dependent encarregat de la comptabilitat d'una empresa.

⁸ Extret de l'article de Pere Guilanyà (París X-1927). Teresina Boronat, *La nova revista*, 11, 161-164 – novembre 1927, Barcelona.

A l'Escola Municipal de Música de Barcelona hi va estudiar violí amb Antoni Torelló fill, tot i que mai no va arribar a triomfar amb la seva faceta musical. El seu cosí però, també anomenat Roc Boronat va excel·lir en aquest àmbit arribant a ser director d'orquestra a Brussel·les.

Podem dir que Teresina va iniciar una formació típica de filla d'una família benestant i amb una gran tradició cultural però a diferència de la seva germana, ella decidí fer-ne la seva professió. No podem dir si tenia un talent innat o si la seva perseverança la dugueren cap a l'èxit però sí que podem dir que la fama li va arribar aviat, de ben joveneta.

Adolescència

Els primers anys d'adolescència de Teresina foren sobre els més reconeguts escenaris de l'època. Amb només 13 anys ja actuava al Teatre de Novetats de Barcelona.

Amb 14 anys ja formava part del cos de dansa del Gran Teatre del Liceu i un any més tard hi era primera ballarina amb l'òpera de Jules Massenet, "*Thaïs*".

El 1919 interpretà per primera vegada "*La sardana de les monges*" d'Enric Morera a El Dorado al costat de Raquel Meller que cantava mentre ella ballava. Un any més tard, el 7 d'octubre, hi tornava per interpretar "*Don Joan de Serrallonga*", una sarsuela en català amb música també d'Enric Morera i text de Francesc Pujols, on aquest cop cantava ella mateixa.

Teresina va seguir com a primera ballarina del Liceu fins l'any 1923. Un any abans, Paul Leon, ministre de Cultura de la República Francesa l'havia vist actuar a Barcelona i li va proposar el seu debut a l'Òpera de París, oferta que ella va acceptar de bon grat. Al voltant d'aquestes dates també va conèixer a Ezequiel Vigués que seria el seu mànager fins al 1930. Així Teresina va iniciar la seva carrera com a ballarina internacional.

Aquest èxit tant primerenc de Teresina va fer que molts la fessin més gran del que era i poc després de complir els vint anys alguns ja comencessin a parlar de la fi de la seva carrera posant-li'n trenta llargs.

ANYS D'ÈXIT

París

Seguint el suggeriment de Paul Leon, Teresina es va traslladar a París tot i que els primers anys va seguir actuant a Barcelona amb actuacions tant destacades com la dansa de “*Marianela*” de Benito Pérez Galdós, de la qual els germans Serafin i Joaquin Álvarez Quintero varen fer una adaptació teatral⁹.

A l'Òpera de París hi va debutar amb “*Taglioni chez Mussette*”, espectacle que contava amb músiques d'Auber, de Boieldieu, de Meyerbeer i de Weckerlin. Sobre aquests escenaris hi va restar durant quatre temporades com una de les ballarines més cotitzades del moment alhora que començava a desenvolupar el seu propi estil de ballet incorporant danses tradicionals com la sardana i l'ús de les castanyoles en els seus balls.

Les primeres representacions que Teresina va fer a París foren fonamentalment gales de danses espanyoles, on executava el seu peculiar repertori, tot i que no enterament original, a la Sala Pleyel i al Folies-Bergère.

Paral·lelament Boronat va participar en una Conferència dedicada als poetes catalans al Foyer Féminin on va recitar versos de Ventura Gassol i Margall.

L'èxit irrefutable també li va arribar a Teresina aquest mateix any, concretament al mes de novembre quan es va estrenar al Splendid Gaumont Palace “*Le Criminel*”, la gran pel·lícula que la va donar a conèixer com a artista polifacètica.

El 1927, la pel·lícula es reestrena a París en dues ocasions, al gener i al març, i a Nantes al setembre.

⁹ D'una reelaboració del setembre de 2010 de l'article: Pallarès-Personat, Joan. Teresina Boronat, ballarina andreuca, Finestrelles, 12, 295-298, Barcelona 2002.

Al juny d'aquest mateix any Teresina inaugura, a la plaça de Saint Georges 28, el seu “Studio de Danses” juntament amb Ezequiel Vigués. Al bell mig de Montmatre però aïllada en l'ambient romàntic de la plaça, la torreta enclou també una galeria d'exposicions. És un palauet d'arquitectura romàntica de principis del segle XIX amb un jardí enreixat a l'entrada. L'escola se situa a l'extrem més llunyà de la casa, baixant unes escales a l'esquerra del pati interior. Teresina hi exerceix de professora però l'estudi aviat es converteix també en un important lloc de trobada d'homes de negocis i intel·lectuals espanyols equiparable amb el Moulin Rouge del també català Josep Oller.

Al número del novembre de La Nova Revista li dediquen un extens article de quatre pàgines on, humilment, es conta la impressió que causa Teresa Boronat i, especialment, la interpretació de la mort de “*Le Cigne*” de Saint-Saëns, il·lustrat per Pau Gargallo i que anteriorment havia interpretat Anna Pavlova. La revista d'Ací i d'Allà també li dedica una plana composta per una gran fotografia i un breu però intens escrit.

El 10 de maig al centenari de Goya Teresina participa en el Festival de Danses Espanyoles a la Sala Pleyel que li ret homenatge. En una vetllada lluïdíssima Teresina va interpretar de manera calculada però àgil obres d'Albéniz, Granados, Cuenca, Giménez i Falla acompanyada pel guitarrista Amalio Cuenca.

El ball més destacat foren les “*Sevillanes*” on hi mostra la capacitat de transmetre passions a partir d'un art molt profund, personal i ennoblit. L'actuació culminava amb la tèrbola i violenta interpretació de “*La danza de la por*” de Falla.

Unes setmanes més tard, Teresina Boronat torna a Barcelona per repetir l'espectacle al Liceu. A ambdós llocs va ser aclamada càlidament. Les seves interpretacions van ser definides com a fruit d'una profunda meditació que quedava plasmada en una elegància intel·ligent i exquisida i un ennobliment de les danses populars i, especialment, de l'ús de les castanyoles.

La figura de la ballarina va ser comparada amb una estàtua que, sense necessitat de pentinats i accessoris, recordava a les subtils i gràcils figures de l'Antiga Grècia. Teresina va ser nomenada com una de les responsables del Renaixement de la dansa.

Un mes després, van aparèixer, en diverses revistes, els primers versos dedicats a la ballarina catalana¹⁰. El 10 de juny Pere Guilanyà va publicar a El Poble Nou dos poemes titulats Glavi i Ígnia Rosa. Al voltant d'aquestes mateixes dates Virai li va dedicar el Glossari a L'Esquella de la Torratxa i a l'agost, des de Vallvidrera, Ignasi Iglésias li va escriure un sonet.

El 5 de juny de 1928 Teresina havia donat també un recital de danses al Saló Modern de París i el 19 de novembre participa en una vetllada organitzada per la Universitat dels Annals on il·lustra coreogràficament la conferència que va tenir lloc a la Sala Coliseu als Camps Elisis.

Aquest mateix any es porten a terme quatre reposicions de "*Le Criminel*" al gener, al març, al setembre i a l'octubre, totes elles a París.

Al voltant d'aquestes dates funda els Ballets Espagnols Teresina juntament amb el també ballarí Juan Martínez, el guitarrista Amalio Cuenca, el cantautor Niño de Talavera, el pianista Maurice Bleché i el director d'orquestra Francis Casadesus¹¹.

Al gener de 1929 apareix a La Veu de Catalunya el primer poema dedicat a la Teresina en llengua francesa del qual tenim constància. L'original és de Pierre Lagarde i fou publicat a Comédie.

El dia 19 d'aquest mes Teresina actua a les 21h al Théâtre des Champs Elysées situat a l'Av. Montaigne número 15. La gala de danses i músiques espanyoles compta novament amb la participació d'Amalio Cuenca com a guitarrista. Teresina hi ofereix una representació (en ordre d'aparició) de "*Asturias*" i "*Pepita Jiménez*" d'Albéniz, "*Danse X*" de Granados, "*Pano Mocuno*", "*Asturiana*", "*Seguidillas Murcianas*" i "*La danse de la frayeur*" de Falla, "*Sérénade Mauresque*" de Tarega, "*Bolero 1830*" de Giménez, "*Pavane pour une infante défunte*" de Ravel, "*Rêve d'or*" de Garcia Mancilla, "*El poeta niño*" d'A. Munné, "*Parana Guasu*" d'A. Broqua, "*Alegrias*", "*Solesres*", "*Farruca*" i "*Tango, Sevillanas*" de Cuenca i una "*Jota aragonesa*"¹².

¹⁰ Veure l'Annex 5. Poemes dedicats a Teresina.

¹¹ Segons la menció de la referència Ro 12301. BNF. AS en el capítol de Teresina Boronat (p-180-184) del llibre d'Idoia Murgo Castro. *Escenografia de la Danza en la Edad de Plata, 1916-1936*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2009.

¹² Extret de Danse (programmes). Spectacles de Danse. La danseuse espagnole Teresina, *La Semaine à Paris*,

Aquest espectacle és probablement la primera posta en escena dels Ballets Espagnols de Teresina que compta amb el figurinisme del pintor Ignacio Zuloaga¹³.

El 31 de maig participa al costat de Vava Yacovieva i Arthur Rubinstein en un concert de gala destinat al servei d'ajuda als emigrants que té lloc també al Théâtre des Champs Elysées.

El 29 de juny apareix novament a la revista d'Ací i d'Allà amb un gran retrat i un article de Ramón Xuriguera que compta amb parts d'una visita i entrevista que va tenir lloc a París al gener. Passats els mesos de vacances d'estiu sembla que Teresina va tornar de visita a Barcelona a passar-hi una temporada.

Al desembre d'aquest any té lloc una nova reposició de "*Le Criminel*" que encara es va emetre per darrera vegada al setembre de 1930.

El 28 de gener de 1930 Teresina dona un "*Festival de Danse et Musique Espagnole*" al costat de Madelaine de Valmalède (al piano) i el sempre fidel Amalio Cuenca que, com habitualment, interpreten peces d'Albéniz, Granados, Falla, Giménez i Cuenca. L'espectacle té lloc a les 21h al Théâtre des Champs Elysées i té un preu d'entre 7 i 100 francs.

Al febrer participa en un cicle de conferències sobre Espanya a la Universitat dels Annals que també compta amb la col·laboració d'Antònia Mercé, La Argentina.

Els dimarts 1 i 8 d'abril a les 21:15h, els Ballets Espagnols de Teresina et sa troupe ofereixen el famós "*Cuadro Flamenco*" als Camps Elisis per un preu d'entre 12 i 100 francs. L'espectacle compta amb Amalio Cuenca a la guitarra, Niño de Talavera cantant i la participació de Juan Martínez. És la primera vegada que tenim constància de que els decorats i figurins foren obra del també català Ángel Fernández Castanyer.

La primavera de 1930 Teresina havia de participar al costat de la cantant Mercè Plantada, la Cobla Barcelona i el Cor Popular de París en una gira que s'anomenaria "*Catalunya a París*"

347, 70, 18-I-1929, París.

¹³ Del mateix llibre d'Idoia Murgo Castro. *Escenografia de la Danza en la Edad de Plata, 1916-1936*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2009. Veurem la seva relació en l'apartat de Relacions professionals. Ignacio Iglésias.

però que va quedar anul·lada. La gira que havia de passar per París, Lió, Montpeller i Perpinyà va quedar anul·lada perquè al informar-ne el govern espanyol per a que hi donés el vist-i-plau, aquest va posar la condició que hi fossin presents els representant oficials del govern però els organitzadors no ho van voler acceptar¹⁴.

El 8 de maig un altre article ennoblia les danses de Teresina i en puntualitzava el motiu del seu valor: la depuració de totes les lletjors i coloraines que envolten la dansa reduint-la al seu límit plàstic. D'aquesta manera les danses en sortien aristocratitzades, imatge que es veia reflectida en els seus espectadors burgesos.

El 16 d'octubre la troupe de Teresina tornava a actuar a les 21h al Théâtre des Champs Elysées en una gala de danses espanyoles i dos mesos després ho feia al Théâtre de Montparnasse. Aquesta actuació del 16 de desembre va tenir lloc a les 17:30h dins del cicle d'espectacles "*Les Mardis de Montparnasse*". Sabem també que hi va haver un segon recital dins del mateix cicle però en desconexem la data.

El 1931 Teresina només va actuar a París en una ocasió el dia 14 de setembre a les 22h. Ho va fer al Cinéma Paris en un espectacle anomenat "*Juego de Damas*".

A Nantes però, hi va actuar diverses ocasions al llarg d'aquest any. El primer espectacle de l'any va ser el dissabte 21 de març al Théâtre Graslin amb un espectacle de creació anomenat "*Le Festin de l'araignée*" i hi va tornar la primera setmana de setembre. El dia 31 d'agost actuava al Modern Dancing de Guémené-sur-Scorff, l'1 de setembre a la Salle de Fêtes Montfort-sur-Mer, el dia 2 al Théâtre Municipal de Vitré i el 3 a la Salle de Fêtes d'Ernée. El 4 de setembre continuava amb les seves actuacions a la Salle de Fêtes de Gerron, el 5 i el 6 feia tres representacions al Cinéma du Pôle Nord a La Ferte-Macó i dia 7 completava la seva estança al Théâtre Municipal de Mortagne.

El 1932, al Salon des Surindépendants, una exposició pública oberta a l'avantguarda, s'hi exposa un retrat de la ballarina fet per Léon-Zack i el 4 de juliol Teresina interpreta dos solos

¹⁴ A la pàgina 133 de la tesis doctoral de Ramon Batalla i Galimany. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*.

de castanyoles al programa de Radio-Rennes a les 12:15h. Toca una “*Jota Aragonesa*” i la “*Serenata*” de Joaquín Malats.

El 1933 una revista classifica les actuacions de Teresina com a imitacions dolentes de la Pavlova i comença a parlar de la seva retirada. No obstant això a Boronat encara li queden anys per retirar-se i lluirà els seus balls sobre els escenaris de tot el món en nombroses ocasions. El mateix 1933, concretament el divendres 26 de juliol a les 21h actua a l'Alhambra de París en un espectacle que la situa com a rival que pot arribar a l'alçada de La Argentina tot i la similitud de les seves danses.

El 12 i 13 de febrer de 1934 Teresina torna a l'Universitat dels Annals. El primer dia ho fa il·lustrant amb les seves danses una conferència de M. de Sariaç sota el títol de “*La Societat de la 3a República*” i el segon posa els seus balls a la disposició de la conferència del mateix a “*L'exposition de 1889*”.

El gran èxit de l'any és però és l'espectacle “*Danse et Chant Espagnol*” protagonitzat per Teresina i Mercedes Plantada el 18 de maig al Théâtre des Champs Élysées. L'actuació que té lloc a les 21h és molt anunciada al llarg de les setmanes precedents i té un preu molt econòmic comparat amb els anteriors amb entrades d'entre 10 i 40 francs. Hi participen també Amalio Cuenca, sempre a la guitarra i Carlos Montoya, també guitarrista.

El 18 de novembre Teresina fa una petita aparició en l'espectacle de Mme Ganna-Walska en honor a Toscanini. En un escenari generosament decorat, la nostra ballarina opta per ballar en solitari davant del teló.

El 1935 torna a ser, per Teresina, un any de plena dedicació als països francòfons. Al llarg de l'any ofereix set espectacles al Théâtre Royal de la Monnaie de Bèlgica amb dates del 3 de febrer, 17 d'abril, 6 de maig, 6, 18 i 24 de novembre i 15 de desembre.

El 26 de setembre Teresina torna a la Sala Pleyel acompanyada per l'Orquestra Simfònica de París. Vestida d'encaix negre i sota una llum blava entusiasma a tot un públic que demana insistentment diversos Bis. En aquest espectacle, Teresina recupera els balls característics de

les seves grans gales. Una única paraula amb què comparar-la: *poesia*¹⁵.

Al llarg d'aquests anys, Teresina torna en una ocasió a Catalunya, concretament al Teatre Municipal de Girona. Ho fa una tarda d'estiu sense atreure l'atenció de la gent que passeja per la ciutat i ha oblidat ja a la ballarina.

El 20 d'octubre la ballarina participa en un concert radiofònic de la mateixa OSP amb el seu particular toc de castanyoles.

El 9 de novembre visita l'École Normale de Musique i ofereix als alumnes i treballadors un petit espectacle. Aquest mateix mes torna a participar als “*Samedis de la Danse*” que reprenen el seu programa després d'una crisi a causa dels elevats preus.

El mes de desembre el dedica a obres socials. Per una banda participa, el dia 3, a la “*Soirée de gala au bénéfice de l'Entraide Nantaise*” al teatre Apollo de Nantes i, per l'altra, el dia 7, a la “*Matinée de gala au bénéfice de la Caisse de Retraite*” a la Comédie-Française situada a la Place du Théâtre-Français a París.

El gener de 1936 Boronat és convidada al sopar en honor a ballarí rus Serge Lifar organitzat per La Semaine à Paris i sota la presidència de Berthe Bovy. Un esdeveniment exclusiu i íntim que presenta un ambient càlid però cordial en el restaurant més presumptuós del Quartier Latin, “Chez Miron”. Un parell de setmanes més tard, el 29 de gener, Teresina tornarà en aquest local per oferir-hi un solo de castanyoles, concretament las “*Seguedillas et Sevilla*” d'Albéniz.

A la primavera d'aquest mateix any la Societat d'Historiadors del Teatre ofereix el segon cicle de conferències sobre “*La Technique de la Danse*”. Fernand Divoire estrenarà aquest cicle el 24 de març amb la presentació de Teresina Boronat, la “grande danseuse espagnole”¹⁶.

Encara a la “Grande Saison du Printemps”, Teresina triomfarà el dia 8 de maig a la Sala

¹⁵ Segons Fernand Divoire en el seu article dedicat exclusivament a aquest espectacle Teresina a l'O.S.P., *La Semaine à Paris*, 701, 45, 1-XI-1935, París.

¹⁶ Extret de l'original *Bulletin de la Société des historiens du Théâtre*, p26, gener 1936, París.

Pleyel a la “*Gala de la Société de Secours aux Blessés Militaires*” organitzada per la Creu Roja francesa i en la que balla acompanyada per l'Orquestra Filharmònica de París.

El 15 de novembre ofereix un nou festival de músiques espanyoles dins del cicle de “*Concerts Paderloup*” al Théâtre de l'Opéra-Comique. Dos mesos després Teresina s'estrena al teatre Monte-Carlo de París amb una altra gran gala de música espanyola.

Al març de 1937, Teresa Boronat és nomenada Representant dels Artistes Espanyols en els Tractats Comercials entre Espanya i l'Argentina.

El 2 de juliol balla a la “*Gala de la Danse*” al Grand-Palais de París acompanyada per la música de la Cobla de Barcelona. És l'encarregada de tancar l'actuació després de la participació del Filadèlfia Ballet, els Ballets de Monte-Carlo i el Ballet de l'Òpera (dirigit per Lifar) i ho farà des de l'encís de l'Espanya aspre i romàntica, actuació de gran contrast amb el to dominant de la velada.

El 29 de desembre Teresina era presentada com a vedet mundial de la dansa al “*Gala Espagnol*” organitzat per la Societat de Belles Arts de Caén a la Sala Guilbert. Durant la seva actuació la ballarina va estar envoltada dels més reputats artistes espanyols. Aquest espectacle va ser repetit en dues ocasions més el 6 i el 8 de gener de 1938.

Al llarg d'aquest any Teresina també va col·laborar en algunes ocasions amb la Cobla Barcelona, Emili Vendrell i Joan Magrinyà en una expedició que entre febrer i novembre de 1937 va fer dues-centes vint actuacions a poblacions de França, Bèlgica, Luxemburg i Txecoslovàquia.

El 27 de març de 1938 Boronat va interpretar la sardana “*La Santa Espina*” novament en un acte republicà. El partit socialista va omplir la Sala Pleyel de París, amb una capacitat d'unes 3000 persones. El programa constava d'una part més artística, a més de l'actuació de Teresina també es va interpretar l'obra teatral de Manuel Azaña, “*La Corona*”, i d'una part més històrica en la que Jaume Miravittles va presentar una dissertació dels bombardeigs,

“*Barcelona, ciutat màrtir*”, i la projecció de tres produccions de Laya Films¹⁷.

Ara sí, la carrera de Boronat començava a acostar-se a la seva fi. Les següents actuacions de Teresina van tenir lloc el desembre de 1940. Els dies 21 i 31, la ballarina va oferir al teatre Graslin de Nantes “*Danses d'Espagne*”, un espectacle de gran èxit recent a la Sala Pleyel de París però en dates que desconeixem.

El 1941 encara era protagonista d'una original conferència de Fernand Divoire als Ambassadeurs. Teresina hi va ballar la història de la dansa espanyola mentre Divoire llegia. L'espectacle va ser propi de la Teresina en la seva millor època i novament se'n va aclamar el seu generós talent i la gràcia alhora d'expressar-se. També en van ser molt remarcables els vestits escollits¹⁸.

Entre 1948 i 1950 va iniciar la seva retirada definitiva dels escenaris tot i que donava classes convingudes molt exclusives a la Sala Pleyel, un ensenyament de luxe i personalitzat per alumnes selectes. Un espectacle al Palais de Chaillot va clausurar la seva carrera com a ballarina el 1949.

Estats Units

Al gener de 1931, Teresina s'embarcava per primer cop cap a l'altra banda de l'Atlàntic, concretament cap a Nova York. Tot i que el seu gran debut havia de ser l'11 de gener, una setmana abans Teresina feia un petit tast del que seria el seu espectacle al Henry Street Visiting Nurse Service, una ONG femenina que posteriorment esponsoritzaria el seu debut.

L'11 de gener Teresina va fer el seu debut al Town Hall de Nova York. L'espectacle va tenir una bona rebuda tot i que no fos la més talentosa dels ballarins espanyols que havien passat per aquest escenari. Potser les seves danses i els seus decorats i figurins no eren els millors però la seva personalitat, la seva gràcia, el seu encant i la seva empenta en varen fer un

¹⁷ Extret de les pàgines 478-479 de la tesis doctoral de Ramon Batalla i Galimany. *Jaume Miravittles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*.

¹⁸ Descrits a per G.L.B a Une conférence-récital sur la danse espagnole, *L'Officiel de la Mode*, 239, 28, 1941, París.

espectacle agradable i competent.

Les crítiques del seu debut també varen ser dures tot i ser fruit del mateix autor que en feia compliments. Dits aquests compliments, diu l'autor, hi ha poc més a destacar i pel que fa a la resta podria ser tot una còpia de La Argentina. El propi plantejament de la Teresina a l'hora de fer l'espectacle és el que dona lloc a aquestes crítiques que podrien ser del tot evitables¹⁹.

Una setmana després, sortia a la mateixa premsa novaïorquesa una carta al director²⁰ que jutjava les comparacions de l'autor de la crítica de subjectives i imparcials donada la forta influència que La Argentina devia tenir sobre ell. De fet, cal remarcar que des de Catalunya²¹, uns mesos després s'escrivía que l'estada de la Teresina a Nova York havia tingut un èxit inversemblant, que molts artistes plàstics que hi acudiren n'havien quedat impressionats i que la rebuda tingué la mateixa comprensió i entusiasme que havia celebrat a París.

Aquell mateix vespre dia 18 de gener, Teresina va donar el seu segon espectacle a la gran ciutat. En aquesta ocasió l'actuació va tenir lloc al Shubert Theatre i Teresina va evitar part dels balls que havien portat controvèrsia substituint la, “*Danse X*”, “*Pavane*”, “*Sardana*”²² i la “*Dansa del Terror*” de Falla per “*Goyescas*” de Granados, “*Bulerías*” de Romero i el gran èxit de la gira “*La Santa Espina*” d'Enric Morera.

De cara al tercer recital, el dia 30 de gener al Craig Theatre, Teresina va tornar a incloure-hi tres peces noves. En aquesta ocasió les noves incorporacions foren “*Serenata Espanyola*” d'Albéniz i “*Danza Flamenca*” i “*Sevillanas*” sobre músiques populars.

Durant la seva estança a Nova York, Teresina va ser convidada a nombroses festes, bouquets i visites a cases de famílies prestigioses i estudis d'artistes de tota mena. Entre els actes als quals va participar hi consta en una festa de la Colònia Catalana on la ballarina va recitar versos de Maragall fent gala de la seva catalanitat.

¹⁹ Veure Martin, John. Teresina welcomed warmly at debut: Spanish Artist Shows Grace, Charm and Youthful Verve in Her Dancing, *The New York Times*, 12-I-1931, Nova York.

²⁰ Graham, Gloria. A disagreement about “comparisons”, *The New York Times*, 18-I-1930, Nova York.

²¹ De l'article de Ramón Xuriguera. Teresina al Town Hall, *El Mirador*, 124, 5, 10-VI-1931, Barcelona.

²² Escit així a l'original Martin, John. Margaret Severn gives dance recital: “Hardy-Gardy” a Good Comedy Bit-Second Appearance by Teresina, *The New York Times*, 19-I-1931, Nova York. Tenim els nostres dubtes de si es tracta d'una Sardana o d'una música de Sardenya.

Durant aquest període, sabem que Boronat havia firmat un contracte d'exclusivitat a la capital novaiorquesa per tres anys que li impedia acceptar ofertes *sur place*. Tot i que sabem que va actuar a Los Angeles, sabem, de la mateixa manera que va rebutjar un primer rol d'un talkie espanyol que la Paramount li havia ofert en un telegrama expedit des de Hollywood.

La següent aparició sobre els escenaris nord-americans de la qual tenim constància és més de dos anys més tard, al novembre de 1933.

Teresina va arribar de París el 8 de novembre a The Champlain i va debutar quatre dies més tard al Town Hall.

L'espectacle del dia 12 va ser, aquest cop sí, un èxit rotund. Amb la seva reaparició al Town Hall, tres temporades després del debut, Teresina va demostrar al públic nord-americà que, en aquesta nova situació, menys influenciada per La Argentina, ella tenia la capacitat i la determinació per captivar-los i delectar-los. El mateix autor de les crítiques de la seva última aparició, va definir-la com l'autèntica ballarina espanyola i va destacar força que va agafar l'espectacle quan el seu guitarrista Amalio Cuenca i ella van aportar-hi tota la seva originalitat i naturalitat espanyoles. I tot i que les seves dots com a coreògrafa i la seva virtuositat són limitades, la seva autenticitat, la seva imatge i el seu caràcter desafiant i provocador van ser suficients per contrarestar-ho.

En l'actuació, Teresina va oferir una gran quantitat de peces tradicionals que foren les més aplaudides entre les quals podem destacar “*Farruca*”, “*Sevillanas*”, “*Bulerías*”, “*Tango Flamenco*”, la “*Jota Aragonesa*” i varis balls andalusos més.

El 23 de novembre la ballarina oferia, juntament amb Alfonso Ortiz, Carlos Montoya, Javier Alfonso i Ernesto Arcos el segon matí artístic a l'Hotel Barbizon-Plaza en el qual van destacar novament la interpretació de “*Goyescas*” de Granados i “*Seguidillas*” d'Albéniz. La tercera actuació de la temporada i l'última als Estats Units de la qual tenim constància, va tenir lloc la nit següent al mateix Barbizon-Plaza en una petita sala de concerts acollidora i íntima.

Gires Mundials

En els últims dos apartats ens hem dedicat a dos escenaris concrets que van acollir nombroses actuacions de la Teresina però que no van ser necessàriament els més importants. L'èxit de Teresina no va ser només a França i als Estats Units, va ser mundial.

El fet de dedicar-los tot un apartat a cadascun només ve donat pels resultats de la recerca duta a terme que no m'han permès entrar en tant detall als altres arxius internacionals. En l'apartat de París hem fet referència a una sèrie d'espectacles que va fer a Bèlgica però aquests tampoc no foren els únics.

Així doncs, poc abans d'obrir la seva escola de dansa Teresina ja va fer una primera gira juntament amb el seu primer mànager Ezequiel Vigués. Al voltant de 1926 van partir cap a Egipte i seguidament, Itàlia. Aquesta però va ser l'única tournée de la parella ja que a partir del crac del 29 Vigués va embarcar-se cap Xile i es va distanciar de la ballarina.

També al voltant d'aquestes dates, no sabem si encara en companyia de Vigués Teresina va viatjar a l'Alger on el 29 de desembre de 1929 va donar un recital de danses espanyoles al “*Marseillais*”.

Aviat Teresina es va dotar d'un nou mànager, Antoni Momplet i Guerra. Amb ell van començar les grans gires mundials dels anys trenta. Com hem dit va passar pels millors escenaris dels Estats Units i seguidament va aventurar-se cap a l'Amèrica Llatina, la Xina i el Japó.

Al desembre de 1933 es va embarcar cap a Cuba on va donar dues actuacions al teatre Pro-Arte Musical de la capital el mes de gener. La seva estança en aquesta illa la va passar a l'hotel Savoy a la mateixa ciutat de l'Havana.

Un dels espectacles més destacables de la gira va ser que va donar a Tòquio (al Japó) on la seva nova incorporació en el repertori, “*La Sardana de les Monges*”, va tenir un èxit més impactant. Aquest número també va agradar molt a les altres ciutats asiàtiques que varen tenir

l'oportunitat de presentar els balls de Teresina, com Yokohama (també al Japó) i Shanghai (al seu pas per la Xina).

Però no totes les actuacions foren a l'altra banda de l'Atlàntic. Teresina també va fer nombroses gires europees visitant, entre d'altres la Rússia soviètica, l'Alemanya nazi o la Suïssa de la preguerra. Formen part d'aquests viatges els espectacles de suport a la República Espanyola. Destins tant variats com contradictoris que ens confirmen la seva dedicació a la dansa com a professió i passió en la que no intervé activament la política.

Anecdòticament vull explicar uns fets successos el març de 1933 quan Teresina va actuar a Londres en un espectacle que va fer esdevindre realitat la llegenda del príncep i la ballarina²³. Al recital de danses que va tenir lloc a l'Ambaixada espanyola hi va assistir el Príncep de Gal·les. Segons es diu, en un dels seus balls Teresina va perdre les peinetes que li guarnien els cabells i el príncep es va aixecar a recollir-ne una i quan va acabar li digué:

“Quan un príncep és davant d'una artista com vós i es veu precisat a recollir sis joies requeriria de bon gran l'ajut de cinc prínceps més. Jo, malauradament, sóc sol. Heus ací l'única pinta que he pogut recollir. Jo us demano que em concediu el plaer de guardar-la per a mi”.

Dit això, Teresina li va cedir el detall i va finalitzar el seu espectacle.

A l'abril de 1936 Teresina va tornar a l'Alger i hi va restar tota aquella temporada. Aquest mateix escenari va ser el que va acollir l'últim recital de Teresina a l'estranger del qual tenim constància. Va ser, concretament el 5 de febrer a l'Òpera d'Alger amb un dels seus recitals de danses espanyoles.

DARRERS ANYS DE VIDA

Després de la seva voluntària retirada dels escenaris donada la seva avançada edat com a ballarina, Teresina encara va romandre a París mentre perdurava el règim dictatorial de Franco. Durant aquests anys, Boronat es va dedicar a l'ensenyament. Com ja hem dit va

²³ Anècdota explicada a La llegenda del príncep i la dansarina, *La Veu de Catalunya*, 11480, 4, 29-III-1933, Barcelona. Aquest diari que hem consultat en diverses ocasions al llarg del treball va ser fundat per Valentí Almirall el 4 de maig de 1879 sota el nom de *Diari Català* que posteriorment passarà a ser *La Veu de Catalunya* amb seu a Barcelona.

exercir de professora a la Sala Pleyel on comptava amb els alumnes més selectes però també va mantenir el seu estudi, una mica més popular.

A partir de 1968 va començar a freqüentar, cada vegada més sovint, Llívia, recentment declarada com a vila cultural d'interès nacional històric. Aquesta població havia acollit a Teresina i la seva família cada estiu des de que ella tenia 10 anys. Ara es parlava de que tenia la intenció de crear-hi quelcom:

“Tiene Teresina una marcada predilección y parece ser que ella tiene la intención de crear en Llívia algo que será sonado²⁴”.

No tenim constància però de que, si aquest era el seu objectiu, arribés a atènyer-lo.

Retorn a Catalunya

El 1975, amb la mort de Franco, Teresina va retornar discretament cap a Catalunya però no ho va fer mai a Barcelona. La ballarina es va instal·lar en un àtic d'aquells blocs de pisos que recorden fitxes de dòmino²⁵ a Sant Antoni de Calonge. En aquest pis a les envistes de Palamós, el seu retorn va passar inadvertit durant una llarga temporada.

No sabem exactament quan, el seu nou domicili va ser notificat a la família però la sensació que transmetia la situació era d'una falta d'adaptació a les noves circumstàncies. Teresina va rebutjar veure als seus familiars així com també refusava entrevistes i altres visites. Segons ella la seva vida ja no tenia cap interès, no volia exhibir el seu passat i considerava que tot el que havia de fer en aquesta vida ja ho havia fet. Teresina no volia recordar el seu passat considerava que el moment en què vivia era sempre el més important sense tenir en compte el que en pensessin els altres. Tot i així, conservava poesies i cartes que havia rebut durant la seva carrera, uns veritables tresors per ella.

²⁴ Extret literalment de l'article de Sebastián Gasch. Últimas noticias de Teresina Boronat, *Destino*, 1625, 65, 16-XI-1968, Barcelona.

²⁵ Com l'anomena Xavier Fàbregues en l'entrevista Teresina Boronat retrobada, *Serra d'Or*, 216, 51-54, setembre 1977, Barcelona.

Durant els anys que va passar a Sant Antoni de Calonge, Teresina va fer noves amistats i sovintejava, amb uns amics de Palamós, el monestir de Montserrat. Li tenia molta afecció a l'Escolania de Montserrat, cosa que ens demostra que no havia deixat les seves creences religioses²⁶ enrere, no havia perdut les seves arrels tot i viatjar i conèixer multitud de cultures diferents. Teresina es va mantenir fidel fins l'últim moment.

En aquest temps, l'únic contacte familiar que va mantenir era amb la seva neboda Quimeta, filla de la seva germana, però les visites eren poc freqüents. La Quimeta anava a dinar a casa seva els diumenges però Teresina tampoc no semblava gaire receptiva ja que la relació es limitava a l'àpat. De fet, la seva mort va passar inadvertida al voltant de la primera quinzena de març de 1983. Quan la neboda la va anar a veure per darrera vegada, Teresina havia mort i era encara a casa sense que ningú no ho advertís.

²⁶ Devoció que comentem a l'apartat de *Posicionament de la Teresina Boronat: Compromís amb la República*, pàgina 47, en referència a l'entrevista allà mencionada.

LA PROPOSTA ARTÍSTICA AL MÓN DE LA DANSA

EL BALLET CLÀSSIC CATALÀ

La creació d'una escola i un mètode de ballet propis no és un objectiu senzill per qualsevol cultura. El ballet, amb les seves fortes arrels a l'escola russa, té la capacitat d'acollir i absorbir trets característics dels territoris en què es desenvolupa fent-ne interpretacions més o menys rigoroses.

Tot i disposar d'un gran centre de cultura com el Liceu, a Catalunya hi ha una manca de base i no es disposa dels recursos suficients per desenvolupar un cos de dansa clàssica. Així doncs, el camí per desenvolupar un escola sobre materials, gestualitats, músiques i temes catalans no es fa des del ballet pròpiament clàssic sinó que, el món de la dansa catalana, opta per les propostes contemporànies i la renovació de les tradicions.

A Catalunya, les danses populars són molt variades i eren, a principis del segle XX, més o menys considerades dignes de ser representades sobre els escenaris segons el seu origen.

D'aquesta manera, es proposa conceptualitzar la dansa clàssica catalana dins del context de l'època i incorporar, la seva seva formació clàssica amb les tradicions no oblidades dins d'un sol concepte. Així doncs, les creacions de Teresina són fruit dels elements diferencials de la dansa tradicional sobre les bases del ballet clàssic.

Va sent la tria i l'ennobliment d'aquestes les que posen les bases per donar solidesa a aquest estil propi i això, és part de la feina que fa Teresina.

Teresina, sent una ballarina amb unes sòlides bases de ballet, tot i que no excel·lents, però també amb una formació d'escola bolera i una forta vinculació a la seva terra d'origen, es proposa fer, amb la dansa catalana, el què amb les danses espanyoles està tant clar i que és la per ella coneguda escola bolera de la qual parlarem en el següent apartat.

Teresina a més, treballa sobre un estil que ja no està gaire de moda però que és molt rendible

econòmicament i per tant té una gran sortida en el context de crisi mundial que l'acompanya a partir del crac del 29 que són els balls individuals. L'escola de les solistes, dins de la dansa clàssica va sorgir a partir de Pavlova i Teresina n'era una de les últimes però també cal dir, que, d'altra banda, l'escola bolera també es dota d'aquesta característica i que per tant, per Teresina, que treballa sobre les bases d'aquests dos estils és una característica que no és del tot intencionada.

D'aquesta manera, es comencen a incorporar interpretacions tradicionals en els espectacles de teatre. El ballet comença a adoptar noves formes més lliures i es fan interpretacions sobre totes les músiques catalanes. La cobla, tant de moda al primer terç del segle XX, és una de les primeres sonoritats que comença a utilitzar-se a nivell mundial. Teresina hi fa nombrosos espectacles tot i que amb les dificultats econòmiques que suposa portar una cobla a París i muntar una actuació amb tanta gent, al principi opta per fer-ne variacions amb piano. Aquest canvi però és apercibut i no acaba de persuadir als crítics, així doncs, en quant li és possible, comença a treballar amb la Cobla Barcelona.

La sardana és la dansa més solidificada que tenim a Catalunya. Sense oblidar els balls de bastons i els balls de gitanes, la sardana és el ball de plaça més elegant i el més fàcilment traslladable sobre els escenaris. El clar ritme de la música que ens permet reconèixer aquesta dansa sense necessitat d'estar-la veient, dona la possibilitat de fer-ne adaptacions incorporant passos d'altres estils dins de la coreografia sense que se'n perdi l'essència.

Aquest fet, pot donar pas a nombrosos artistes a fer-ne variacions molt diverses²⁷ tant mantenint la seva estructura de dansa col·lectiva com adaptant-la a grups reduïts o artistes solistes. Però, també ens pot portar a una certa controvèrsia²⁸, ja que, s'està, d'alguna manera, deformant l'únic ball amb unes bases sòlides que podria ser el símbol de la dansa catalana a l'estranger.

²⁷ N'han coreografiat des de Seguei Diaghilev, fundador dels famosos Ballets Russos que, en conèixer les cobles va voler apostar per aquest opció i va demanar poder coreografiar la sardana “*Juny*”, fins a Cesc Gelabert que, fruit d'un encàrrec va decidir fer una interpretació molt contemporània de la sardana “*Enyor*” de Lamote de Grignon.

²⁸ D'aquesta manera ho veu Carles Ibáñez, que opina que el ballet català té eines i recursos suficients per fer composicions enterament catalanes sense la necessitat de treure profit d'un ball tant popular. Així doncs, per aquest, es poden fer creacions de ballet català sobre qualsevol música i amb qualsevol estil de dansa.

Aquests i altres ballarins catalans reprenen, de manera independent, la idea de fer creacions pròpies des de la seva perspectiva i entronquen de manera involuntària amb l'intent que Teresina havia fet i que havia quedat interromput per la GCE i les seves conseqüències sociopolítiques.

Així doncs, a partir d'ella entenem com a ballet clàssic català, aquelles danses, coreografiades i interpretades per catalans sobre música catalana.

L'ESPANYOLADA

Per començar voldria aclarir que al utilitzar aquest terme no vull donar cap connotació pejorativa al moviment al qual fa referència sinó que em vull referir a l'ús i les variants que s'han fet de les danses tradicionals espanyoles al portar-les als escenaris i que tant èxit han donat als artistes que s'hi han dedicat.

De la mateixa manera que la cultura catalana no té unes danses tradicionals generalitzades molt arrelades i identificatives, la cultura espanyola sí que les té i fins i tot, en té diverses categories segons la formalitat amb què es representin.

El ballet espanyol, doncs, no deixa de ser una dansa clàssica dotada d'una mescla de característiques molt peculiars que només aquest territori té i és la combinació de les tres cultures, la cristiana, la jueva i la musulmana.

Aquesta peculiaritat li dona un caràcter únic que ràpidament va conquerir a públics de tot el món i que va donar sortida a molts ballarins que al seu país es veien relegats i amb poques possibilitats d'èxit.

Així doncs, a partir dels mètodes de la dansa clàssica aplicats sobre els balls populars i tradicionals a Espanya sorgeix l'escola bolera que, de fet, té els seus orígens en l'edat medieval. D'aquesta manera, al segle XV a Espanya ja es van començar a incorporar elements com les castanyoles a la dansa clàssica i se'n va fer una creació amb molta personalitat però que requereix igualment una gran tècnica.

Teresina es va començar a formar en aquesta disciplina des de que va entrar a estudiar a l'escola de dansa del Liceu i va aprendre, del Mestre Coronas, els secrets d'aquesta dansa que tant èxit i reconeixement mundial li donaria.

Destaquem que ballarines tant importants com La Argentina van exhibir els més treballats i cuidats balls de l'escola bolera, utilitzant variades músiques de compositors espanyols, en especial de Manuel de Falla. Així doncs, el que triomfa al món és l'escola i el mètode creats dels quals espanya disposa i no els balls purament tradicionals i en això s'intentaran basar els creadors del ballet clàssic català.

CONTEXT ARTÍSTIC

RELACIONS PROFESSIONALS

Pauleta Pàmies

Ballarina de dansa clàssica i espanyola (Barcelona, 23 de gener de 1850-1937), va ser una de les millors intèrprets del teatre líric espanyol.

De petita el seu pare va muntar un teatret al pati de casa que llogava als nois de la barriada²⁹. Allà Pauleta va començar a aficionar-se per l'art de l'escenari i amb només 11 anys, al 1861, va debutar al Liceu amb un petit paper de comparsa a l'òpera Faust. Va ingressar al cos de ball del Gran Teatre del Liceu el 1864 i va actuar com a primera ballarina al Teatre Principal entre 1871 i 1873, al Liceu des de 1880 fins a 1881, així com en nombrosos altres teatres barcelonins com el Líric, l'Espanyol o el Talia entre d'altres.

El 1892 va iniciar la seva retirada dels escenaris per dedicar-se a l'ensenyament. Va ser professora a l'escola de dansa de Sacha Goudine així com també del Gran Teatre del Liceu on va formar a gran nombre de joves artistes. Va crear la seva pròpia acadèmia de dansa a El Dorado el 1890 i, posteriorment es va anar traslladant, primer al Principal, després al Liceu i finalment a casa seva. Pauleta Pàmies era molt popular en aquella època i moltes eren les joves que volien tenir-la de professora.

Una d'aquestes joves fou Teresina Boronat. La petita Teresa va entrar iniciar els seus estudis de dansa al Liceu amb Pauleta Pàmies als 7 anys. L'escola de Pàmies era una escola de "girls", noies de diferents orígens, tant de l'alta societat com humils, que ballaven en els cossos de ball. Ella es dedicava a formar ballarines de conjunt per a quadres coreogràfics d'art clàssic però això no vol dir que no en destaqués cap. Una de les més eminents va ser Teresina Boronat.

²⁹ Extret de l'article de Domènec De Bellmuc. L'educadora de "girls": Un entreviu-biografia amb Pauleta Pàmies, *La Rambla*, 159, 3, 23-I-1933, Barcelona

No sabem del cert la relació que tenien com a professora-alumna però podem afirmar que tot i les diferents conjuntures polítiques i socials que van envoltar a ambdues ballarines, les seves carreres no van ser gaire diferents. Totes dues van tenir un èxit molt primerenc, pujant als escenaris amb poc més de deu anys i sent primeres ballarines poques temporades més tard. Si bé la carrera de Teresina va ser molt més internacional, tant l'una com l'altra van tenir la seva època d'èxits entre els vint i els trenta anys i van iniciar la seva retirada al voltant dels 43 anys per dedicar-se a l'ensenyament. Tenien acadèmies de dansa pròpies i ensenyaven els seus balls i coneixements en grans teatres. No cal remarcar més semblances per dir que les diferències entre les seves vides no les van privar de dues carreres de grans èxits i reconeixements de gran similitud i ambdues més que destacables.

Ezequiel Vigués (Didó)

Altament dit, el titellaire més popular de Catalunya durant el segon terç del segle XX, va néixer a Terrassa el 10 d'abril de 1880 i morí a Barcelona el 21 de novembre de 1960.

Orfe de mare es va criar amb una dida i fa feines molt variades durant els primers anys de la seva vida. Viatja sovint però amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial decideix tornar a Catalunya.

Ezequiel Vigués és el primer mànager de la ballarina. Després del debut de la ballarina al Liceu i l'oferta del ministre de Cultura francès Paul Leon, Ezequiel Vigués la va acompanyar a París i la va fer debutar al Folies Bergère i el 1926 varen fer una gira per Egipte i Itàlia. Va ser amb ell amb qui Teresina va recórrer els primers escenaris internacionals.

El juny de 1927 van muntar junts l'escola de dansa a la Pl. Saint-Georges a Montmatre on Teresina hi exercia de professora i que va ser la seu dels Ballets Espagnols de Teresina mentre van estar en actiu.

Desconeixem la profunditat de la relació que els unia però que tenien confiança és evident ja que va ser ella qui li va proposar el sobrenom de Didó³⁰. La distanciació però, va arribar pocs anys després quan, a causa de la forta repercussió del crac del 29 sobre Didó, aquest es va embarcar cap a Amèrica del Sud i va perdre el contacte amb Teresina.

Manuel de Falla

Manuel de Falla i Matheu fou un músic andalús de Cadis nascut el 23 de novembre de 1876. Va ser un dels primers compositors clàssics espanyols de fama mundial. La seva obra "*El amor brujo*" té molt èxit entre els ballarins espanyols i "*El sombrero de tres picos*" també és interpretat per companyies tant destacades com els Ballets Russos de Diàghilev.

Sent un nen amb moltes inquietuds artístiques va començar a estudiar música als nou anys i sempre es va decantar més per aquesta opció. Va començar a compondre amb només catorze anys i va estrenar les seves primeres obres el 1899 després d'obtenir el premi al millor pianista de l'Escuela Nacional de Música y Declamación a Madrid on s'havia traslladat feia un parell d'anys.

La seva carrera no va trobar gaires obstacles i les estrenes i els premis no va fer més que anar augmentant però l'esclat de la IGM el 1914, interromp la seva carrera i de Falla torna a Madrid per després traslladar-se a Granada quan aquesta acaba. Així doncs, desconeixem en quin moment va entrar en contacte amb Teresina que al voltant d'aquestes dates provava sort a París per primera vegada. Tot i així, sabem que tenien una relació amistosa encara que, sent els dos de fort caràcter van tenir algunes enganxades.

La Fundació Archivo Manuel de Falla, ha posat a la nostra disposició una sèrie de cartes entre Teresina i de Falla³¹.

Les primeres daten de l'abril de 1928 i si bé són més cordials ens demostren ja una certa afecció i contacte previ. En elles Teresina li demana a Manuel de Falla consell sobre alguna composició per coreografiar, hi especifica el caràcter que hi busca (gitano i dramàtic) i li

³⁰ Segons es diu en l'article El "titellaire" Ezequiel Vigués, "Didó". *Destino*, 1861, 2-II-1973. Barcelona. Tot i que també hi ha la teoria de que l'ideés com a record de la seva infància amb la dida.

³¹ En podem veure les més destacades a l'Annex 7. *Correspondència amb altres artistes*.

assegura que en farà la millor composició possible i que no desmereixerà la seva obra. Falla li respon breument tot i que sense deixar d'elogiar-la i li proposa alguna dansa de “*El sombrero de tres picos*” que ell considera clarament com una de les seves peces compostes per ser ballada.

El segon intercanvi de correspondència és més tens i data del desembre de 1938. Inicia amb una carta d'un advocat de la qual no disposem però a la que fa menció Teresina en la seva resposta. Pel que es veu, la ballarina ha fet o té prevista una interpretació d'una música de Falla que ell no ha autoritzat a cap ballarí ja que la considera una peça de concert i no coreografiada. Teresina defensa el seu treball i li promet no fer-ne cap desmereixement argumentant que ell no l'ha vista ballar i que la seva feina té tant de valor com la del compositor. Falla no està disposat que la seva obra musical tingui cap mena d'interpretació artística, el que al principi comença anomenant com un “divertiment coreogràfic”, després rectificarà per no menysprear la feina de la ballarina i argumenta que no ha estat mai disposat a deixar aquesta peça a ningú i que deixar-li a ella seria una injustícia per aquells que li ho havien demanat anteriorment. En la discussió també hi intervé Fernand Divoire, escriptor i periodista francès que en alguna ocasió ha estat citat com a amant de Teresina. També en aquest cas, Manuel de Falla li respon cordialment rebutant els seus arguments.

No sabem com va acabar la discussió però podem suposar que al final no es va interpretar la obra. Aquesta va ser la última correspondència entre els dos artistes ja que, el 1939, el músic s'exilia a Argentina i ja no tornarà. Mor allà el 14 de novembre de 1946 si bé al desembre les seves restes seran portades cap a Espanya.

Ignacio Zuloaga

Ignacio Zuloaga y Zabaleta va ser un pintor espanyol nascut el 1870 a Éibar (País Basc) arran d'una família d'artistes.

L'ambient artístic que predominava a casa seva i el seu nul interès pels estudis van fer que es decantés ja des de ben petit per la pintura. Va iniciar la formació amb el seu pare i va viatjar a Roma i a París per completar-la.

Durant els seus primers anys es va dedicar exclusivament a la pintura i no va ser fins al 1928 que va començar a fer decorats i escenografies.

Des de la seva primera visita a París hi té relació amb Santiago Rusiñol i freqüenta els cercles artístics dels artistes catalans. Durant una de les seves estades a París, coincideix amb Teresina Boronat i el pintor accepta fer-li els decorats d'alguns dels seus espectacles.

Ens consta que Zuloaga va col·laborar en el muntatge del primer espectacle dels Ballets Espagnols de Teresina que va tenir lloc el 19 de gener de 1929 al Théâtre des Champs Elysées.

De la relació entre els dos artistes no en disposem més informació contrastable i tenint en compte que Ignacio Zuloaga, durant la guerra, va restar a la capital espanyola, dubtem que tornessin a treballar en comú. Si bé és possible que ho fessin en alguna ocasió concreta durant algun dels viatges de Zuloaga a París, no van ser una parella de treball destacada ni significativa.

De fet, al llarg de la seva carrera, Teresina va comptar amb més freqüència amb el treball d'Ángel Fernández³² que, tot i fer-li els decorats i els figurins del “*Cuadro Flamenco*” el 1930 i altres espectacles al llarg dels tres anys següents, no hem pogut identificar.

Anna Pavlova

Anna Matfejevna Pavlova (Sant Petersburg 12 de febrer de 1881- 23 de gener de 1931) va ser una famosa ballarina russa nascuda en una humil família camperola.

Va estar fins als 16 anys a l'Escola del Ballet Imperial i va ballar arreu d'Europa amb els ballets de Serguei Diàgilev durant dos anys (1909-1911) i després va fundar la seva pròpia companyia de dansa.

³² Citat per Idoia Murgo Castro en el capítol sobre Teresina Boronat en el seu llibre *Escenografia de la Danza en la Edad de Plata, 1916-1936*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2009.

En la creació dels seus ballets va unir-hi les seves dots coreogràfiques i d'actriu (cosa que ens recorda la diversitat de les creacions que també va fer Teresina posteriorment) i va canviar l'ideal de les ballarines ja que el seu cos prim i delicat era escaient per als papers romàntics de l'època. Pavlova també va inventar les actuals sabatilles de “pointe”.

Aquesta ballarina va morir als Països Baixos poc abans de complir els 50 anys mentre era de gira i va ser enterrada amb el vestit que feia servir per ballar “*La mort del Cigne*” de Saint-Saëns, la seva peça més famosa.

Si bé Teresina no coincideix en origen ni en època amb Anna Pavlova les seves respectives carreres les varen portar a llocs i interpretacions similars³³. Ambdues es van formar des de ben petites en ballet clàssic i van acabar fusionant aquesta dansa amb altres elements coreogràfics i teatrals si bé el resultat final és molt divergent.

Pavlova és la mare de la dansa moderna, no com un estil divers al ja existent però com a forjadora de noves tècniques i elements del ballet. Jean Louis Vaudoyer³⁴, va dir:

“Pavlova est à la danse ce qu'un Racine est à la poésie, un Poussin à la peinture, un Glück à la musique”.

Aquesta va emprendre l'idea de ballet complet al que per donar un aire més dramàtic en ocasions interpretava en solitari. És l'escola de les solistes que iniciada per Pavlova va tenir el seu final a l'època de Teresina que va ser una de les darreres intèrprets que ballava sola sobre l'escenari.

Aquesta és la semblança més remarcable que podem mencionar entre les dues i, dins d'aquestes interpretacions, fem referència concretament a la representació de “*La mort del Cigne*” de Saint-Saëns que tant famosa va fer a la Pavlova i que també va donar molt d'èxit a Teresina. Les actuacions de Pavlova estan caracteritzades com pura improvitació tot i la treballada tècnica i coreografia que mostrava amb aquesta peça. Teresina en feia una

³³ Amb això no ens atrevim a fer una comparativa de la diferència de tècnica que posseïen, és sabut mundialment que la tècnica clàssica dels russos és la més pura i estricta dels ballets. Volem fer referència a algunes semblances que hem trobat en les carreres de Pavlova i Teresina paral·lelament.

³⁴ Cita extreta de Robinson, Jaqueline. *L'aventure de la danse moderne en France (1920-1970)*. Editions Bougé, Collection Sources, 1990.

representació també molt pura i sincera, mesurada i combinada amb molta precisió, recreant tot el dramatisme i la immortalitat de la música.

Aquestes dues descripcions³⁵ en donen una idea de la similitud que van presentar les interpretacions d'aquestes dues ballarines en el que fa referència a aquesta peça i, si bé això es pot interpretar com un gran valor de les danses de la ballarina catalana donada la reconeguda fama de Pavlova, també és la font de crítiques que la classifiquen com una simple imitadora de la russa.

Sabem que les dues ballarines es van arribar a conèixer en algun moment i que com a amigues, es tenien confiança. Diu Pavlova que quan va venir a Barcelona, hi va haver dues coses que la van marcar, les Rambles i Pauleta Pàmies, amb qui, seguint el consell de la seva amiga Teresina, havia anat a parlar.

LA MUSA

Pau Gargallo

Pau Gargallo i Catalán va néixer el 5 de gener de 1881 a Maella i fou un dels escultors espanyols més destacats i innovadors del segle XX. És considerat un dels grans precursors de en l'ús del bronze.

Amb la proclamació de la dictadura de Primo de Rivera el 1923, ha d'abandonar el lloc de treball que ocupava en aquells moments i es trasllada a París. Habitual dels cercles artístics i d'intel·lectuals espanyols exiliats, donem per suposat que va conèixer a Teresina en alguna de les trobades. No descartem que aquesta tingués lloc al mateix estudi de Teresina.

El major contacte entre ells va ser el 1927, o el primer. D'aquest any disposem de quatre dibuixos de la ballarina fets per Pau Gargallo, van ser publicats conjuntament amb l'article

³⁵ Fetes per dos autors catalans, la primera, de Pavlova, extreta del llibre de Sebastián Gasch i Pedro Pruna. *De la Danza*. Barcelona: Editorial Barna, SA, 1952 que també van escriure articles sobre Teresina en altres moments; i la segona, de Teresina, escrita per Pere Guilanyà a l'article Teresina Boronat, *La nova revista*, 11, 161-164 – novembre 1927, Barcelona.

“*Teresina Boronat*” de Pere Guilanyà a La Nova Revista i no tenen cap títol específic. Un d'ells ens representa la mort del “*Cigne*” Saint Saëns³⁶.

D'aquest mateix any també ens consta un escultura, la “*Pequeña bailarina española*”³⁷ feta amb onze peces de xapa i que és l'única de caràcter no genèric ni directament vinculada al ballet o al cabaret.

Va publicar també retrats més aviat caricaturescs com el “*Retrat a l'admirable dansarina catalana*”³⁸. Aquest també anava acompanyat d'un text de Pere Guilanyà, en forma de poesia, referent al “*Cigne*” de Saint Saëns.

Dubtem també d'una escultura de 1929 anomenada “*Ballarina II*” que té un aire a Teresina però de la qual no disposem de cap prova contrastable.

Apel·les Fenosa

Apel·les Fenosa i Florensa va néixer al barri de Sant Martí de Provençals (Barcelona) el 16 de maig de 1899 sent el petit de tres germans i es va criar fins als tres anys amb una dida. Va ser un dels escultors catalans més destacats del segle XX.

Torna amb la seva família el 1903 i quan es va traslladar a les Rambles, ingressa en una escola que seguia el mètode Montessori que li va proporcionar els seus primers contactes amb l'escultura i la naturalesa.

Una greu malaltia als 7 anys el deixa amb una forta tremolor a la mà esquerra que va haver de afrontar per la resta de la seva vida.

Als 14 anys, els seu pare el va fer fora de casa després de que ell es negués a seguir el camí que aquest tenia pensat per ell i volgués dedicar la seva vida a l'escultura. Aquell mateix any, el 1913, es va matricular a l'escola d'arts i oficis on va establir les primeres relacions amb

³⁶ Podem veure aquests a l'Annex 4. *La nova revista*.

³⁷ Tenim una imatge a l'Annex 1. *Escultures de Gargallo*.

³⁸ Presentat conjuntament amb el poema al qual fem referència en l'Annex 5. *Poemes dedicats a Teresina*.

altres artistes. Hi va restar fins al 1917.

Es presenta voluntàriament a l'oficina de reclutament diverses ocasions però sempre és rebutjat.

Treballa en diferents tallers i fàbriques tant a Barcelona com a Madrid i fa feines molt variades fins que el 1920 va ser reclutat, aquest cop en contra de la seva voluntat, al servei militar i no suportant l'ambient de la caserna va marxar amb el seu germà cap a França i es va convertir en desertor. Són aturats a la frontera però els acaben deixant passar i un cop a Tolosa, Apel·les va retrobar-se amb alguns amics i va reprendre una feina com a guixaire.

El 1921 va decidir marxar cap a París en cerca del seu únic amic allà Pere Pruna (que freqüentava entre d'altres l'escola de Teresina) però no el va trobar i es va quedar sense diners. Durant un any va malviure fins que, per casualitat, va trobar-se amb en Pruna. Aquest li va presentar a Picasso que es va encarregar de vendre totes les obres que Fenosa feia i les coses li van anar millor però era molt malgastador i mai no estalviava res. Així doncs, diu que va poder viure gràcies a Picasso i a la sort que el va acompanyar en els pitjors moments. Davant de Picasso però també va mostrar la rebel·lia i quan aquest li va proposar que li ensenyaria a pintar perquè es pogués guanyar millor la vida, ell li va respondre: “*Quan vulgui canviar d’ofici per guanyar diners, ja em faré banquer*”³⁹.

En algun moment d'aquests, Apel·les Fenosa (suposo que pel contacte de Pere Pruna), va conèixer a Teresina. Fenosa, que a casa seva havia viscut en un ambient similar al de Teresina, s'havia criat envoltat de la música, compartia amb ella aquesta afició tot i que per cap dels dos artistes no fos el seu fort.

En la seva primera exposició personal, del 7 al 25 de juliol de 1928, s'hi va exposar l'única obra clarament de Teresina de la qual tenim constància. Es tracta d'un bust anomenat “*Tête de Teresina Boronat*” que la Fundació Apel·les Fenosa té catalogat amb el codi 0069 i del qual es desconeix el parador actual⁴⁰ així com també la matèria amb la qual va ser fet.

³⁹ Extret de la pàgina 21 de la traducció d'Adrià Lorente de Fenosa, Nicole. *Apel·les Fenosa : Catalogue raisonné de l'oeuvre sculpté*. Barcelona, Ediciones Polígrafa, 2002

⁴⁰ M'ha semblat curiós que sabent que tenien una relació personal, tot i estar catalogada, és una de les poques

El 1944, el Comitè d'Alliberació li va encarregar un monument commemoratiu de la massacre dels habitants d'Oradour-sur-Glane, la seva primera gran obra. Molts dels seus amics van ajudar-lo a anunciar-lo i van fer gales en benefici de les famílies víctimes d'Oradour. Teresina en va ser una d'elles, el 22 d'octubre de 1945, juntament amb el compositor i director d'orquestra Salvador Bacarisse, va oferir un recital al Théâtre des Champs Elysées.

A partir d'aquí, desconec com va seguir la relació entre els dos artistes, però, el fet que tant l'un com l'altre romanguessin a París durant la dictadura i haguessin donat suport al bàndol republicà, ens dona a pensar que van seguir en contacte almenys fins que Teresina va tornar a Catalunya.

Apel·les Fenosa va morir a París el 25 de març de 1988.

L'ACTRIU

L'art dramàtic va ser per Teresina la seva primera vocació. Aviat va ingressar a l'Escola Catalana d'Art Dramàtic i es va formar com a actriu de teatre pel que va demostrar també una gran habilitat. Tenia un gran esperit artístic i cap faceta no se li escapava.

De fet, la seva primera actuació de pes sobre l'escena catalana va ser una obra teatral. Com ja hem dit es tractava d'un espectacle dirigit per Pep Bergés i Enric Borràs⁴¹ que es va estrenar al Teatre Novetats de Barcelona el 20 de setembre de 1917 quan Teresina només tenia 13 anys. No n'hem pogut trobar el títol però això no li treu la importància que té com a llançament d'una carrera que encara tenia molt futur per endavant.

Hem dit també que el seu reconeixement va traspasar els límits dels escenaris francesos amb l'estrena de la primera producció cinematogràfica de Teresina. Desconec com va arribar a l'obtenció d'aquest rol ja que segons tenim constància, des de que s'havia traslladat a París, la ballarina només s'havia dedicat a la dansa.

Es tracta de l'estrena de "*Le Criminel*" al Splendid Gaumont Palace al novembre de 1926. Una pel·lícula dirigida per Alexander Ryder i escrita per Andrée Cortis que va portar a la fama a la

obres de la Fundació que no disposa d'imatge.

⁴¹ D'espectacles, *La Veu de Catalunya*, 6598, 7 – 20-IX-1917, Barcelona.

ballarina com a tal i també ens en va mostrar una faceta per molts desconeguda.

Teresina va rodar aquest film al costat de Madeleine Barjac i André Nox. El drama que protagonitzen ens representa en cinema mut i en blanc i negre, la història d'un home d'avançada edat que, vint anys després de ser refusat, torna a casa de la jove noia en busca de venjança. Boronat hi interpreta el paper de Mercédès i la seva actuació obté un èxit espectacular que li dóna crítiques molt positives sobre el seu futur com a actriu. La pel·lícula té una duració d'una hora i 50 minuts i està gravada sobre una cinta de 35mm amb una relació d'aspecte (proporció del fotograma) de 1,33:1.

Aquesta pel·lícula va tenir més d'una vintena de reposicions al llarg dels cinc anys consecutius a l'estrena. A més, va ser recuperada i reeditada el 2000 en el marc de la XXIX Mostra Internazionale del Cinema Libero a Bologna que, entre l'1 i el 8 de juliol va exhibir la catorzena edició del cinema retrobat. *“Le Criminel”* va ser projectat al Cinema Fulgor a les 18.25h.

A principis de 1928, Teresina va tornar a Espanya per actuar en el centenari de la mort de Goya. Aprofitant l'ocasió Teresina, es va reunir amb Ignasi Iglésias⁴², amic i veí de la seva infància a Sant Andreu. Hi van discutir l'estrena de *“La baldufa d'or”*, un espectacle per a nens que Iglésias, coneixedor de les dots d'actriu de Teresina, li havia promès que podria estrenar. Aquest projecte ja el portaven discutint des de feia un any i semblava que en sortiria una proposta sòlida però la reunió no va anar així. El 9 d'octubre d'aquell mateix any, Ignasi Iglésias va morir i la seva obra ja va quedar definitivament sense estrenar.

El 1932 es va estrenar una segona pel·lícula que comptava amb la participació de Teresina. Aquest cop com a ballarina, actuava en un western francès sobre els talents anomenat *“Lopez, le bandit”*. La pel·lícula, produïda per Warner Bross Entertainment comptava amb l'actuació de Geymond Vital, Jeanne Helbling i Suzy Vernon, guió de Jacques Deval i Howard Estabrook i estava dirigida per Jean Daumery.

⁴² Traduït del castellà de l'article de *La Vanguardia*, El cantor de los humildes: Ignacio Iglésias ha muerto: El amor a los niños, 10-X-1928, Barcelona.

CONTEXT HISTÒRIC

CONTEXT HISTÒRIC DE LA SEVA VIDA

El segle XX va ser una època de grans canvis i importants successos a nivell mundial. Durant el primer terç de segle, l'hegemonia econòmica mundial de la Gran Bretanya va ser substituïda pels Estats Units .

La Primera Guerra Mundial va ser responsable dels primers canvis produïts a nivell europeu amb la desintegració dels grans imperis i la creació de nous països però també a la resta del món amb la pèrdua d'influència sobre les colònies i l'expansió internacional dels EEUU i el Japó.

La neutralitat d'Espanya durant la guerra li va permetre continuar el seu període d'expansió i es va col·locar a un nivell no massa allunyat dels països més desenvolupats. Aquest creixement econòmic va portar amb ell una sèrie de transformacions socials. Les noves formes de sociabilitat i oci van permetre l'expansió de la cultura. L'alfabetització i la millora qualitativa de l'educació van permetre l'aparició de l'hàbit per la lectura. Tot això, juntament amb l'aparició dels mitjans radiofònics va permetre la difusió de les idees i els nous valors. Va sorgir la premsa de masses.

Ja prèviament a la guerra, l'expansió de Catalunya era notable. A finals del segle XIX i durant els primers anys del segle XX s'hi van anar creant nous partits polítics que van anar consolidant el catalanisme polític. Van agafar especial força els partits de caire republicà que defensaven el dret del poble a dirigir políticament la seva pròpia vida i tot i que tenien una tendència més aviat d'esquerreres, mostraven grans contrastos entre ells. Pel que fa al catalanisme, no parla d'una forma de govern sinó que posa tots els esforços al servei exclusiu de la població catalana. La seva originalitat i força li donen més agilitat de la que tenen altres tendències sorgides a la Península i el fa també més adaptable. Així doncs, la política es regeix per aquestes dues forces, el republicanisme i el catalanisme que, si bé eren diferents, no deixaven de defensar el dret d'un poble a decidir per ell mateix i per tant eren perfectament

compatibles.

A Espanya, l'augment del sindicalisme i la capacitat de mobilització social va propiciar una conflictivitat que ja dominava l'Europa de la postguerra. Es va generar un intens debat sobre la preparació i l'organització de l'exèrcit espanyol que tant els militars i polítics propers a la monarquia com part de les classes dirigents van voler silenciar amb una dictadura militar .

El 13 de setembre de 1923, Primo de Rivera (amb el suport dels anteriorment mencionats) va donar el cop d'Estat i va crear un Directori militar per dirigir el país. La reorganització política es va basar en la suspensió de la Constitució així com de tota mena de partits i sindicats i durant els primers anys es va beneficiar de la bona conjuntura econòmica internacional que tenia. La crisi de 1929, va tenir una influència menor a Espanya a causa de la manca de comerç però el règim dictatorial tenia una clara oposició per part dels catalanistes (que van ser especialment reprimits), els republicans, els intel·lectuals i el moviment obrer i, el 1930 va entrar també en crisi. El rebuig polític i social va fer que el monarca, Alfons XIII deixés de donar suport a la dictadura cosa que, al seu torn, va provocar la dimissió de Primo de Rivera i la convocatòria d'eleccions.

El 12 d'abril de 1931 les forces republicanes van triomfar a les eleccions municipals i el rei va renunciar a la corona i va abandonar Espanya. El 14 d'abril, davant la recança de les elits socials i econòmiques i l'entusiasme de les classes mitjanes i populars, es va proclamar oficialment la Segona República Espanyola que pretenia democratitzar i modernitzar l'Estat,

La conjuntura desfavorable en què havia nascut la República tampoc no va ajudar. La depressió econòmica mundial (arrel del crac de 1929) i el dèficit que havia deixat la dictadura van fer que el govern optés per una disminució de la despesa pública però això també va repercutir en els sectors privats. La conflictivitat social i la impaciència dels treballadors, protagonistes de nombroses vagues, insurreccions i ocupacions, van desgastar el govern ràpidament.

Catalunya, durant aquest període, va obtenir gran part de l'autonomia desitjada. L'Estatut de Núria que reconeixia Catalunya com un estat autònom dins de la República i donava

competències exclusives a la Generalitat va tenir una aprovació aclaparadora al plebiscit va ser retallat a les Corts de Madrid abans de ser aprovat el setembre de 1932. Aquest Estatut d'Autonomia reconeixia tant el català com el castellà com a llengües oficials i donava a la Generalitat menys competències de les desitjades. L'oposició de la dreta espanyola envers aquest va determinar les tres clares posicions que es manifestaven a l'Estat: la defensa d'una autonomia àmplia (per part dels parlamentaris catalans), una autonomia moderada (per part del govern central) i l'Espanya unitària (de les dretes).

Com a resultat de les eleccions de 1933 va iniciar el que seria el bienni conservador. Aquest govern va haver d'afrontar una enemistat amb els nacionalistes que van protagonitzar una sèrie de nombroses vagues i conflictes. Davant de la mobilització obrera el govern va optar per fer entrar la CEDA (Confederació Espanyola de Dretes Autònomes) cosa que va trobar encara més oposició entre la població. A Catalunya, el president Lluís Companys va declarar la República Catalana el 6 d'octubre i el govern espanyol va declarar l'Estat de guerra en resposta. Arrel d'això es va suspendre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i la CEDA va augmentar la seva influència al govern.

Una forta crisi de govern va esclatar a finals de 1935 quan una sèrie d'escàndols de corrupció van suposar la caiguda de Lerroux. Alcalá Zamora va convocar unes noves eleccions legislatives al febrer de 1936.

Aquestes van acabar amb la victòria del Front Popular, una coalició dels republicans d'esquerra, socialistes i comunistes. Manuel Azaña va ser nomenat president de la República i Casares Quiroga, cap de govern. Aquest triomf va suposar la represa de les reformes del bienni d'esquerres a més d'una amnistia a nombrosos presos polítics.

El rebuig de les dretes envers aquesta nova situació va fer que adoptessin una posició extremista i fomentessin un clima de violència que afavoria la seva intenció de cop d'Estat. Aquesta conspiració militar va tenir poca força fins a l'arribada del general Emilio Mola i va culminar el 17 de juliol quan es va iniciar la sublevació amb cops d'Estat al Marroc i les Canàries i que el 18 de juliol es va estendre a la Península.

El fracàs del cop en alguns territoris va suposar la divisió d'Espanya en dues zones: la republicana i la sublevada. Va ser l'inici d'una tràgica Guerra Civil que va durar tres anys (1933-1936).

En la zona sublevada s'hi va construir un estat totalitari tot i que en un inici va tenir certes dificultats amb la mort de Sanjurjo el 20 de juliol que va deixar les tropes sense lideratge. Quatre dies després es va crear la Junta de Defensa Nacional integrada pels militars sublevats. L'1 d'octubre Franco va ser nomenat cap de l'Estat i generalíssim dels exèrcits i es va convertir en un comandant únic i indiscutit. A l'abril de 1937 va promulgar el Decret d'unificació segons el qual tots els partits que havien donat suport al cop d'Estat.

L'any següent, Franco va concentrar tot el poder en la seva persona, nomenant-se *Caudillo de España* i creant un règim d'inspiració feixista, va declarar la supressió de les reformes de la República i la reconstrucció d'un Estat confessional. A més, va dotar el seu règim d'una violència extrema amb la intenció de crear un clima de terror incontestable.

Paral·lelament, el cop d'Estat va fracassar en diversos territoris que van comptar amb el suport de les classes populars i mitjanes, la burgesia il·lustrada i nombrosos intel·lectuals i artistes i que van restar lleials a la República i la seva legitimitat.

En un inici, el clima revolucionari que es va crear va donar lloc a una revolta popular que va acabar deixant el poder a les mans del poble.

Al setembre de 1936 i fins al maig de 1937 a la zona republicana s'hi van establir els anomenats governs d'unitat i que van tenir la participació d'anarquistes, republicans, socialistes i comunistes. Amb la creació de l'Exèrcit Popular es va crear un comandament únic que unia les forces republicanes, burgeses i obreres. Aquest va ser protagonista dels Fets de maig de 1937 que varen deixar el govern en una profunda situació de crisi.

La Guerra Civil Espanyola va ser un conflicte que ràpidament va tenir una repercussió internacional i va determinar la posició de l'opinió pública mundial.

Els insurrectes van tenir el suport de l'Alemanya nazi, l'Itàlia feixista i el règim filofeixista portuguès que els van aportar ajut militar. Alemanya va enviar la Legió Còndor que va posar a prova per la Segona Guerra Mundial i Itàlia va enviar el Corpo Truppe Volontaire. També van tenir la simpatia del catolicisme tradicional i el papat.

Els republicans van ser perjudicats amb la creació del Comitè de No-Intervenció (agost 1936) que oficialitzava la posició neutral de nombrosos països entre els quals la Gran Bretanya i França que ja havien aplicat una política de contenció i apaivagament davant de l'Alemanya nazi. Tot i així van rebre l'ajut de les tropes de voluntaris de les Brigades Internacionals i la Unió Soviètica a través del Partit Comunista. Van rebre també el suport de nombrosos intel·lectuals i artistes exiliats o residents a l'estranger que van promoure espectacles a favor de la República⁴³.

Durant la guerra la gent va viure en situació de misèria i fam constantment i per primera vegada, la guerra no va afectar també a la població civil que no estava implicada directament en la lluita armada.

La victòria de les tropes franquistes davant d'un bàndol republicà esgotat i desmoralitzat l'1 d'abril de 1939 va suposar l'establiment d'un règim dictatorial amb Franco al capdavant.

El règim franquista es basava en el totalitarisme i el cabdillisme que centrava tots els poders sobre la persona de Franco. Era també unitarista i centralista, tenia els mitjans de comunicació sota el seu control i va exercir una repressió constant i planificada de l'oposició. Els pilars d'aquest règim foren l'exèrcit, l'església i la Falange (partit polític de Franco) i tenia el suport de les elits econòmiques i socials així com també els petits i mitjans propietaris agrícoles del centre i nord de la península.

L'oposició es va anar construint tant a l'interior del país com a l'exterior. Dins del país es van reconstruir partits i sindicats en la clandestinitat i es van organitzar guerrilles (maquis). Es va propiciar també un clima de conflictivitat social arran de vagues i revolucions estudiantils i es

⁴³ Dels quals parlarem en l'apartat de *Posicionament de la Teresina Boronat: Compromís amb la República*, a la pàgina següent, ja que la ballarina en va formar part en algunes ocasions.

vivia amb l'esperança d'una intervenció aliada. A l'exili també es van reorganitzar els sindicats i les institucions republicanes.

Les classes mitjanes es van mostrar passives i apolítiques mentre que els sectors populars foren els que van posar més resistència tot i que també van actuar des de la passivitat política i el silenci.

En un inici Franco va establir una autarquia econòmica que pretenia restringir i regular el comerç però la baixa productivitat va provocar una manca d'abastament. Posteriorment, amb l'entrada en la societat de consum, es va establir un nou model social que va afavorir l'augment de l'oposició democràtica i va precipitar la crisi del règim que va culminar amb l'assassinat de Carrero Blanco (1973) i la mort de Franco (1975). Es va iniciar així l'època de transició cap a la democràcia.

Tot i que la idea de Franco havia sigut una continuació del règim, s'establí un sistema de monarquia constitucional que es va consolidar amb la promulgació de la Constitució de 1978 i Catalunya va recuperar la seva autonomia. Aquesta transició va culminar amb l'arribada al poder del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), un dels partits de l'oposició al franquisme, el 1982. A partir d'aquí es van anar alternant en el govern el PSOE i el Partit Popular (PP).

POSICIONAMENT DE LA TERESINA BORONAT

Compromís amb la República

Ja abans de l'esclat de la GCE, Teresina s'havia declarat a favor de la Independència de Catalunya. Ansiosa, esperava l'alçament contra Espanya. A la seva pensió, diu⁴⁴ que hi té una Verge de Montserrat amb una petita llàntia que crema nit i dia i a la qual prega diàriament per la llibertat de Catalunya.

Podem dir que la ballarina era catalanista fins a la medul·la i no s'estava d'amagar-ho. Del seu

⁴⁴ Reelaborat de la seva resposta textual a l'article TERESINA BORONAT, *Nosaltres Sols!* 9-VI-1934, Barcelona

estudi a la Plaça Saint-Georges en va fer un conegut lloc de trobada⁴⁵ on va socórrer a nombrosos exiliats. De fet, la idea de crear una publicació catalana a París va ser fruit de les reunions en aquest indret juntament amb altres locals de trobada.

Teresina no va postergar mai la seva carrera professional per reunir-se amb la seva família però tampoc no va renunciar als seus ideals. En efecte, durant aquests anys, si bé van ser els últims de la seva carrera, la ballarina encara va fer nombrosos espectacles de primera categoria i va ser nomenada Representant dels Artistes Espanyols⁴⁶. Durant aquesta època però, va complementar les seves gal·les de dansa amb espectacles a favor de la República Espanyola.

Concretament, va participar en la gira programada entre febrer i novembre de 1937 per la Cobla Barcelona juntament amb el tenor Emili Vendrell i el també ballari del Liceu Joan Magrinyà. Aquesta gira⁴⁷, va comptar amb dues-centes vint actuacions en diverses poblacions de França, Bèlgica, Luxemburg i Txecoslovàquia tot i que no sabem del cert en quines ni en quantes va participar Teresina. Totes elles tenien l'objectiu de difondre la cultura catalana i espanyola en una acció a favor de la República Espanyola que buscava el suport i la solidaritat moral i material en la Guerra Civil Espanyola que feia poc que havia esclatat.

Anteriorment, Teresina també havia de participar en una gira anomenada “*Catalunya a París*” juntament amb la Cobla Barcelona, Mercè Plantada i el Cor Popular de París però els espectacles van quedar anul·lats abans de iniciar.

A poc més d'un any de la fi de la GCE, la ballarina no abandonava la seva posició revolucionària. El 27 de març de 1938, en un acte organitzat per partit socialista i que va omplir la Sala Pleyel de París, Teresina va interpretar-hi la sardana “*La Santa Espina*”.

⁴⁵ Pot llegir-se més sobre aquest indret al capítol de Domènec de Bellmunt. La Teresina i els seus admiradors, (p.179-182), dins *Anecdòtari inèdit de cinquanta anys de periodisme català (1920-1970)*. El Pilar d'Almenarar, Barcelona, 1978.

⁴⁶ Com ja hem dit a la pàgina 19, parlant dels seus anys d'èxit a París.

⁴⁷ També mencionada a la pàgina 19.

Repercussió sobre la seva vida

Durant aquests anys sí que cal destacar que la carrera professional de Boronat es veié alentida però, d'alguna manera, Teresina va adquirir una certa experiència en l'ambient de conflagració amb la GCE i això li va permetre seguir endavant quan, la Segona Guerra Mundial assolava tot el món.

Al voltant de 1940, a petició del govern francès, Teresina va participar en un recital a favor dels nens d'Euskadi, greument afectats pel bombardeig de Guernica. La intenció era recaptar fons per comprar medicines, llits, joguines... cosa que no va agradar gaire al règim feixista de Franco que li va posar grans traves en l'obtenció del passaport. Si bé el va acabar aconseguint per aquesta causa, això li va comportar una gran hostilitat per part del règim dictatorial i Teresina ja no va tornar a entrar al país fins a la fi de la dictadura el 1975. Davant d'aquesta situació i havent celebrat l'espectacle solidari sembla que Teresina tampoc no va mostrar especial interès oposar-s'hi. En contra de tota lògica però sí que va anar a Llívia i pel que sembla no li va suposar cap problema.

RECONeixEMENTS

Amb tot l'èxit que va tenir durant la dècada dels anys vint i trenta deduïm que la feina Teresina va ser recompensada i valorada en el seu moment. Així mateix tampoc no dubtem que se li fes algun tipus d'acte de reconeixement però aquestes idees subjectives no les hem pogut contrastar amb cap document ni font d'informació subjectiva.

Així bé, tenim constància de diversos articles extensos dedicats a la ballarina, els seus balls i la seva personalitat⁴⁸. Podem citar aquí un article de Pere Guilanyà publicat a *La Nova Revista* el 1927⁴⁹ en què l'autor fa referència a la impossibilitat de transmetre en paraules l'eloqüència de Teresina. Guilanyà també classifica a la ballarina com l'encarnació de l'Art integral, una unió pura i divina de l'escultura, la música, el dibuix i l'arquitectura, un lirisme de gran elegància.

Un article-entrevista de l'any 1929⁵⁰ ens presenta també una nova cara de Teresina, la Teresina més sentimental i íntima. Si bé sabem que la ballarina posava en els seus balls i les seves interpretacions tot el seu caràcter i les dotava de noves forces, sabem també que amb la seva vida privada era una persona molt reservada i en aquesta ocasió només se li “escapa” dir que està enamorada però el fet és emfatitzat per la novetat que suposa.

L'any següent al *Mirador*, el mateix Ramón Xuriguera dedica dues columnes als seus darrers espectacles i fa referència a una dualitat fins llavors desconeguda, o bé impensat. Xuriguera ens parla de l'existència de dues Espanyes, dues raons d'expressió que queden reflectides en els balls de Teresina⁵¹: la primera, directa, intuïtiva, en brut i la segona, afinada, treballada, artística.

El 1934 dos diaris dediquen li dediquen un article de mitja pàgina cadascun. Al gener, des de L'Havana i en portada, Josep Aixalà ens fa una extensa descripció de la composició dels balls

⁴⁸ Tots els articles mencionats en aquest apartat es poden veure en els annexos a partir de la pàgina 90.

⁴⁹ Guilanyà, Pere (Paris X-1927). Teresina Boronat, *La nova revista*, 11, 161-164 – novembre 1927, Barcelona.

⁵⁰ Xuriguera, Ramón. La nostra Teresina Boronat, *D'ací i d'allà*, 18, 138, 190-191, juny 1929, Barcelona.

⁵¹ Reelaborat a partir de l'article de Ramón Xuriguera. Teresina Boronat, *El Mirador*, 67, 5, 8-V-1930, Barcelona.

i espectacles de Teresina en el que reafirma la classificació de la ballarina com l'aristocràcia de la dansa⁵². Amb un públic selecte i uns detalls molt acurats Teresina no és una més de les “girls” de l'escola de Pauleta Pàmies, conquista públics mundials i emociona a distingides personalitats (com són els casos mencionats del ministre de Cultura francès Paul Leon, el príncep de Gal·les i el manc governador de París, el general Gouraud).

Al juny, un nou article-entrevista, aquest cop publicat al diari *Nosaltres Sols!*⁵³ ens presenta per primera vegada de manera oficial i directa la tendència ideològica de Teresina, el seu catalanisme que combinat amb el seu catolicisme la fa una important figura en l'enaltiment de la cultura catalana i espanyola.

Fins ara hem presentat els articles més rellevants dels seus anys d'èxit que estan molt centrats en els seus treballs del moment i que podríem complementar amb molts més, si bé més curts també més concisos. Ara, volem fer referència a tres articles publicats un cop la carrera d'aquesta ballarina ja havia acabat i que són de caràcter més homenatgístic.

A l'octubre de 1966, Sebastian Gasch escrivia a *El Noticiero Universal* unes breus memòries dels èxits de Teresina i recordava la sinceritat i l'autenticitat que presentaven els seus espectacles. És el primer article que ens presenta des del record i la nostàlgia la perduda pista de la cèlebre ballarina.

Dos anys més tard, al novembre de 1968, el mateix Sebastian Gasch recupera part del seu article anterior per presentar-nos les últimes novetats de Teresina. És quan, temporalment, tornem a localitzar a la ballarina i coneixem possibles projectes que té previstos.

Però és el tercer article que referim el que és més clarament un homenatge a la seva vida i carrera professional. Ja des de Catalunya, Xavier Fàbregues localitza a Teresina per fer-li una entrevista i escriure el més extens dels articles que se li han dedicat⁵⁴. En ell, Fàbregues recupera una important quantitat d'informació combinant el passat amb el present i donant-li

⁵² A l'article Aixalà, Josep (L'Havana, gener 1934). Teresina, *El Baix Penedès*, 1450, 1, 20-I-1934, El Vendrell.

⁵³ Vibrant. Teresina Boronat, *Nosaltres Sols*, 166, 4, 9-VI-1934, Barcelona.

⁵⁴ Article disponible a la Biblioteca Nacional de Catalunya per Xavier Fàbregues. Teresina Boronat retrobada, *Serra d'Or*, 216, 51-54, setembre 1977, Barcelona.

un toc personal al conjunt.

Ja post mortem i amb la memòria de la ballarina perduda novament, Joan Pallarès-Personat farà un primer recopilatori de dades el 2002 que publicarà sota el títol "*Teresina Boronat, ballarina andreuca*" a *Finestrelles* i que recuperarà el 2010 per afegir-hi nous detalls. Aquest és, fins ara l'únic article escrit després de la defunció de Teresina.

El 2006 es va presentar al Palau de la Música "*El so de la tenora i el ballet*", un espectacle de dansa a partir del llenguatge clàssic sobre músiques amb instruments tradicionals catalans. La funció va ser coreografiada per Carles Ibáñez i comptava amb músiques d'autors catalans com Albert Guinovart, Joaquim Serra i la Companyia Elèctrica Dharma. En l'espectacle, Ibáñez recuperava la idea del ballet clàssic català⁵⁵, una creació on tant el llenguatge del ballet com la música de cobla per a concert són la depuració d'una arrel, una aventura que no tots s'atreveixen a desafiar i que diu tant dels que hi creuen ara com els que ho van intentar en algun moment. És per això que aquest espectacle, d'alguna manera ret homenatge a diversos personatges de la història catalana com són Joan Tena, els escriptors Xavier Garcia i Esteve Fàbregas i també Teresina Boronat.

Un altre espectacle destacable és la sardana "*Enyor*" que Cesc Gelabert va coreografiar en solitari el 2001. La interpretació no anava directament dedicada a Teresina però l'interès pel folklore i el treball sobre allò propi, en fan un espectacle del gènere de la ballarina defunta, que ens presenta de manera acurada i destil·lada⁵⁶ els balls tradicionals com la màxima expressió de la dansa.

Juntament amb la creació d'aquests dos espectacles, el programa Nydia de TVC va elaborar un reportatge dedicat íntegrament a la figura de Teresina que va ser emès el 22 d'octubre de 2005 sota el títol "*Teresa Boronat, la sardana d'escenari*". Aquest reportatge ens fa una breu síntesi de tot el que és la seva carrera com a ballarina sobre els escenaris més reconeguts del món i la seva exportació de la dansa i cultura espanyola i catalana.

⁵⁵ Idees presentades pel periodista Jordi Lara a la presentació de l'espectacle.

⁵⁶ Reelaborat a partir d'una entrevista al programa Nydia de TVC sobre el muntatge de la coreografia Cesc Gelabert interpreta la sardana "Enyor".

Cap d'aquests reconeixements però va ser un acte oficial per tant podem afirmar que passada la seva època de glòria han estat pocs els que, mirant enrere li han prestat atenció.

Sí que destaquem però que al seu barri natal, Sant Andreu, es va obrir un projecte de reconeixement a les figures més destacades d'arrels andreuencs i que, fruit d'això, es va plantejar la possibilitat de dedicar-li un carrer a nom seu però la idea va ser refusada.

No cal dir que aquest treball també vol ser un reconeixement a tota la feina feta per Teresina, als seus èxits i als seus fracassos i que, igualment, d'aquesta manera volem retre homenatge a tota aquella gent que està treballant per recuperar una memòria històrica que en aquest cas hem centrat en la figura de Teresa Boronat però que podria haver sigut qualsevol altra perfectament.

CRONOLOGIA

1904

Teresa Boronat i Fabra neix a Sant Andreu de Palomar, Barcelona.

1911

Inicia els seus estudis de dansa al Gran Teatre del Liceu, teatre l'Escola Catalana d'Art Dramàtic i violí a l'Escola Municipal de Música de Barcelona.

20 de setembre de 1917

Actua al Teatre de Novetats de Barcelona sota la direcció d'Enric Borràs i Pep Bergés.

1918

Entra a formar part del cos de dansa del Gran Teatre del Liceu

1919

Fa la seva primera representació com a primera ballarina del Liceu amb l'òpera “Thaïs” de Jules Massenet.

Interpreta per primer cop la “Sardana de les monges” d'Enric Morera a El Dorado.

7 d'octubre de 1920

Interpreta “Don Joan de Serrallonga” d'Enric Morera a El Dorado.

1922

El ministre de cultura francès Paul Leon la veu actuar i li proposa el seu debut a l'Òpera de París. Hi debuta amb “*Taglioni chez Mussette*”.

1923

Després d'interpretar “*Marianela*” de Pérez Galdós, deixa definitivament el seu lloc com a primera ballarina del Gran Teatre del Liceu i marxa cap a la capital francesa.

1926

Gira per Egipte i Itàlia.

Juny de 1926

Participa en una conferència dedicada als poetes catalans al Foyer Féminin. Hi recita versos de Ventura Gassol i Maragall.

Novembre de 1926

S'estrena al Splendid Gaumont Palace la pel·lícula "*Le Criminel*".

Gener i març de 1927

Reposicions de "*Le Criminel*" a París.

Juny de 1927

Inauguració del seu *Studio* de dansa a la Pl. Saint Georges 28.

Setembre de 1927

Estrena de "*Le Criminel*" a Nantes.

Gener i febrer de 1928

Reposicions de "*Le Criminel*" a París.

10 de maig de 1928

Festival de Danses Espanyoles en homenatge al centenari de Goya a la Sala Pleyel.

24 de maig de 1928

Torna al Liceu per repetir l'espectacle en homenatge al centenari de Goya.

5 de juny de 1928

Recital de danses al Saló Modern de París.

Setembre i octubre de 1928

Noves reposicions de "*Le Criminel*" a París.

19 de novembre de 1928

Il·lustra coreogràficament una conferència que va tenir lloc a la Sala Coliseu als Camps Elisis en una vetllada organitzada per la Universitat dels Annals.

1928

Funda els Ballets Espagnols de Teresina.

19 de gener de 1929

Primera actuació dels Ballets Espagnols de Teresina al Théâtre des Champs Ellysées de París.

31 de maig de 1929

Concert de gala destinat al servei d'ajuda als emigrants al Théâtre des Champs Elysées juntament amb Vava Yacowieva i Arthur Rubinstein.

Desembre de 1929

Reposició de "*Le Criminel*" a París.

29 de desembre de 1929

Recital de danses espanyoles al "*Marseillais*" de l'Alger.

28 de gener de 1930

"*Festival de Danse et Musique Espagnole*" al Théâtre des Champs Elysées.

Febrer de 1930

Participa en un cicle de conferències de la Universitat dels Annals al costat de La Argentina.

1 i 8 d'abril de 1930

Representació de "*Cuandro Flamenco*" amb els Ballets Espagnols de Teresina al Théâtre des Champs Elysées.

Primavera de 1930

Queda anul·lada la gira "*Catalunya a París*" de caire republicà.

16 d'octubre de 1930

Gala de danses espanyoles amb els Ballets Espagnols de Teresina al Théâtre des Champs Elysées

16 de desembre de 1930

Actuació dins del cicle "*Les Mardis de Montparnasse*" al Théâtre de Montparnasse.

4 de gener de 1931

Fa una mostra del seu espectacle al Henry Street Visiting Nurse Service de NY.

11 de gener de 1931

Fa el seu gran debut als Estats Units amb l'actuació al Town Hall de NY.

18 de gener de 1931

Protagonitza el segon espectacle a la capital novaiorquesa al Shubert Theatre.

30 de gener de 1931

Tercer recital al continent americà al Craig Theatre de NY.

Febrer de 1931

Rep un telegrama de Hollywood on la casa Paramount li ofereix el primer rol d'un talkie espanyol que la ballarina haurà de refusar.

21 de març de 1931

“Le Festin de l'araigné” al Théâtre Graslin de Nantes.

31 d'agost de 1931

La seva actuació al Modern Dancing de Guémené-sur-Scorff de Nantes inicia una setmana d'espectacles a aquesta ciutat.

1 de setembre de 1931

Representació a la Salle de Fêtes Montfort-sur-Mer de Nantes.

2 de setembre de 1931

Espectacle al Théâtre Municipal de Vitré de Nantes.

3 de setembre de 1931

Balla a la Salle de Fêtes d'Ernée de Nantes.

4 de setembre de 1931

Actuació a la Salle de Fêtes de Gerron de Nantes.

5 i 6 de setembre de 1931

Fa tres representacions al Cinéma du Pôle Nord a La Ferte-Macó de Nantes.

7 de setembre de 1931

Tanca la seva setmana d'actuacions amb un espectacle al Théâtre Municipal de Mortagne de Nantes.

14 de setembre de 1931

“Juego de Damas” al Cinéma Paris.

1932

S'estrena la pel·lícula “*Lopez, le bandit*” en la qual balla.

4 de juliol de 1932

Toca dos solos de castanyoles en una emissió radiofònica de Radio-Rennes.

Tardor 1932

Gira per l'Amèrica Llatina.

Hivern 1932-1933

Gira asiàtica: Japó (Tòquio i Yokohama) i Xina (Shanghai).

Març de 1933

Espectacle a Londres.

26 de juliol de 1933

Actuació a l'Alhambra de París.

8 de novembre de 1933

Teresina arriba a The Champlain, NY, procedent de París.

12 de novembre de 1933

Gran estrena al Town Hall de NY que l'acull amb una gran aclamació.

23 de novembre de 1933

Segona actuació de l'any a NY, ofereix un matí artístic al Hotel Barbizon-Plaza.

24 de novembre de 1933

Actua per darrera vegada a la capital novaiorquesa en un espectacle íntim i acollidor a la sala de concerts del Barbizon-Plaza.

Desembre de 1933

Arriba a l'Hotel Savot de l'Havanna, Cuba.

Gener de 1934

Fa dues representacions al teatre Pro-Arte Musical de l'Havanna.

12 de febrer de 1934

Il·lustra la conferència de M. de Sariac “*La Societat de la 3a República*” a la Universitat dels Annals.

13 de febrer de 1934

Il·lustra “*L'exposition de 1889*”, conferència a la Universitat dels Annals també per part de M. de Sariac.

18 de maig de 1934

“*Danse et Chant Espagnol*” amb Mercedes Plantada al Théâtre des Champs Elysées.

18 de novembre de 1934

Petita aparició en solitari davant del teló en l'espectacle de Mme Ganna-Walska en honor a Toscanini.

3 de febrer de 1935

Primera actuació al Théâtre Royal de la Monnaie de Bèlgica.

17 d'abril de 1935

Segon Espectacle al Théâtre Royal de la Monnaie de Bèlgica.

6 de maig de 1935

Torna per tercera vegada al Théâtre Royal de la Monnaie de Bèlgica.

26 de setembre de 1935

Després de molt de temps, actua novament a la Sala Pleyel de París, acompanyada aquest cop per l'OSP.

20 d'octubre de 1935

Concert radiofònic amb l'OSP.

Novembre de 1935

Participa als “*Samedis de la Danse*”.

6, 18 i 24 de novembre de 1935

Torna al Théâtre Royal de la Monnaie de Bèlgica per fer-hi diverses representacions.

3 de desembre de 1935

“*Soirée de gala au bénéfice de l'Entraide Nantaise*” al teatre Apollo de Nantes.

7 de desembre de 1935

“*Matinée de gala au bénéfice de la Caisse de Retraite*” a la Comédie-Française.

15 de desembre de 1935

Última actuació al Théâtre Royal de la Monnaie de Bèlgica.

15 de gener de 1936

Convidada del sopar de La Semaine à Paris en honor a Serge Lifar i sota la direcció de Berthe Bovy.

29 de gener de 1936

Toca en solo de castanyoles “*Seguedillas et Sevilla*” d'Albéniz al restaurant Chez Miron.

24 de març de 1936

Conferència de la Societat d'Historiadors del Teatre “*La Technique de la Danse*”. Fernand Divoire presenta Teresina Boronat, la “grande danseuse espagnole”.

Abril de 1936

Actua a l'Alger.

8 de maig de 1936

“*Gala de la Société de Secours aux Blessés Militaires*” organitzada per la Creu Roja francesa a la Sala Pleyel, balla acompanyada per l'Orquestra Filarmònica de París.

15 de novembre de 1936

Festival de músiques espanyoles dins del cicle de “*Concerts Pasdeloup*” al Théâtre de l'Opéra-Comique.

15 de gener de 1937

Estrena al teatre Monte-Carlo de París una gala de música espanyola.

5 de febrer de 1937

Últim espectacle a l'estranger, dansa a l'Òpera d'Alger.

Març de 1937

Teresa Boronat és nomenada Representant dels Artistes Espanyols en els Tractats Comercials entre Espanya i l'Argentina.

2 de juliol de 1937

“*Gala de la Danse*” al Grand-Palais de París acompanyada per la Cobla de Barcelona.

29 de desembre de 1937

Vedette del “*Gala Espagnol*” a la Sala Guilbert, organitzat per la Societat de Belles Arts de Caén.

6 i 8 de gener de 1938

Repeteix l'actuació del “*Gala Espagnol*” a la Sala Guilbert de Caén.

27 de març de 1938

Interpreta la sardana “*La Santa Espina*” en un acte republicà a la Sala Pleyel de París.

1940

“*Danses d'Espagne*” a la Sala Pleyel de París.

21 i 31 de desembre de 1940

“*Danses d'Espagne*” al Théâtre Graslin de Nantes.

Desembre 1941

Actua al teatre Palais Chaillot de París.

1941

Interpreta una conferència de la història de la dansa espanyola de Fernand Divoire als Ambassadeurs.

1948-1950

Es dedica a l'ensenyament amb classes convingudes amb alumnes molt selectes a la Sala de Pleyel.

1949

Espectacle al Palais Chaillot de París finalitza la seva carrera com a ballarina.

1968

Visites freqüents a Llívia on estiuejava des dels 10 anys.

1975

Retorn a Catalunya, s'instal·la en un bloc de pisos de Sant Antoni de Calonge a les envistes de Palamós i la platja.

Primera quinzena de març de 1983

Mor a casa seva.

LA RECERCA

Aquest Treball de Recerca no és fruit de un resum de llibres i documents extensos i els resultats d'una sèrie d'experiments sinó de petits passos i petites recerques continuades al llarg dels últims mesos i fins i tot, en alguns casos anys. No hem pogut seguir tots els fils que se'ns han presentat per això hem anat fent una tria que queda reflectida a continuació.

QUADERN DE BITÀCOLA

Finals 2006

Mon pare arriba a casa amb una portada de revista a la mà. La meua àvia està asseguda al meu costat, sembla que ella la reconeix. Mon pare em confirma la informació. La noia de la portada és una ballarina, jo estudio ballet i m'interesso pel tema. Es diu Teresina Boronat, era la cosina de la meua besàvia i va ser primera ballarina del Liceu amb només 15 anys, no se'n sap gaire més.

A l'escola fem uns petits treballs de recerca al final de cada curs, diuen que al batxillerat n'hauem de fer un de més extens. Penso en dedicar-li el d'aquest any a ella però mon pare em dissuadeix i diu que se n'ha de fer una recerca massa profunda. Potser ho deixi per al batxillerat doncs.

Al llarg dels anys que van seguir, fins a la proposta del Treball de Recerca.

Conjuntament amb el meu pare fem diverses cerques per curiositat. Sempre trobem coses diferents i cada vegada sembla més interessant. Trobem referències a una pel·lícula, “*Le Criminel*” i diverses imatges. Se la cita en articles de *La Vanguardia* i obtenim un parell d'articles de la revista *El Mirador*. Aviat comencem a apreciar també les relacions amb Manuel de Falla (a través de la correspondència citada), Baltazar Transcelan (a través de les poesies que aquest li dedica, *l'Àngel de Transcelan*) i els catalans Didó i Antoni Momplet i Guerra que semblen ser els seus mànagers.

El 22 d'octubre de 2005 s'havia emès un programa a TVC, el meu pare n'enganxa el final en una reposició però decideix buscar-lo sencer, és del programa Nydia: Teresa Boronat, la sardana d'escenari. I tres anys abans, Joan Pallarès-Personat li havia dedicat un article, *Teresina Boronat, ballarina andreuca*, a la revista Finestrelles que el 2010 reelaborarà.

23 de gener de 2012

Per l'institut comencen a passar circulars sobre el Treball de Recerca, jo tinc el tema bastant decidit però segueixo sense visualitzar la recerca i l'enfocament ja que al llarg d'aquests anys han anat sortint nous articles i s'han publicat documents inèdits però la informació segueix sent escassa i poc variada. D'entre els resultats de la cerca m'apareix una entrevista que li van fer a la revista Serra d'Or l'any 1977. M'interesso per aquesta publicació i envio un correu a la revista per saber on la puc consultar. Aquesta publicació pot contenir algunes preguntes més personals o referents als seus últims anys de vida en algun poble d'aquí de la Costa Brava que no recordem.

26 de gener de 2012

Li comento a mon pare el tema de la Teresina i li pregunto si recorda un vídeo o reportatge que li van dedicar a tv3 fa uns anys i que mai no vam arribar a veure. El recorda perfectament, li va fer molta ràbia perdre-se'l, es deia Nydia però no sap quan el van passar. Mon pare es posa a buscar entre els arxius que ell té guardats sobre la Teresina però no el troba. De totes maneres em diu que ell l'havia aconseguit parlant amb els de tv3 i que el contacte sí que el conserva. Hauré de tornar a contactar amb ells, espero que en els arxius encara el tinguin.

2 d'abril de 2012

Avui he escrit a l'Arxiu Manuel de Falla de Granada si tenen la correspondència amb la Teresina i si me la podrien enviar escanejada ja que Granada no em cau precisament a prop però també estic disposada a anar-hi, crec que deu ser una ciutat impressionant.

Unes hores després, buscant per Internet trobo la Tesis Doctoral de Ramón Batalla i Galimany, que tracta dels anys joves de Jaume Miravittles, un escriptor també exiliat i que va conèixer personalment a Teresina de la que a més a més va estar enamorat. En el document se

la cita en diverses pàgines fent al·lusió a diversos espectacles i gires a favor de la República Espanyola.

Aquesta mateixa tarda també trobo una altra Tesis (de Joan Camps i Arbós) sobre Ramon Xuriguera, també escriptor i periodista i amic íntim de Teresina a qui li va dedicar diversos articles al *Mirador* i a la revista *D'ací i d'allà*.

A la nit em responen de l'Arxiu Manuel de Falla, m'enviaran les cartes després de setmana santa.

10 d'abril de 2012

És dilluns i vaig a veure a la meva àvia. Li començo a parlar sobre el Treball de Recerca i la Teresina. S'alegra de que hagi trobat nova informació sobre ella ja que és molt curiosa i vol saber per què mai no va voler saber res de la seva família quan va tornar de l'exili. La meva àvia em canta i em repeteix totes les virtuts de Teresina una i altra vegada. “Ella sempre acabava els seus espectacles amb una copla i una sardana” diu. De fet, això no sap si ho recorda perquè és el que sempre li han dit o si ho ha llegit en algun lloc cosa que li fa pensar en un article que guarda sobre Teresina. Després de buscar una estona em porta un article de *El Noticiero Universal* que parla d'ella i els seus espectacles però ho explica d'una manera una mica rebuscada, no m'és fàcil entendre-ho.

18 d'abril de 2012

Avui és la meva primera reunió amb la tutora del Treball de Recerca. Ella no coneix ni ha sentit a parlar mai de Teresina però el tema li sembla bé. Li presento una mica de biografia i bibliografia on se la cita, ella marca els documents que creu més rellevants. Tot i així, hi veu el mateix problema que jo, l'enfocament. Em proposa diverses opcions, molt diferents les unes de les altres però en aquests moments no sóc del tot capaç de veure el que ella em proposa. Segueixo pensant solucions però no tinc gaire èxit de moment. Se m'ocorre de l'èxit a l'exili o bé de l'exili a l'èxit, crec que pot ser una teoria per fer el treball. Ella es decanta més per la personalitat de la Teresina però jo, sabent que de la seva vida privada se'n sap ben poc no li veig sortida. L'opció de relacionar-la amb els republicans i en la part més política de la seva vida m'agrada més.

Només arribar a casa em poso a buscar tota informació possible. Recopilo tot tipus de documents tant si tenen importància com si no en tenen la més mínima. Un altre dia els seleccionaré.

19 d'abril de 2012

Mirant els documents que vaig recopilar ahir hi trobo una necrològica que indica el segon aniversari de la seva mort, 10 de març de 1985 (és a dir que morí el 1983) i altres articles de La Vanguardia on se la cita. La necrològica és l'únic de més rellevància, els altres anuncien espectacles.

Després de trobar això decideixo trucar a la meva àvia. Li comento el tema de la necrològica. Ella no recorda ben bé on va morir, segueix dient que era un poble de la Costa Brava, avui es decanta per Sant Pol de Mar però no me'n refio gaire. La meva àvia m'explica que, pel que sap, no era pas una dona gaire extravertida i que de la seva vida personal no en va parlar mai a la seva cosina (és a dir la meva besàvia Vicenta), també cal dir que Teresina era una dona més aviat moderna “tot i vestir sempre amb el seu gorret de llana” com diu la meva àvia i la Vicenta era molt conservadora així que possiblement no s'haguessin entès i per això evitava segons quins temes. Recorda que tenia una germana menor, ja morta quan va tornar de l'exili, diu que la Teresina “no podia tornar” abans i que per tant estaven en contacte amb ella a través d'un nebot. Al seu retorn, Teresina no es relacionava amb ningú a part d'ell i tant és així que quan van notificar la seva mort possiblement ja duia uns dies morta al llit. És per això que la meva àvia no vol confirmar la data.

En aquesta trucada, la meva àvia també em parla d'altres familiars i intenta recordar-ne noms i cognoms per tal de retrobar-los.

24 d'abril de 2012

Avui finalment rebo les cartes de Manuel de Falla! Han trigat però crec que ha valgut la pena! Me les han escanejat totes, també alguns esborranys. Em llegeixo la primera sense dificultats, es respira un aire tens, sembla que es tracti d'una discussió entre la ballarina i el músic. Quan passo a la segona, l'única cosa desxifrabla és la capçalera del paper de carta. A partir d'aquí la cal·ligrafia és pitjor en unes que en les altres, fins i tot n'hi ha una en francès. Sembla que ara

hauré d'aprendre a desxifrar jeroglífics... Per avui desisteixo, potser un altre dia estic més inspirada.

El que sí que faig encara és buscar les adreces que consten en les cartes sobre el mapa. Localitzo una de les cases de París que hauria de correspondre a l'estudi de Teresina pel que sembla que van passar gran quantitat d'artistes.

30 d'abril de 2012

Sant Antoni de Calonge. És a Sant Antoni on va morir Teresina. Sembla que la meva àvia s'ha il·luminat. Avui n'està segura.

3 de maig de 2012

Ma mare fa la seva primera col·laboració. Em confirma que Teresina va morir a Sant Antoni de Calonge i que el conseller d'ERC del barri de Sant Andreu, poble nadiu de la ballarina, fa uns anys va demanar que se li dediqués un carrer. Per tal candidatura va fer una recerca anterior i segons ma mare això em pot facilitar tota una part del treball. Té raó, si algú ja ha començat a buscar per una altra banda potser ha arribat a conclusions diferents o les mateixes que jo però té informació complementària.

A través d'un grup de decoració de les Festes de Gràcia, conec a la consellera d'ERC a Gràcia, Alba Metge, també membre del grup, i aprofito aquest contacte per demanar-li si coneix als de Sant Andreu, li explico la situació i si m'hi podria posar en contacte. Em respon immediatament, ha aconseguit el contacte, es tracta d'un historiador, l'antic conseller. Es diu Joan Pallarès-Personat, el seu nom em sona però no sé de què.

5 de maig de 2012

Contacto directament amb Joan Pallarès i ell em respon molt amablement. Efectivament ell va investigar la vida artística de Teresina i també part de la política. Arrel d'això va publicar un llibre: *Teresina Boronat, ballarina andeuca*, vet aquí de què em sonava el seu nom, ja l'havia localitzat prèviament sense saber qui era. Ha pensat fer una segona recerca i em recomana que a part del que pugui trobar aquí a Espanya (molt ben resumit en el seu article, per cert) m'orienti cap a fonts franceses ja que creu que hi trobaré més informació, és el que

ell faria.

També m'envia el text de “*Teresina Boronat, ballarina andeuenca*” i m'anima a seguir en la meva recerca. Si més no, ell ha arribat a conclusions molt similars. No hi ha informacions que es contradiguin (a part del cognom Fàbrega que ell mateix rectifica ja que quan ho va escriure no estava del tot segur i que correspon al meu Fabra) però sí que en trobo de complementàries. En el seu text hi diu la raó per la qual Teresina “no podia tornar”, quan Franco va pujar al poder li van retirar el passaport espanyol per donar suport obertament a la República.

11 de maig de 2012

Avui torno a parlar amb la tutora, la Begoña. Em planteja la idea de plasmar tota la recerca que estic fent en un dietari. M'agrada escriure i em sembla una bona opció per començar a agafar un ritme de treball.

Quan arribo a casa em poso a recopilar les dades que he obtingut fins ara i les dates en què m'han arribat. Alguns documents no són fàcils de classificar ja que fa temps que els tinc i no en recordo la procedència. De totes maneres em poso a escriure el que tinc més clar.

Tot seguit li dono la notícia del passaport a la meva àvia, ella lliga caps i confirma el que ja s'imaginava i és que Teresina havia donat suport a la República i el govern de Franco lo la deixa venir. Res d'això no li estranya però s'alegra de tenir-ne una confirmació.

També tinc noves notícies del Joan Pallarès

12 de maig de 2012

Parlant amb mon pare ell recorda la primera imatge que em va presentar de la Teresina i decideix buscar-la. Al vespre em passa tota la carpeta de documents que ell tenia guardats al seu ordinador. La fotografia de la portada de “*IMATGES. Semanari Gràfic d'Actualitats Barcelona. (Any I Núm. 19)*” ens presenta el rostre de Teresina única i exclusivament, està en venda i encara disponible. De la resta de links que hi ha guardats, un parell corresponen a revistes americanes i franceses però ja no estan disponibles així com tampoc no funcionen els del Nydia. També hi trobo documents repetits com la Tesis sobre Ramon Xuriguera o bé una

pàgina web que parla sobre Didó.

14 de maig de 2012

Envio un correu electrònic al CEPESA Oriol Martorell, la meua antiga escola on fan música i dansa preguntant per l'Emma Maleras que, igual que la Teresina va ser alumna de Pauleta Pàmies al Liceu, tot i que aquesta va néixer quan la Teresina ja era primera ballarina del cos de ball. Els demano el contacte de la professora que la coneixia, Consol Grau per veure si puc arribar a l'Emma Maleras d'alguna manera.

18 de maig de 2012

En Joan Pallarès m'envia un correu amb el contacte d'en Salvador Casas, un veí de Sant Andreu que tot i la seva avançada edat té una gran memòria i està al corrent de tota la vida de barri. Esperaré a parlar amb en Joan directament per posar-m'hi en contacte. Em passa també tres fotografies, una postal firmada per Didó i Teresina i un article francès dedicat a ella però la baixa resolució de l'imatge no em permet llegir-ho. No tinc resposta de la Consol.

24 de maig de 2012

Començo a desenvolupar diverses hipòtesis per veure en quines direccions puc orientar el Treball de Recerca i quines són factibles i quines no. Encara no tinc gaire informació per fonamentar tot el treball en la Teresina, necessito algun document que em pugui confirmar o desmentir tot allò que per ara només són idees i hipòtesis.

30 de maig de 2012

Contacto a la NYPL (New York Public Library) on semblen tenir si més no, un parell de programes i algunes fotografies d'entre 1920 i 1930 on figura el nom de Teresina. La resposta és immediata i em donen el correu electrònic de la divisió de dansa que té aquests documents a càrrec. Els escric el mateix a ells també però el correu no acaba de funcionar i no sé si en rebré resposta.

1 de juny de 2012

Sóc a classe particular de francès quan el meu pare, que té la costum de venir-hi la última

mitja hora em sorprèn amb un gran sobre que li acaben d'enviar. Ve de Tarragona, d'un tal Joaquín Cabezas. El contingut és bastant rígid. El sobre ja està obert així que aprofito i miro de què es tracta en aquell mateix moment. El primer que veig és un cartró, a l'altra banda hi ha una pàgina de revista. Està ocupada per una gran fotografia de Teresina, al peu de foto hi llegim “TERESINA BORONAT: Paradoxalment, la nostra deliciosa ballarina, domiciliada a París, obté èxit i es fa un renom ballant les danses andaluses i gitanes”. És de 1929, d'una revista anomenada d’*“D'ací i d'allà”*.

9 de juny de 2012

La meva mare ha trobat a l'ARCA (Arxiu de Revistes Catalanes Antiques) 102 ressenyes en nom seu, ara sí que podem confirmar que, almenys durant la seva època coneguda ho fou! En parlen totes les revistes que un es pugui imaginar, des de *“La Veu de Catalunya”* (revista fortament catalanista com ja hem dit al llarg del treball) fins a *“Destino”* (fundada per membres catalans de la Falange Española i títol de la qual fa referència a Primo de Rivera) passant per *“La Campana de Gràcia”*, *“D'ací i d'allà”* o *“El Poble Nou”* (totes elles revistes de barri de Barcelona amb un caràcter republicà i supèrbies del poble que representaven). Les referències daten, en la seva majoria dels anys 20 i principis del 30 que, pel que sembla, foren els seus anys de gran èxit i reconeixement mundial. Descarrego algun document només per curiositat però triga molta estona, li hauré de dedicar dies sencers per acabar de descarregar-los tots.

11 de juny de 2012

Torno a tenir reunió amb la Begoña. Li presento les primeres pàgines del dietari així com els documents que he trobat fins ara (abans de que ma mare m'ensenyés la pàgina de l'ARCA) i una síntesi dels seus continguts. Ens mirem també la hipòtesi i la introducció que he començat a escriure. Tenint en compte totes les informacions que he trobat li donem una nova direcció al treball i reestructurem l'Índex per tal de incloure-ho tot. Tota l'etapa dels seus anys d'èxit és ara la que més ben bibliografiada està i per tant es mereix un apartat propi amb els diferents treballs que va realitzar i països que va visitar en les seves gires.

14 de juny de 2012

Segueixo sense tenir resposta de la NYPL. He començat a descarregar documents de l'ARCA, alguns són repetits, d'altres no mostren la ressenya un cop oberta la revista, cal una verdadera tècnica per descarregar exclusivament les pàgines que la mencionen i classificar-les!

28 de juny de 2012

Buscant per internet he trobat un cor de castanyoles que es diu Tocs, hi toca la meva antiga professora de castanyoles de l'Oriol Martorell que no he aconseguit localitzar, la Consol Grau. A més a més estan dirigides per l'Emma Maleras que és també exalumna de la Pauleta Pàmies.

3 de juliol de 2012

Avui m'han contestat de la NYPL, no poden fer còpies i les úniques opcions que tinc és demanar-ho a algú que sigui a Nova York o bé subscriure'm a la biblioteca, la veritat és que no veig massa viable cap de les dues opcions. Tot i així em proposen que busqui als arxius del NY Times que segurament també tenen documents.

17 de juliol de 2012

Avui em trobo amb l'Esther Vendrell a l'Institut del Teatre. Parlem durant més d'una hora, centrant-nos sobretot en els aspectes artístics. Em parla de l'estil de dansa i de l'espanyolada, no havia sentit aquesta paraula fins ara. És crítica amb el treball de Teresina però també amb el món de la dansa espanyol. Em presenta una visió interna de qui coneix i sap com s'han anat desenvolupant les coses de la qual jo no era conscient.

19 de juliol de 2012

Aquest matí vaig amb la meva àvia a veure el Joan Pallarès-Personat. Parlem de política i de la vida al barri, com es viu a Sant Andreu i les diferències que fan que un barri com aquest estimi i reclami a la seva gent. La meva àvia també hi intervé sovint aportant informacions que fins ara a mi no m'havia explicat. Apunto el que puc i intento donar-li una continuïtat al fil que a mi m'interessa pel Treball de Recerca. Aquests dos se me'n van per detalls del barri que perden la relació amb Teresina! En Joan m'ofereix ajuda i m'explica l'actitud política dels

artistes en general.

20 de juliol de 2012

Quina distracció! He estat tot aquest temps confonent a Ezequiel Vigués i Antoni Momplet i Guerra! Fins avui pensava que el mànager de Teresina conegut amb el sobrenom de Didó era Antoni Momplet i Guerra però resulta que aquest sobrenom correspon a Ezequiel Vigués i ambdós foren mànagers seus en èpoques diverses. Així doncs Didó (Ezequiel Vigués) fou el seu primer mànager que la va portar mentre era a París però quan aquest es va exiliar, va agafar el relleu Antoni Momplet i Guerra. Quin embolic!

21 de juliol de 2012

Avui he conegut a una part de la família que no coneixia, família pròxima de la Teresina. Concretament hem celebrat el norantè aniversari de Paquiteta Fabra, cosina germana de la ballarina. A la festa també hi era la seva germana Maria, elles són les cosines menors però encara la recorden. He aprofitat per fer fotos i parlar amb altres tiets i cosins. N'hi ha que la tenen molt present i m'han ofert que vagi a casa seva a buscar fotografies i fulls de revista que encara conserven; d'altres, se n'assabenten per primera vegada. Hi ha hagut molts discursos paral·lels i he intentat no centrar-me en cap i anar pescant informació per totes bandes així com donar dades bàsiques del que he trobat fins ara. La major part del que s'ha dit ja ho sabia però sempre està bé reafirmar-ho, a la família n'estan molt orgullosos d'ella.

22 de juliol de 2012

Avui he dedicat la meua cerca als arxius francesos, concretament a la Bibliothèque National Française (BNF) online. Després de moltes cerques he trobat el buscador adequat i he accedit a més d'un centenar d'articles! La gran majoria són de diaris parisencs però també n'hi ha de Nantes, de Caen i fins i tot de l'Alger! Un d'ells però no està disponible online però me'l poden enviar per correu així que faig la sol·licitud de l'article, a veure què té de diferent de la resta!

Em passo tota la tarda descarregant articles i classificant-los, demà encara seguiré amb el mateix.

24 de juliol de 2012

Aquest matí he aprofitat per anar a la Biblioteca Nacional de Catalunya (BNC), m'ha costat una bona estona trobar-la i un cop allà he confirmat els meus dubtes, per accedir a l'article de Serra d'Or m'he de fer un carnet de soci provisional però sabent la referència completa d'aquest optaré per la via fàcil i demanaré a la meva tieta Laura, que ja n'és sòcia si el pot demanar per mi.

A la tarda, prossegueixo la busca d'articles internacionals, mentre que a la NYPL de moment no tinc manera d'accedir-hi, als arxius del New York Times hi puc veure els articles i el un paràgraf. Busco en els seus arxius i trobo 12 articles on se la menciona. Alguns van clarament dedicats a ella i al seu debut al continent nord-americà però d'altres són una mica ambigus. Per llegir-los hauré de fer una subscripció o comprar-los un a un així que de moment me n'apunto les referències.

25 de juliol de 2012

Una amiga m'ha dit que ella coneix a una noia que està a Nova York i que potser si li demanés podria mirar-me els articles així que li envio un correu amb les referències. Les probabilitats són escasses però al menys ho hauré intentat!

31 de juliol de 2012

A partir d'alguns dels documents i del que m'han explicat la meva àvia i altres familiars he redactat la infància i l'adolescència de Teresina. Encara no és el document definitiu perquè hi ha algunes dades que m'agradaria concretar però és el que tinc fins ara i li ho envio a la Begoña.

6 d'agost de 2012

Aquest matí m'ha arribat a casa una carta de la BNF confirmant la comanda de l'article i verificant l'adreça, ara falta esperar a l'article definitiu que encara trigarà entre 3 i 5 setmanes!

9 d'agost de 2012

La meva tieta ja ha anat a la BNC i té l'article, li van escanejar i enviar per correu així que ella

me'l reenvia a mi. És un article llarg i molt complet sobre Teresina. Se'l podria considerar un punt de partida però amb tota la informació dispersa que he anat recopilant podem dir més aviat que és un resum però val molt la pena.

30 d'agost de 2012

Al NY Times tenen una oferta per subscriure's! Ho parlo amb mons pares i decidim que realment ens surt molt més a compte que comprar-los individualment i no deixa de ser una mesura temporal per accedir als articles. Ens apuntem i obrim un compte, ara dispo de 100 consultes d'articles complets així que me'ls descarrego tots, tant els que van dedicats a ella com els que només la mencionen.

31 d'agost a 2 de setembre de 2012

Fins ara només m'havia llegit els articles per sobre i si hi havia trobat algun interès particular en aquell moment donat me l'havia llegit sencer. Aquests dies faig un treball de buidat complet. He ordenat els articles cronològicament, me'ls he llegit un a un i n'he copiat les informacions més rellevants en una llibreta. Podem dir que he fet una cronologia de tots els articles, de la vida de Teresina i de les opinions que va despertar. Ara em caldrà passar-ho a ordinador i ordenar les informacions en els diversos apartats.

3 de setembre de 2012

La companyia de dansa del Ballet Ibáñez va fer un espectacle al Palau de la Música l'any 2006 que recuperava les idees de Teresina i muntava una sèrie de coreografies sobre músiques d'arrel tradicional catalana. En la presentació es fa referència a Teresina així que em sembla interessant contactar amb ells i veure si puc parlar amb en Carles Ibáñez. Els envio un correu.

4 de setembre de 2012

Aquest matí he estat parlant amb la Begoña per comentar-li els progressos que he fet durant les vacances i la idea de la cronologia, li ha semblat bé i en qualsevol moment em posaré a passar-ho a ordinador. Poc després he rebut la resposta d'en Carles Ibáñez personalment. M'ha dit que ell no n'és un especialista i que no va ser ell qui va fer referència a la ballarina sinó en Jordi Lara que llavors dirigia Nydia, el programa de Televisió de Catalunya on li van dedicar

un capítol però que si necessito qualsevol cosa farà el que pugui.

10 de setembre de 2012

Avui he respòs a en Carles Ibáñez demanant-li si em podria parlar de la idea del ballet català que ja va proposar Teresina en el seu moment.

17 de setembre de 2012

Entrego la primera meitat del Treball de Recerca! Escriure sembla fàcil però deunido el temps que requereix! Hi dedicaré tots els caps de setmana d'aquest mes i estones lliures perquè escriure-ho d'una tirada és molt feixuc!

5 d'octubre de 2012

Finalment vaig a veure a en Carles Ibáñez. Entro a la seva escola de dansa, un petit rebedor amb una tauleta i nombrosos pòsters i imatges a mà esquerra, al fons una porta amb una petita finestra rodona que deixa entreveure la classe que s'hi està impartint i a la dreta unes escales metàl·liques que porten a una saleta elevada com un amfiteatre obert a la resta de l'escola, a sota una porta que m'imagino que dona als vestuaris. Tot això em recorda a una escola de dansa a la que jo havia anat durant l'estiu anys enrere. Per les escales baixa en Carles, primer no el reconec però després ens presentem i ell va a buscar l'ordinador i una sèrie de CDs i DVDs. L'acompanyo a través de la classe on cinc alumnes estan fent ballet, pugem unes escales fosques i antigues fins al segon pis, crec. Entrem a un pis que pel que sembla és on hi té el seu estudi-oficina. Al mig de la sala una petita taula rodona amb unes estovalles i contra una paret, davant de la finestra un sofà. La paret de l'esquerra és plena de pòsters i premis, la de la dreta porta a una altra sala. Ens asseiem a la tauleta i parlem. Em passa vídeos de la seva companyia i del que ell considera el ballet català. Ens centrem bàsicament en aquest aspecte.

9 d'octubre de 2012

Parlo amb la Begoña de l'evolució del treball. Ja no queda gaire temps per enllestir-lo però tampoc no tinc excessiva pressa ja que ho tinc bastant avançat i clar. Corregim el que li he entregat fins ara juntes per tal de que quedi clar el que jo volia expressar i s'interpreti correctament.

12-14 d'octubre de 2012

Dedico la major part del pont a acabar la redacció del treball, vull enllestir-lo ja o em començaré a saturar! No ho aconsegueixo però només em queden per completar petits detalls.

19 d'octubre de 2012

Al llarg de la setmana he anat completant tot el que quedava per escriure i avui (finalment!) envio l'esborrany sencer del treball a la Begoña. Em pensava que aquest dia no arribaria mai!

22 d'octubre de 2012

La Begoña s'ha passat el cap de setmana llegint el treball i avui me l'entrega amb les correccions i comentaris que ella creu que cal revisar i precisar. El treball és tot verd! Se m'ha tornat a acabar la calma... Sembla que hi hagi més coses a aclarir que no pas per deixar igual... El que m'espera ara sí que és un treball meticulós!

30 d'octubre de 2012

Tornem a quedar amb la Begoña per aclarir les correccions que jo no entenc. Passo a net el que ara sí, hauria de ser el treball definitiu!

2 de novembre de 2012

Escric i composo tots els annexos que vull afegir al treball. L'ordinador i les seves configuracions automàtiques de certes coses em posen dels nervis!

3 de novembre de 2012

Faig una darrera lectura (o això espero que sigui!) del treball sencer concretant tots els detalls que havien quedat penjats pendants del muntatge final. Amb l'índex fet també espero que aquesta versió pugui ser la definitiva.

12 de novembre de 2012

Fetes totes les revisions possibles finalment puc donar per conclòs aquest treball i portar-lo a imprimir! Serà un verdader descans tot i que no deixaré el tema de banda definitivament.

CONCLUSIONS

1. D'aquest treball podem concloure que, efectivament, Teresina Boronat va ser una artista d'èxit. Èxit que, a més volem remarcar, va ser molt precoç. Aquesta ballarina, als tretze anys ja va ser coneguda, i, als divuit anys es trasllada a la capital francesa on destacarà i gaudirà d'una exitosa carrera al llarg de tota la seva vida. Teresina és perseverant i es manté a primera línia dels escenaris i les cartelleres fins a la seva voluntària retirada als gairebé 50 anys.

Va satisfer també a la perfecció el paper de catalana universal⁵⁷, fent gala de la seva catalanitat allà on el seu èxit la portava.

2. L'art al qual es dedica no té un gran reconeixement al seu país. A Espanya i ha molt poca cultura de la dansa, és un art que està poc reconegut i l'ambient social i familiar que predominava a l'època de Teresina tampoc no la va afavorir. Així doncs, Teresina, té la certesa que a l'altre costat de la frontera tindrà moltes més possibilitats.
3. A l'estranger la proposta artística de Teresina encaixa molt amb els gustos i la imatge que es té d'Espanya i això la fa aclamada i reclamada. Teresina marxa arran d'una oferta i, un cop a París, no troba cap dificultat per excel·lir i tenir èxit. Els seus espectacles tenen molta sortida i aviat comença a fer gires per altres països europeus i mundials on troba la mateixa comprensió que a la capital francesa. Una opció que al seu país se li presenta tant difícil, se li presenta com un camí planer a l'estranger, seguint les corrents ja iniciades per altres artistes espanyols anteriorment.
4. A Catalunya la seva proposta artística ha quedat estroncada. El recobriment progressiu de la dansa després de la guerra ja no mira cap a la renovació de les tradicions sinó que es centra en les propostes més contemporànies que arriben de Bèlgica i els Països Baixos. Aquest fet, pot ser fruit de dos motius: o bé no queda constància de cap precedent com és el cas ja que, fins i tot actualment, ballarins que estan arribant pel

⁵⁷ Confirmant el paper que li atorgàvem a la hipòtesi.

seu propi camí a les mateixes propostes de Teresina en desconeixen l'existència, o bé es volia trencar amb qualsevol idea que pogués estar relacionada amb el recent passat conflictiu que s'havia viscut.

5. El fet que Teresina balli sola no és més que un reflex de la seva manera de fer. I probablement tingui a veure amb la manca d'informació recopilada sobre ella. En efecte, la seva independència tant a l'hora de fer espectacles en solitari com pel fet de no dependre de ningú per prendre les decisions professionals de propostes i gires en les que actuar fan d'ella mateixa l'única font d'informació de la seva vida. Conseqüentment, tampoc no té un mecenes que la segueixi al llarg de la seva carrera ni forma part d'un cos o institució teatral que guardi en arxiu la seva obra i els seus èxits i que per tant en vagin fent una recopilació històrica datada disponible en algun arxiu històric artístic.
6. Continuant amb la idea anterior, el seu art en si, és un art intangible. La dansa no deixa vestigi material al que ens puguem dirigir posteriorment. L'únic suport tangible que ens permet recopilar-la és l'audiovisual i aquest a penes comença a desenvolupar-se al 1930. De la mateixa manera, la fotografia i el cinema mut que ja existien durant el primer terç del segle XX necessiten d'aparells molt ostentosos i que per tant no són habituals en les funcions teatrals i el fet de que la primera referència de la qual disposàvem de Teresina fa uns deu anys fos la pel·lícula "*Le Criminel*" només fa que reafirmar-ho.
7. Un cop el món comença a reconèixer-la, el seu poble també comença a reclamar-la i a fer-ne gala. És aclamada però la comprensió no li arriba de la mateixa manera que a París i la trajectòria se li fa curta ja que, mentre a París encara li queden més de deu anys de carrera, a la seva terra ja l'estan oblidant i només uns quants distingits del seu mateix món com Joan Magrinyà, l'aplaudeixen en el seu últim recital a Catalunya el 1935. Si a aquesta situació li afegim la sagnant GCE, ja queda completament fora del panorama tot i que ella doni suport a una Catalunya republicana des de França. La victòria de la dreta el 1939, accentua encara més la ruptura definitiva de tots els llaços.

No em voldria avançar als fets en aquest Treball però és possible que, en el cas que la victòria hagués sigut pels republicans, Teresina s'hagués sentit més vinculada a l'Estat i hagués optat per tornar més aviat. El fet és que des de Catalunya, hi ha una manca de reconeixements.

A més, la seva proposta artística té un fort tarannà espanyol, i sent una ballarina d'aquest caràcter no té una ideologia que contempli la opció d'una Catalunya espanyola.

8. Sense excedir-me de confiança, crec que el seu caràcter no em permet classificar-la dins de cap dels dos bàndols en lluita ja que, tot i la seva adscripció a la causa republicana no és militant sinó que es dedica a fer senzillament el que creu necessari en cada moment. Té una actitud d'identificació adhesiva, es compromet a donar suport als valors que ella comparteix quan aquests es veuen amenaçats com és amb el cas del feixisme o la GCE. Tot i així no participa de manera activa en les discussions i estant al centre de totes les corrents, manté separada la seva vida artística de la seva vida privada. Manifesta obertament la seva opinió política però no permet que es relacioni aquesta amb la seva carrera professional.
9. Al llarg dels anys, el seu entorn espanyol i català de París format per nombrosos artistes i polítics exiliats es va reduint a mesura que aquests tornen a Espanya o moren i ella va quedant aïllada a París. Malgrat tot ella no veu la necessitat de tornar perquè no ha estat estrictament un exili per ella, París va ser la ciutat que la va portar a la fama mundial ja abans de que comencés la GCE i no sent la pressió de tornar perquè, a més, és conscient que a la seva terra ja no l'espera ningú. Potser se sent agraïda i en deute per aquests escenaris que encara l'aclamen i veu que el seu lloc, en aquell moment, segueix sent allà.
10. La discreció de la seva vida privada també pot ser motiu d'oblit. Teresina no parla en públic dels seus afers privats i trenca tots els llaços amb la seva família. Ella viu el seu art i la resta no importa a ningú. També crec que molt possiblement la seva discreció vingui donada per un sentiment d'incomprensió. Basant-me en aquesta idea, voldria

destacar que el que és segur és que no mostra cap intenció en mantenir les relacions amb la seva família final de la seva carrera quan torna a Sant Antoni de Calonge, el seu reiterat rebuig per restablir els vincles així sembla demostra-ho.

11. En resum, puc afirmar que Teresina es mereix ser reconeguda com a catalana universal. Per això, estimo com a certa la hipòtesi “*Teresina Boronat fou una ballarina d'èxit que, podent ser una gran artista i una catalana universal, va quedar relegada a l'oblit fruit de les circumstàncies sociopolítiques en què va viure i l'actitud amb què les va afrontar*”. Considerant que a més de la conjuntura sociopolítica, també és en part per la seva actitud de *Carpe Diem* que resta oblidada. Així doncs, ratifico que si bé no defugia dels reconeixements, li agradava rebre'ls en el moment pertinent i no a posteriori. És a dir que ella no tenia interès en rebre els homenatges que se li oferissin passat el seu moment d'èxit. Malgrat tot la societat li deu un reconeixement tant a nivell individual com dins de la corrent que representa.

BIBLIOGRAFIA

Llibres:

VVA o García Sebastian et al., Història (M. García Sebastián et al., 2009). Barcelona: Vicens Vives.

Magrinyà, Joan (29-4-1935). L'Autonomista: Concert de Dansa, dins de Pareta Marjanedas, Maria Mercè. *Josep Claret: Arquitectura i Societat* (p 336-337). Tesis Doctoral, Universitat de Girona.

Murgo Castro, Idoia. *Escenografia de la Danza en la Edad de Plata, 1916-1936*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2009.

Robinson, Jaqueline. *L'aventure de la danse moderne en France (1920-1970)*. Editions Bougé, Collection Sources, 1990.

Sebastián Gasch i Pedro Pruna. *De la Danza*. Barcelona: Editorial Barna, SA, 1952.

Traducció d'Adrià Lorente de Fenosa, Nicole. *Apel·les Fenosa : Catalogue raisonné de l'oeuvre sculpté*. Barcelona, Ediciones Polígrafa, 2002

Publicacions periòdiques/ Revistes:

A Week of many Musical Offerings, *The New York Times*, 4-I-1931, Nova York.

Aixalà, Josep (L'Havana, gener 1934). Teresina, *El Baix Penedès*, 1450, 1, 20-I-1934, El Vendrell.

Al Novetats, Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 10506, 4, 4-II-1930, Barcelona.

Au Cine-Palace, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 9471, 8, 30-IX-1927, Nantes.

Aujourd'hui, hier et demain a l'Alhambra, *Bec et Ongles*, 75, 13, 3-VI-1933, París.

Au Splendid: Lopez le bandit, *L'Africain*, 110, 22-IV-1932.

Bex, Maurice. Radio-Panoramique, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 14225, 4, 18-X-1935, Nantes.

Bonet, Antoni. Apologia i detracció de la dansa, *Art, revista de les arts*, 3, 2, 1933, Barcelona.

Bulletin de la Société des historiens du Théâtre, p26, gener 1936, París.

Carnet Parisenc. Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 9970, 4, 16-V-1928, Barcelona.

Cinéma, *La Semaine à Paris*, 251, 52, 18-III-1927, París.

Cinéma, Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 293, 61, 6-I-1928, París.

- Cinema París: Atracció Teresina Boronat Juego de Damas, *La Rambla*, 87, 4, 14-IX-1931, Barcelona.
- Cinéma (programmes), Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 236, 72, 5-XII-1926, París.
- Cinéma (programmes), Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 235, 58, 26-XI-1926, París.
- Cinéma (programmes), Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 329, 52, 14-IX-1928, París.
- Cinéma (programmes), Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 304, 85, 23-III-1928, París.
- Cinéma (programmes), Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 393, 70, 6-XII-1929, París.
- Cinéma (programmes). Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 432, 40, 5-IX-1930, París.
- Comédie-française: Matinée de Gala, *La Semaine à Paris*, 706, 12, 6-XII-1935, París.
- Concerts Padeloup, *La Semaine à Paris*, 754, 44, 6-XI-1936, París.
- C.O.X. La Représentation de Gala au Bénéfice de l'Entraide Nantaise, *L'Ouest Éclair (Nantes)*, 14273, 4, 5-XII-1935, Nantes.
- Cronique Théâtrale: Danses d'Espagne par "Térésina", *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 16099, 4, 24-XII-1940, Nantes.
- Danse. Ballets espagnols de Teresina et sa troupe, *La Semaine à Paris*, 408, 47, 21-III-1930, París.
- Danse. Ballets espagnols de Teresina et sa troupe, *La Semaine à Paris*, 409, 44, 28-III-1930, París.
- Danse. Ballets espagnols de Teresina et sa troupe, *La Semaine à Paris*, 410, 47, 4-IV-1930, París.
- Danse-Culture Physique. La Teresina (Les mardis de Montparnasse), *La Semaine à Paris*, 444, 66, 12-XII-1930, París.
- Danse-Culture Physique. La Teresina, *La Semaine à Paris*, 438, 49, 17-X-1930, París.
- Danse. Gala de Danses espagnoles, *La Semaine à Paris*, 400, 50, 24-I-1930, París.
- Danse. La Teresina (Les mardis de Montparnasse), *La Semaine à Paris*, 446, 61, 12-XII-1930, París.
- Danse (programmes). Spectacles de Danse. La danseuse espagnole Teresina, *La Semaine à Paris*, 347, 70, 18-I-1929, París.
- Danse (programmes). Spectacles de Danse. La danseuse espagnole Teresina, *La Semaine à Paris*, 346, 75, 11-I-1929, París.
- De Bellmuc, Domènec. L'educadora de "girls": Un interviu-biografia amb Pauleta Pàmies, *La Rambla*, 159, 3, 23-I-1933, Barcelona

- De Fouquières, André. La Saison du Printemps Commence, *La Semaine à Paris*, 728, 3, 8-V-1936, París.
- De Fouquières, André. La Semaine à Paris, *La Semaine à Paris*, 625, 5, 18-V-1934, París.
- De Fouquières, André. La Semaine à Paris, *La Semaine à Paris*, 702, 8, 8-XI-1935, París.
- Degorceix. L'art choréographique: opinions et remarques sur le Gala de la Danse, *Art National*, 72, 189, agost 1937, París.
- De Saint-Cry, Charles. Danse. Térésina, *La Semaine à Paris*, 348, 35, 25-I-1929, París.
- D'espectacles, *La Veu de Catalunya*, 6598, 7 – 20-IX-1917, Barcelona.
- D'espectacles, *La Veu de Catalunya*, 9972, 6, 17-V-1928, Barcelona.
- Divoire, Fernand. Danse: On repart?, *La Semaine à Paris*, 703, 44, 15-XI-1935, París.
- Divoire, Fernand. Danse: Teresina a l'O.S.P., *La Semaine à Paris*, 701, 45, 1-XI-1935, París.
- Divoire, Fernand. Danse: Térésina, chez Padeloup, *La Semaine à Paris*, 756, 45, 20-XI-1936, París.
- El bateig de l'aire de Teresina, *La Veu de Catalunya*, 11470, 4, 17-III-1937, Barcelona.
- El cantor de los humildes: Ignacio Iglésias ha muerto: El amor a los niños, *La Vanguardia*, 10-X-1928, Barcelona.
- El cincuentenario de la Opera de París, *La Vanguardia*, 13, 11-I-1925, Barcelona.
- El “titellaire” Ezequiel Vigués, “Didó”, *Destino*, 1861, 39, 2-VI-1973, Barcelona.
- Espectáculos. Festival Centenario Goya, *La Vanguardia*, 18, 19-V-1928, Barcelona.
- Fàbregues, Xavier. Teresina Boronat retrobada, *Serra d'Or*, 216, 51-54, setembre 1977, Barcelona.
- F. Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 9979, 5, 26-V-1928, Barcelona.
- Gala de la Société de Secours aux Blessés Militaires, *La Semaine à Paris*, 727, 45, 1-V-1936, París.
- Gala Espagnol, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 15025, 5, 29-XII-1937, Caén.
- Gala Espagnol, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 15032, 5, 5-I-1938, Caén.
- Gasch, Sebastián. El Amor Brujo, *Destino*, 1774, 35, 2-X-1971, Barcelona.
- Gasch, Sebastià. Dansa de Teatre al Liceu, *El Meridià*, 24, 7, 24-VI-1938, Barcelona.
- Gasch, Sebastián. Teresina Boronat en el recuerdo, *El Noticiero Universal*, p31, 27-X-1966, Barcelona.
- Gasch, S. Ultimas noticias de Teresina Boronat, *Destino*, 1625, 65, 16-XI-1968, Barcelona.

- Gent de casa. Tereseta Boronat, *La Veu de Catalunya*, 9888, 5, 7-II-1928, Barcelona.
- G.L.B. Une conférence-récital sur la danse espagnole, *L'Officiel de la Mode*, 239, 28, 1941, París.
- Graham, Gloria. A disagreement about “comparisons”, *The New York Times*, 18-I-1930, Nova York.
- G.S.G. Danse. Térésina, fille de Catalogne, *La Semaine à Paris*, 401, 25, 31-I-1930, París.
- Guilanyà, Pere. A Teresina Boronat, *El Poble Nou*, 72, 5, 10-VI-1928, Barcelona.
- Guilanyà, Pere. Cigne, *D'ací i d'allà*, 17, 122, febrer 1928, Barcelona.
- Guilanyà, Pere (París X-1927). Teresina Boronat, *La nova revista*, 11, 161-164 – novembre 1927, Barcelona
- Guilanyà, Pere. Teresina Boronat a la Sala Pleyel, *La Veu de Catalunya*, 9966, 6, 11-V-1928, Barcelona.
- Guilanyà, Pere. Vida Catalana a París. Conversant amb En Puig i Cadafalch, *La Veu de Catalunya*, 9367, 5, 8-VI-1926, Barcelona.
- Guilanyà, Pere. Vida Catalana a París. Teresina Boronat al “Gaumont Palace”, *La Veu de Catalunya*, 9537, 13, 23-XII-1926, Barcelona.
- Guilanyà, Pere. Vida Catalana a París. Teresina Boronat al “Gaumont Palace”, *La Veu de Catalunya*, 9542, 2, 29-XII-1926, Barcelona.
- Junoy, Josep Maria. Les idees i les imatges, Al marge d'un retrat i d'un fotograf de Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 9764, 7, 16-IX-1927, Barcelona.
- Junoy, Josep Maria. Uns mots de Josep Mª Junoy, *El Poble Nou*, 63, 6, 9-X-1927, Barcelona.
- L'Afrique vous parle, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 12715, 4, 30-VIII-1931, Caén.
- L'Afrique vous parle, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 12687, 4, 2-VIII-1931, Caén.
- L'Afrique vous parle, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 12715, 5, 30-VIII-1931, Nantes.
- L'Afrique vous parle, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 12687, 4, 2-VIII-1931, Nantes.
- La llegenda del príncep i la dansarina, *La Veu de Catalunya*, 11480, 4, 29-III-1933, Barcelona.
- La Quinzaine Théâtrale, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 12485, 4, 12-I-1931, Nantes.
- L'art escenogràfic, *Teatre Català*, 12, 182, 17-XII-1932. Barcelona.
- La Saison à Monte-Carlo, *L'Officiel de la Mode*, 184, 93, 1936, París.
- La saison théâtrale et musicale à l'Alger, *La Gezette Coloniale*, 257, 8, 15-XI-1936, L'Alger.
- La Semaine à Graslin, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 9530, 4, 28-XI-1927, Nantes.

- La Semaine Artistique, *L'Afrique du Nord Illustrée*, 808, 23, 7-III-1936.
- La Teresina, *L'Avenir du bassin d'Arcachon*, 4107, 6-XII-1931, Arcachon.
- La Veü de Catalunya*, 9576, 6, 7-II-1927, Barcelona.
- Lazareff, Pierre. Tout-Paris, Pêle-Mêle, *La Rampe*, 517, 10-11, 1-V-1930, Paris.
- Le concert des Beaux-Arts, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 15041, 7, 14-I-1938, Caén.
- Le Criminel, *Les Spectacles*, 152, 14, 26-XI-1926, Paris.
- Le Criminel, *Les Spectacles*, 160, 12, 21-I-1927, Paris.
- Lefebure, Roger. Mme Ganna-Walska reçoit en l'honneur de Toscanini, *La Semaine à Paris*, 652, 6, 23-XI-1934, Paris.
- Le Gala de l'Entraide Nantaise: La "Térésina", *L'Ouest Éclair (Nantes)*, 14271, 6, 3-XII-1935, Nantes.
- Le Gala de l'Entraide Nantaise, *L'Ouest Éclair (Nantes)*, 14268, 6, 1-XII-1935, Nantes.
- Le Salon des Surindépendants, *Cyrano*, 439, 31, 13-XI-1932, Paris.
- L'error d'Acció Catalana. *La Veü de Catalunya*, 10798, 1 – 14-I-31, Barcelona.
- Les Spectacles, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 16096, 3, 21-XII-1940, Nantes.
- Les Salons, *La Semaine à Paris*, 574, 8, 26-VII-1933, Paris.
- Les principaux films visibles, Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 281, 64, 14-X-1927, Paris.
- Les principaux films visibles, Le Criminel, *La Semaine à Paris*, 334, 98, 19-X-1928, Paris.
- L'Habit Noir. Salons de thé et friandises, *La Semaine à Paris*, 409, XI, 28-III-1930, Paris.
- L.J.F. La Semaine à Paris a fêté Serge Lifar et Berthe Bovy, *La Semaine à Paris*, 711, 4, 10-I-1936, Paris.
- Martin, John. Margaret Severn gives dance recital: "Hardy-Gardy" a Good Comedy Bit-Second Appearance by Teresina, *The New York Times*, 19-I-1931, Nova York.
- Martin, John. The Dance: An Invasion of Notables, *The New York Times*, 10-IX-1933, Nova York.
- Martin, John. Teresina is Hailed in Spanish Dances: Delights Town Hall Audiences as She Varies Moods to the Tune of Montoya's Guitar, *The New York Times*, 13-XI-1933, Nova York.
- Martin, John. Teresina welcomed warmly at debut: Spanish Artist Shows Grace, Charm and Youthful Verve in Her Dancing, *The New York Times*, 12-I-1931, Nova York.
- Matinées et Soirées: Concerts et Danses, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 15034, 5, 7-I-1938, Caén.
- Matinées et Soirées: La Térésina a Nantes, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 16083, 3, 8-XII-1940,

Nantes.

Miravittles, Joan. El senyor Pruna, *El Mirador*, 63, 2, 10-IV-1930, Barcelona.

Monte-Carlo: Concert de Musique Espagnole dansée par la “Teresina”, *La Semaine à Paris*, 762, 19, 1-I-1937, París.

Montsalvatge, J. Coronas, el maestro de los palillos, *Destino*, 214, 12, 23-VIII-1941, Barcelona.

Music Notes, *The New York Times*, 29-I-1931, Nova York.

Musique. Granados/ Maurice Ravel, *La Semaine à Paris*, 347, 73, 18-I-1929, París.

Musique (programmes). Festival de danse et musique espagnole, *La Semaine à Paris*, 400, 61, 24-I-1930, París.

Musique (programmes). Musique espagnole, *La Semaine à Paris*, 346, 86, 11-I-1929, París.

Musique (programmes). Musique espagnole, *La Semaine à Paris*, 410, 60, 4-IV-1930, París.

Musique (programmes). Musique espagnole, *La Semaine à Paris*, 409, 57, 28-III-1930, París.

Musique. Un concert de gala, *La Semaine à Paris*, 366, 61, 31-VI-1929, París.

Necrologicas: Segon Aniversari de Teresina Boronat i Fabra, *La Vanguardia*, 10-III-1985, Barcelona.

Noticiari, Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 10319, 29-VI-1929, Barcelona.

Noticiari. La famosa dansarina, *La Veu de Catalunya*, 10565, 6, 16-IV-1930. Barcelona.

Noticiari. Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 10502, 4, 31-I-1930, Barcelona.

Pallarès-Personat, Joan. Teresina Boronat, ballarina andreuena, *Finestrelles*, 12, 295-298, Barcelona 2002.

Paris Trends, *The New York Times*, 4-V-1930, Nova York.

Paul-Carrier, Jeannette. Danse-Culture Physique. Teresina, qu'on vient d'applaudir au Théâtre des Champs Elysées, *La Semaine à Paris*, 439, 45, 24-X-1930, París.

Paul-Carrier, Jeannette. Danse. La Teresina et ses ballets, *La Semaine à Paris*, 410, 18-19, 4-IV-1930, París.

Petites nouvelles des studios, *Ric et Rac*, 243, 7, 4-XI-1933, París.

Radio-Rennes, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 13024, 8, 4-VII-1932, Caén.

Renart, Joaquim. El Teatre de Putxinel·lis al cercle artístic de Sant Lluç, *Esplai*, 122, 155, 1-IV-1934, Barcelona.

Retrat, *El Poble Nou*, 66, 20-XI-1927, Barcelona.

- S., A. Denyse Lorhyse à l'Alger, *L'Afrique du Nord*, 461, 15, 1-III-1930, L'Alger.
- Seguedillas et Sevilla, *La Semaine à Paris*, 713, 50, 24-I-1936, París.
- Tarragona. Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 9990, 4, 7-VI-1928, Barcelona.
- Teló Enlaire, Liceu, *L'Esquella de la Torratxa*, 2554, 362, 1-VI-1928, Barcelona.
- Teresina Boronat al Coliseu de París, *La Veu de Catalunya*, 10138, 5, 28-XI-1928, Barcelona.
- Teresina Boronat al Coliseu de París, *La Veu de Catalunya*, 10139, 4, 29-XI-1928, Barcelona.
- Teresina Boronat al Liceu, *La Veu de Catalunya*, 9968, 5, 13-V-1928, Barcelona.
- Teresina Boronat, *D'ací i d'allà*, 16, 119, 349, novembre 1927, Barcelona.
- Teresina Boronat, *El Poble Nou*, 57, 17, 19-VI-1927, Barcelona.
- Teresina Boronat, *La Campana de Gràcia*, 3072, 2, 5-V-1928, Barcelona.
- Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 7-VI-1928, Barcelona.
- Teresina Boronat, *L'Esquella de la Torratxa*, 2491, 184-185, 17-III-1927, Barcelona.
- Teresina, Dancer, Arrives, *The New York Times*, 9-XI-1933, Nova York.
- Teresina Dances at Hotel Plaza, *The New York Times*, 24-XI-1933, Nova York.
- Teresina et Mercedes Plantada, *La Semaine à Paris*, 624, 43, 11-V-1934, París.
- Teresina et Mercedes Plantada, *La Semaine à Paris*, 625, 44, 18-V-1934, París.
- Teresina Gives Third Recital, *The New York Times*, 25-XI-1933, Nova York.
- Théâtre Graslin: La Teresina et le ballet, *L'Ouest-Éclair (Nantes)*, 12548, 6, 16-III-1931, Nantes.
- The Paris mid-season collections, *The New York Times*, 9-XI-1930, Nova York.
- T., V. Récital de Danses Espagnoles "Térésina", *Les Spectacles d'Alger*, 6, 3, 10-II-1937, L'Alger.
- Un Article, *El Poble Nou*, 66, 20-XI-1927, Barcelona.
- Un cor català a l'estranger, *El Poble Nou*, 55, 17, 15-V-1927, Barcelona.
- Une soirée populaire au Théâtre Municipal, *L'Ouest-Éclair (Caén)*, 12805, 4, 28-XI-1931, Caén.
- Université des Annales: L'exposition de 1889, *La Semaine à Paris*, 611, 58, 9-II-1934, París.
- Vibrant. Teresina Boronat, *Nosaltres Sols!*, 166, 4, 9-VI-1934, Barcelona.
- Vida Literària. Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 10186, 4, 23-I-1929, Barcelona.

Xuriguera, Ramón. La nostra Teresina Boronat, *D'ací i d'allà*, 18, 138, 190-191, juny 1929, Barcelona.

Xuriguera, Ramón (París, maig). Teresina Boronat, *El Mirador*, 67, 5, 8-V-1930, Barcelona.

Xuriguera, Ramón. Teresina al Town Hall, *El Mirador*, 124, 5, 10-VI-1931, Barcelona.

Z., Y. De París estant. En el món de les arts i les lletres, *La Veu de Catalunya*, 10565, 7, 16-IV-1930. Barcelona.

Z., Y. De París estant. Mentre s'escorren els dies..., *La Veu de Catalunya*, 10797, 1, 14-I-1931, Barcelona.

Zenon. De París estant, Teresina Boronat, *La Veu de Catalunya*, 9683, 5, 14-VI-1927, Barcelona.

Pàgines Web:

Arte España . *Pablo Gargallo* [en línia]. Accessible a <http://www.artespana.com/pablogargallo.htm> (consulta 16-10-12).

Ayuntamiento de Zaragoza. *Cultura: Pablo Gargallo:Pequeña bailarina española, 1927*. [en línia]. Accessible a http://www.zaragoza.es/ciudad/museos/es/gargallo/obras/detalle_Gargallo?id=100 (consulta 16-10-12).

Bibliothèque nationale de France [en línia]. Accessible a <http://www.bnf.fr/fr/acc/x.accueil.html> (consulta 22-07-12)

Biografías y Vidas. *Biografía de Ignacio Zuloaga* [en línia]. Accessible a <http://www.biografiasyvidas.com/biografia/z/zuloaga.htm> (consulta 17-10-12)

Cesc Gelabert interpreta la sardana Enyor [enregistrament vídeo en línia]. (2001). Televisió de Catalunya. Accessible a <http://www.tv3.cat/videos/3098050/Cesc-Gelabert-interpreta-la-sardana-Enyor> (consulta 30-09-12).

Ciutat. Ideari d'art i cultura (2011). *Pere Guilanyà i Roure (1897-1964)*[en línia]. Accessible a http://www.civtat.cat/guilanya_pere.html (consulta 11-10-12)

Companyia de Dansa Carles Ibáñez [en línia]. Accessible a http://www.balletibanez.com/index_archivos/companyia_ballet_ibanez_esp.htm (consulta 1-09-12)

Diccionaris.cat [en línia]. Accessible a <http://www.diccionaris.cat/> (consulta 15-09-12)

Ezequiel Vigués i Mauri [en línia]. Accessible a http://ca.wikipedia.org/wiki/Ezequiel_Vigués_i_Mauri (consulta 30-09-12)

Forum indépendant des collectionneurs. *Mademoiselle Brésina encore* [en línia]. Accessible a

<http://collections.conceptbb.com/t3588-mademoiselle-bresina-encore> (consulta 22-07-12)

Fundació Apel·les Fenosa: L'obra [en línia]. Accessible a <http://www.fundaciofenosa.org/> (consulta 14-10-12)

Fundación Archivo Manuel de Falla. *Manuel de Falla* [en línia]. Accessible a <http://www.manueldefalla.com/ManueldeFalla.htm> (consulta 15-10-12)

Fundación Zuloaga. *Biografía de Ignacio Zuloaga* [en línia]. Accessible a <http://www.modernismo98y14.com/ignacio-zuloaga2.html> (consulta 17-10-12)

Grup Enciclopèdia Catalana. *Ezequiel Vigués* [en línia]. Accessible a http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0070572&BATE=Ezequiel%2520Vigu%C3%A9s (consulta 30-09-12)

Grup Enciclopèdia Catalana. *Manuel de Falla Matheu* [en línia]. Accessible a http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0025902&BATE=Manuel%2520de%2520Falla%2520Matheu (consulta 15-10-12)

Grup Enciclopèdia Catalana. *Pauleta Pàmies i Serra* [en línia]. Accessible a http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0048777 (consulta 30-09-12).

Grup Enciclopèdia Catalana. *Teresa Boronat i Fabra* [en línia]. Accessible a http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0011508 (consulta 23-01-12)

Ignacio Zuloaga [en línia]. Accessible a http://es.wikipedia.org/wiki/Ignacio_Zuloaga (consulta 17-10-12)

Jalou Archives [en línia] Accessible a <http://patrimoine.jalougallery.com/> (consulta 22-07-12)

Léo Staats [en línia]. Accessible a http://en.wikipedia.org/wiki/Léo_Staats (consulta 15-09-12)

Pau Gargallo i Catalán [en línia]. Accessible a http://ca.wikipedia.org/wiki/Pau_Gargallo_i_Catalán (consulta 16-10-12).

Pauleta Pàmies i Serra [en línia]. Accessible a http://ca.wikipedia.org/wiki/Pauleta_Pàmies_i_Serra (consulta 30-09-12).

Teatre El Dorado [en línia]. Accessible a http://ca.wikipedia.org/wiki/Teatre_El_Dorado (consulta 21-07-12)

Teatre Tívoli [en línia]. Accessible a [http://ca.wikipedia.org/wiki/Teatre_T%C3%ADvoli_\(Barcelona\)](http://ca.wikipedia.org/wiki/Teatre_T%C3%ADvoli_(Barcelona)) (consulta 21-07-12)

Teresina Boronat [en línia]. Accessible a http://ca.wikipedia.org/wiki/Teresina_Boronat (consulta 23-01-12)

ANNEXOS

Annex 1. Escultures de Gargallo

A la dreta:

**Pablo Gargallo, *Petita ballarina espanyola*,
París, 1927.**

Planxa de coure retallada

37 x 14 x 11 cm

© MNAC - Museu Nacional d'Art de
Catalunya

A baix:

Pablo Gargallo, *Gran ballarina*, París, 1929.

Ferro retallat

123 x 70 x 50 cm

© MNAC - Museu Nacional d'Art de
Catalunya

***Annex 2. Imatges del MAE (Centre de Documentació i Museu de les Arts
Escèniques)***

Viatge per l'escena catalana. Altres Artistes
Diputació de Barcelona, Institut del Teatre.

A l'esquerra:

La ballarina Teresina Boronat. Postal A. Esplugas, Barcelona.

A la dreta:

Retrat de Teresina Boronat dansant.

Annex 3. Fotografies de Teresina a la revista D'ací i d'allà

1. Teresina Boronat, *D'ací i d'allà*, 16, 119, 349, novembre 1927, Barcelona.

Disposem també d'una publicació original d'aquesta fotografia a la revista ***El Poble Nou*** amb una dedicatòria de la propia Teresina:

“Com més m'allunyo de la meua terra més aprop me sento d'ella. Són només les puntes dels meus peus que un dia, dansen a París i, un altre, al cor de l'Egipte. No en tingueu doncs gelosia, que sempre tinc posada la meua ànima a Catalunya. A hi tornarem! Vostra, Teresina Boronat.”

- Una dansarina triomfant -

2. Xuriguera, Ramón. **La nostra Teresina Boronat**, *D'ací i d'allà*, 18, 138, 190-191, juny 1929, Barcelona.

Imatge de la qual també disposem de l'original de la revista i que va acompanyada del text presentat a la pàgina següent que hem recuperat a través d'altres fonts.

La nostra Teresina Boronat

La minúscula placeta de Saint Georges circular, enreixada i verda des de l'eura a la molsa recelosa de les pedres, el mateix podria ésser un pati estàtic de convent que una clariana oberta en el radi d'un d'aquests somniosos palaus, muts per fora i atapeïts de records per dins, que ci per lla trobem amb un gest de dignitat cansada en els carrers del París antic.

L'autòmnibus hi arriba amb un crit irreverent de ferros i de passions. La reixa s'obre per tots costats amb uns corredors primis i verds, entelats al fons per amples vidrieres; l'eura s'estarrufa fins als balcons dels primers pisos.

Entreu; rètols per tots costats, els uns damunt dels altres, lluent, amb lletres negres i daurades. Quan us ha engolit una vidriera, diríeu que cada entrada, clara de llum i llisa de parets, té més esgambí que la rollana de color de coure de la placeta. Sortiu a un pati interior; una porta a mà esquerra ensenya unes escales en posició descendent.

Gairebé sense voler, llegiu: «Studios». Baixeu i aneu prenent un to discret de llum alletada; la mateixa que s'estén d'extrem a extrem del corredor, la mateixa que llisca pels rectangles de les portes i s'encalla en la mitja dotzena d'estampes quadrangulars on dansen i caminen dones gregues de cara, d'aire i de roba.

De les sales veïnes arriben ritmes de peus i de castanyoles; sons de piano i de veus confuses.

Cada sala porta un nom: Debussy, Falla, Ravel...

Del passadís a les sales i de les sales a l'escala, passen i repassen homes i dones amb una coloració infinita d'accentos a la veu.

Part de dins de la saleta de Teresina Boronat no se'n sent res de tot aquest tràngol mogut i vibrant.

Tantes vegades com hi hem estat hem respirat sempre el mateix recolliment i hem vist dissoldre el fum de les cigarretes en la mateixa penombra suau i condormida.

No fos l'ull quadrat i espès del vidre del trèbol i les taques grises dels quadros que clapegen les parets amb montures lleugeres, aquest saló, quiet i femení, semblaria una tassa de xocolata. La taula, el dossier de les parets i la plataforma honesta i alada dels llibres, dibuixen volums apagats i monòtons tot just destriats per una llum horitzontal, ni precipitada ni recelosa.

Teresina seu amb les cames replegades entre l'anella dels braços. De la cara tot just si veiem els ulls, quiet i ample.

Aquest saló el coneixen tots els catalans que vénen a París disposats a trencar una llança en qualsevol lluita de l'esperit. Teresina els acull amb veu amiga i mà

bondadosa. Les visites en aquest petit saló tenen una sonoritat fresca de veus catalanes. Mai no hi hem anat que no ens hi hàgim trobat en plena reunió.

Teresina deixa que les veus trenquin l'harmonia de la llum i deixa una cadira disposada pel probable amic que pugui presentar-se.

Avui ha tancat el seu Plutarc més aviat que de costum.

Tots aquests dies hem vist en els trajectes de metro i en les empostissades dels carrers més centrals, els cartells de la seva «Gran gala» al Théâtre des Champs Elysées. «Térésina» és un nom que tota aquesta setmana s'ha passejat en converses, en diaris i en prospectes.

—Cal que parlem de vós, avui—li hem dit—de la vostra actuació de demà.

—Troben? I què volen dir de mi?

Teresina ha començat un somriure biselat que ha acabat per enfonsar en una fruïta alta i esvelta plena d'odorants taronges.

—Vet ací l'acidesa que jo sentia feia estona—observa un amic.

—L'estimeu la fruita?—demana una veu.

Teresina amb la cara mig tapada per les taronges, fa un senyal d'aprovació amb el cap.

—Fora de les persones, què és el que estimeu més?—afegeix la mateixa veu.

Això suscita una rialla general. Teresina deixa les taronges i estén les mans afectuoses sobre una gerra que mai no es separa de la seva taula. Ens mira a tots amb uns grans ulls lluminosos d'infantil reserva i enfonsa el retall vermell de la boca en l'esponjosa vegetació de la gerra.

Tots sabem que la gran passió de Teresina són les flors.

Esclaten anècdotes innocents i delicioses. Teresina es proposa inútilment de fer callar uns i altres i no ho aconsegueix. Llavors, per desentendre's, agafa un llibre del prestatge i lliura a la geometria de les planes la gràcia de l'esguard que ens nega a nosaltres.

Que lluny aquest horripilant d'enuig de la faç d'aquelles il·lustracions coreogràfiques a la conferència «La dansa a Espanya» donada per Paul Reboux fa dos mesos escassos!

Teresina aguantava amb un moviment radiós d'ulls, de braços o de peus, l'alè de tot l'auditori que atestava l'elegant anfiteatre de la Universitat dels Anals.

A les parets, els retrats de gent coneguda en el món de les nostres lletres, s'obren com a compassos reposats al costat d'autògrafs, dibuixos i altres retrats més íntims.

Si resseguim llocs de llibres, les línies blaves d'algunes rajoles i certes transparències de pensament, veiem una meitat in-

confusible, emocional i íntima entre aquesta Teresina i les seves afeccions que no sabran veure ni comprendran mai les seleccions de casa Madame Brissot, ni la multitud de la sala Pleyel, Théâtre de Champs Elysées i tots els altres coliseus on les seves danses han promogut esclat d'entusiasme. Els de fora, d'ella en sabran només la noblesa de l'art, l'aureola de triomf, la bellesa ampla dels seus ulls guàrdia en els escenaris, però no la tova catalanitat, el càlid abandó domèstic, la neteja flexió de veu amical i generosa.

Nosaltres quan la veiem triomfar sabem prou bé en què pensa i a quin recó de món dedica el seu triomf!

Teresina ens somriu reconciliada. Son tots a mirar-la i a dir-li que les flors, realment, són molt boniques.

—Feu cara d'estar enamorada—avancem

Teresina s'afiança en el seu gest habitual d'arpenjar els ulls i respon:

—Voleu? Això ho heu endevinat.

—De debò?—demanem dos o tres a la vegada.

Completament de debò!

Es tanca, però, en un mutisme absolut. És inútil que hom li demani: és ros? bru? alt? baix? prim?... Amb les galtes entre les mans i els colzes apuntats sobre la taula deixa passar el xàfec de preguntes com si en realitat no anessin adreçades a ella.

—No insistiu que no en sabreu res...

—Quina nacionalitat, almenys—repreu un de la colla.

—Cal demanar-la?

No tenim ni temps de pensar-ho. Truquen a la porta i entren els programes. S'inicia un petit avalot per veure'ls.

Són uns programes espaiosos i serens. Dues taques de color ben trobades a l'exterior i un dibuix a la fulla central. La idea i el dibuix són obra de l'escultor Rebull.

Tot mirant-los s'apropa l'hora de dissoldre'ns.

Teresina surt amb nosaltres.

—Us acompanyarem a casa...

Ella hi està acostumada a aquests acompanyaments.

Pel camí encara es parla del programa, de l'actuació i de l'èxit.

—Què en fareu dels aplaudiments?—hi ha qui demana.

—Gairebé no hi sóc quan aplaudeixen; els sento amb sordina...

I tot d'un plegat.

—Bé, doncs, quedem que és prim l'afortunat?...

Teresina defuig i sospira.

Aquest sospir no l'hem sentit més que nosaltres, i no ho direm a ningú...

RAMON XURIGUERA

París, gener 1928.

Annex 4. La nova revista

Guilanyà, Pere (París X-1927). Teresina Boronat, *La nova revista*, 11, 161-164 – novembre 1927, Barcelona.

TERESINA BORONAT

ES una bellesa d'harmonies geomètriques. Dirieu que un halo de llum i de silenci s'evapora del seu cos. La seva ànima irradia, corbes enfora, una claror misteriosa de somni, d'intel·ligència, d'elevació. La Boronat tradueix quasi sempre la seva eloqüència amb plasmacions animiques que es manifesten a través d'un somriure

o de la seva mirada irresistiblement subjugadora. Ella és tota ulls. Fulgura sota la fina cella rellevada cap a les temples, el seu esguard impressionant, d'una roent expressió muda. La seva faç, essent única i sempre la mateixa, resta eternament desconeguda i meravellosa. És, com diuen, l'esponja per on traspueu tantes inquietuds com porta a dins. En conjunt, el seu bust té un no sé què d'aristocràcia llatino-oriental que us encanta. La gràcia del seu cos; pur ritme grec.

Fora de tota preocupació artística, la seva presència us dona la sensació de contenir, arran mateix del seu contorn corporal, un inesgotable tremolor de dansa. — La petxina conté la perla avarament, inseparablement —. No sabria comparar-la millor que a una abella presa en l'or de les seves mateixes ales.

No sols en la rica immobilitat aparent del seu cos, sinó, també, i sobretot, quan l'he vista a través de la Veritat de la dansa, he tingut el desig d'escriure quelcom sobre ELLA. ¿Què vol dir, però, que els mots no fracassin davant de tanta grandesa? La paraula elevada al més pur lirisme em sembla indigent per a reproduir les innombrables sensacions que en guardo. Només amb mitjans sofisticats podria reproduir-les. ¿No és una vilesa, però, oferir vidre baix en lloc de diamant pur? Temia la conjunció del verb amb la materialitat i la immaterialitat creatives de la Boronat. El seu Art, només per ella pot ésser *explicat*. Exterioritzar-lo, tornar-lo a la llum fet verb, representaria la pèrdua quasi total de tota la bellesa que comporta.

Aquest estat de venciment que suportó, em situa, tanmateix, prou malament per redactar el meu article. Ho he promès, però. Ho he promès! No per cap lluïment nominal, sinó per una complaença intel·lectual pròpia.

D'unes notes breus, preses en mantes ocasions, a l'atzar; del meu record, de la meua visió i de la meua ardor, n'extrauré la substància per alimentar aquest moment preciós d'escriure quelcom sobre la Boronat, humilment.

La darrera vegada que vaig admirar la nostra dansarina, fou amb esperit d'observació i de crítica serenes. Confesso que la tasca que em vaig imposar m'oferí moltíssimes dificultats, per tal com el meu temperament, davant d'un espectacle integralment bell, no sent altra cosa que entusiasme esbaltanat.

Vaig arribar, però, a poc a poc a compenetrar les seves actituds. Les copsava amb atenció ràpida; les detallava minuciosament i procurava considerar-les sense confusió ni embulls. Quina bellesa de línees visuals, cerebrals, sensibles! Quin ritme! Mai no havia experimentat una més profunda delectança, tant la vida dels seus membres era suggestiva. De les espatlles fins al cap dels dits, els moviments ondulaven, flotaven, palpitaven, descrits en un espai de trajectòries perfectes, rigorosament coordinades. Els seus braços eren lluminosíssims. Inlassables, intervenien els turmells que infantaven espirals i expandien salts i giravolts, obeïnt a les embranzides del cos musculós i polít. A cada pas, a cada contorsió, a cada embat neixia, perpetuant-la, una màgica figura. La dansarina comentava amb precisió sorprenent la música que l'acompanyava. La plàstica dels seus moviments i la metafísica de la música construïen una veritable columna de bellesa sobrehumana. ¿Com descriure-la la riquesa que aquesta artista ens oferia generosa i pròdiga?

Avançava, lúcida, cap endavant, tornava endarrera i es llançava en l'aire; ara a la dreta, ara a l'esquerra, oferint el perfum del seu cos, la gràcia de les

seves mans, els seus llavis, i en fi, la seva ànima nua. Haurieu dit que els cercles que traçava eren les fulles d'una rosa amb un pistil d'or al mig: la dansarina. Es dreçava com una ona per, de sobte, replegar-se tota sobre el seu cos, els braços tirats cap enrera i els ulls closos sota l'escuma negra dels seus cabells. Ara semblava un broll d'aigua retombant desfet en polsina, adés una flama contínua i pura dintre la qual cremava el seu desig de creació suprema.

No oblidaré mai aquell *Cigne* de Saint-Saëns que va dansar amb una interpretació humana indescriptible. Cristallitzava en la puresa de les seves plomes, la doble encarnació de Leda i de l'Ocell-amor. Amor, turment! La mort del Cigne? Un poema de ritmes corporals de la més viva emoció. Amb transformacions voluntàries i evolucions mesurades i combinades amb art insuperable, expressava plenament unida íntimament amb la música, tot el sentit dra-

màtic i humà de la immortal composició. La Teresina Boronat posseeix certament el do de la dansa en una incomparable estètica. I no sols el de la dansa clàssica sinó també el de la popular que interpreta amb totes les característiques racials que comporta. Té cura a escollir els motius, n'analitza les proporcions exactes i executa amb sinceritat, posant-hi tot el tresor de la seva ànima. El seu art no és la resultant d'orbes excitacions ni tampoc de simples reflexos musculars. Sotmet prèviament els seus actes al control rigorós de la intel·ligència per tal d'evitar tota mena de cruceses i de deslliurar-lo del contacte immediat de la matèria, la qual cosa obté sense cap arduïtat. Així,

podem percebre els seus actes com una lleu boirina de perfums sorgint d'un vas de cristall puríssim. En l'art de la nostra dansarina tot és sensibilitat, emoció, noblesa de línies, moviments harmoniosos. És l'encarnació divina de la Música, del Dibuix, de l'Escultura, de l'Arquitectura: Art integral.

Un d'aquests dissabtes que acostumem uns amics retre-li cordial visita, li vaig demanar si volia dir-me alguna cosa del seu art. Estàvem en el despatx del seu estudi. La Boronat abaixà els ulls, després, digué si fa no fa això:

—Malgrat els sentiments elevats i abstractes que per mitjà de la dansa poden expressar-se, de vegades em sembla un art insuficient. És que davant d'una multitud em sento tota embriagada. Tinc la il·lusió que dansaria en l'absència de la música, talment com si l'esguard innombrable del públic m'oferís un ritme nou que manifestaria amb moviments i paraules. El teatre, que fou la meua primera vocació, m'apassiona. Parlo, enteneu-me, del teatre poètic, teatre de creació. Una vegada que el nostre immortal Guimerà assistia al Teatre Liric Català, on jo treballava i hi feia, llavors, *La Santa Espina*, em va dir: "Amb aquest capet que teniu és llàstima que només us serviu de l'art dels vostres peus." Les paraules del mestre, que vaig escoltar amb tant de respecte,

encara vibren dintre meu. Aquelles paraules varen com *assegurar-me* en la meua vocació que encara guardo, i més forta que mai. No sé, però, quan debutaré. En tot cas —vull dir-vos-ho—, em farà molta alegria presentar-me per primera vegada davant del gran públic amb l'obra de l'Ignasi Iglésies, d'aquest autor gloriós que admiro i estimo tant, *La Baldufa d'Or*, que m'ha promès deixar-me-la estrenar...

Veus aquí un altre caire del temperament essencialment artístic de la Boronat. Realment, podem dir, com el mestre, que és una llàstima que només se serveixi de l'art dels seus peus. Car posseeix, ho sé, el lirisme càlid necessari per a la declamació del vers amb justesa de sentits i d'acció; l'elegància del pas, l'agilitat i la diversitat de moviments; la bellíssima actitud física de la qual l'actriu no pot prescindir, i en fi, una dicció clara i colorida.

Fem vots perquè no tardi a acomplir-se la seva vocació.

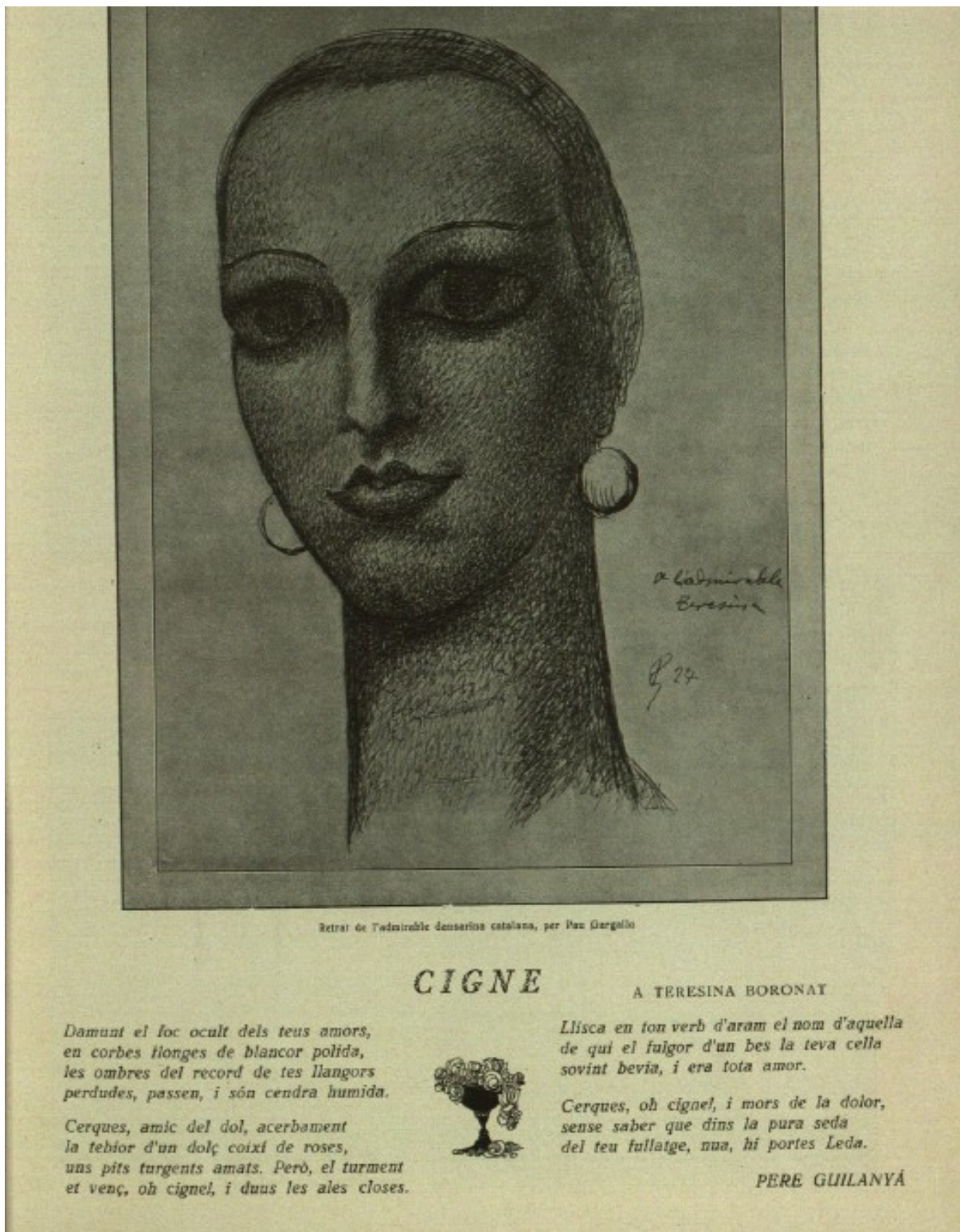
PERE GUILANYA

(Dibuixos de Pau Gargallo)

Paris, X, 27.

Annex 5. Poemes dedicats a Teresina

1. Guilanyà, Pere. *Cigne, D'ací i d'allà*, 17, 122, febrer 1928, Barcelona.

2. Guilanyà, Pere. A Teresina Boronat, *El Poble Nou*, 72, 5, 10-VI-1928, Barcelona.

Teresina Boronat,
vista pel dibuixant Fontanals.

*Ens plau de publicar
aquests rims dedicats
a la nostra gentil
dansarina, els quals
són deguts a la ins-
piració de l'excel·lent
poeta Pere Guilanyà
i escrits per a publi-
car expressament a
la nostra Revista.*

A Teresina Boronat

GLAVI

Amb una rosa al puny d'esmalt
el glavi llença al buit que abrusa
una foguera musical,
la mà invisible d'una Musa.

Gira damunt la punta fina
perfums i formes expandint.
Immortalment la dansarina
de meravella ens va nodrint.

El glavi ritma amb rigidesa
de cer i fúlgid de bellesa,
el seu revolt vertiginós.

I quan s'enfonsa i es detén...
se'ns clava a dins, ô cos d'olors,
ô glavi! a dins profundament.

IGNIA ROSA

Es forma als cercles mesurats del vol
rebut el bany sonor de la musica,
una gran rosa.

Els pètals creixen adorant el sol
de l'esperit que els crea i magnifica...

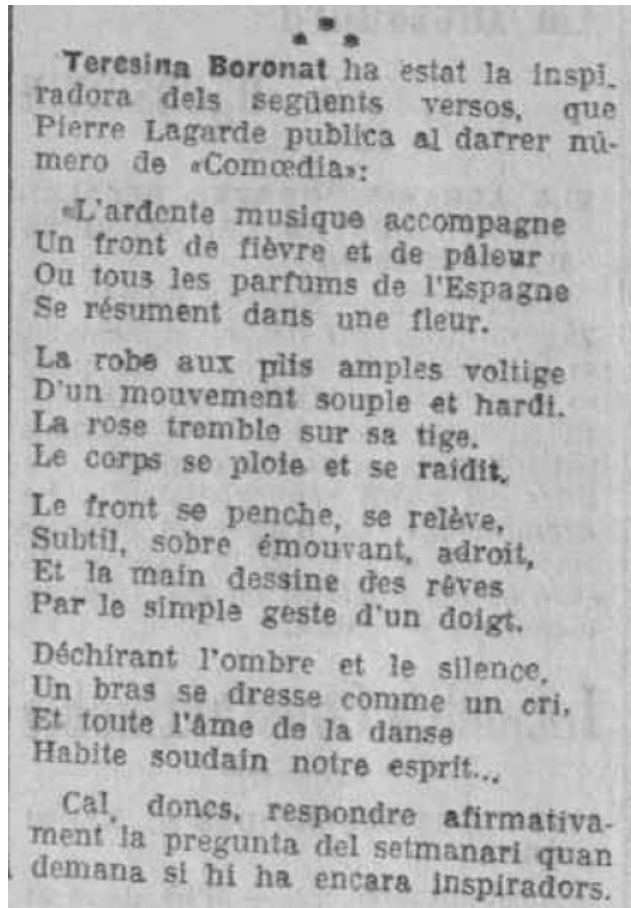
Tota desclosa

en gloriòses corbes fugitives
es torna garba, ô cos! de flames vives.

PERE GUILANYÀ

3. Vida Literària. **Teresina Boronat**, *La Veu de Catalunya*, 10186, 4, 23-I-1929, **Barcelona**.

Presentem a continuació un poema original de **Pierre Lagarde** en llengua francesa amb la seva corresponent traducció.

Traducció:

L'ardent música acompanya
un front de febre i pal·lidesa
on tots els perfums d'Espanya
es resumeixen en una flor.

La faldilla plisada volta
amb un moviment flexible i atrevit.
La rosa tremola sobre la seva tija.
El cos es plega i es tensa.

El front es plega, s'eleva,
subtil, commovedor, hàbil,
i la mà dibuixa somnis
amb el simple gest d'un dit.

L'ombra i el silenci punyents,
un braç es redreça com un esgarip,
i tota l'ànima de la dansa
invaix sobtadament el nostre esperit.

Annex 6. L'àngel de Transcelan

A continuació presentem una sèrie de 7 poemes de Baltazar Transcelan, poeta egipci, que estan dedicats a Teresina Boronat. A l'esquerra podem veure una traducció que el propi Transcelan va fer a l'anglès i a la dreta una traducció posterior al castellà.

I

*Those wolves that entered through the
night's door,
By howling filled the black sky with silver.
Out of darkness an angel came
And raised a crystal chalice towards me;
Its sparkling weaved the tearing majesty
That inhabited the hour.
Drink, Adam, he said, and knowledge will
reach you.
But I was blind and bushes hurt my temples
When I came near him.
The bottom of my heart turned in to a well
Where, except for your white image,
The whole world disappeared.*

I

*Aquellos lobos que entraron por el arco de la
noche
con sus aullidos llenaron de plata el cielo
negro.
De la oscuridad emergió un ángel
y un cáliz de cristal elevó hacia mí.
Sus destellos tejieron la regia desgarradura
que poblaba la hora
Bebe, Adán, dijo, y conocerás las ciencias.
Pero yo estaba ciego y los arbustos golpeaban
mis sienes
cuando me acerqué a él.
El fondo de mi corazón era un pozo donde,
excepto tu imagen blanca,
el mundo entero se desvanecía.*

II

*First there was a star in the outer reaches of
land.
To drink its light I entered the heart of the
forest.
Fir trees were black sentinels to a fleeing
horizon.
The books on the stones caught fire
And their red-hot letters marked the ways of
absence.
In darkness, my beloved, I looked for your
long hair
To get drunk with oblivion.
With the voice of owls, I called you,
and with the voice of night.
To cut my breath, black wings descended.
In whiteness you were dying like a swan.*

III

*You rise, oh flight in feathers white,
But he descends to the deepest bottom
Denying air its weightless nature.
Between both ends the word hesitates
And then throws its mask away.
The god writes it down on papyrus
And takes a step. And you rise, you rise.
But the angel knows nothing about love
And breaks your dance, eager for being
initiated
Into a mortal condition
And, with you, to enter the blood,
Wolves stalk in the bounds of the forest.*

IV

*With cup in his hand, waited the angel,
Gathering the black in the chalice's bottom.
Days were rocking in a golden swing.
And you were a leaf from the tree of light.
For a single drop that would cross your lips
All the beloved sheaves should fall apart.
He came forward crossing the taut waters
And the distressed swam was bending.
He folded his feathers under the footlights.*

II

Primero hubo una estrella en el confín.
Por beber en su luz me adentré en la fronda.
Los abetos fueron centinelas negros del
horizonte en fuga.
Los libros amontonados en las piedras
se incendiaron y sus letras candentes
fueron marcando los caminos de la ausencia.
Busqué tu cabellera, amada mía, en la
oscuridad
para embriagarme del olvido.
Con la voz de los búhos te llamé, y en la voz
de la noche.
Las alas negras descendieron para cortar mi
aliento.
Morías como un cisne en la blancura.

III

Tú te elevas, oh vuelo en pluma blanca,
pero él desciende al fondo de los fondos
negando al aire su dimensión ingrátida.
Entre los dos extremos la palabra vacila
y se quita la máscara.
El dios la anota en el papiro
y da un paso. Y tú te elevas, te elevas.
Pero el ángel nada sabe del amor
y desgarras tu danza, ávido de iniciarse
en la condición mortal
y entrar contigo en la sangre
que acechan los lobos en el umbral del
bosque.

IV

Con la copa en la mano, el ángel esperaba,
reuniendo el negro en el profundo cáliz.
En columpio de oro se mecían los días.
Y tú eras una hoja del árbol de la luz.
Por una sola gota que pasara a tus labios
se desharían todas las gavillas amadas.
Él avanzó terrible sobre las aguas tensas
y el arrecido cisne se inclinaba.
Bajo las candilejas doblaba sus alas.

V

*Oh, that from whiteness
The chalice absorbs only silence
When your gesture holds the whole
spectrum!
To swim between the waves of your wings
And rest on your infinite neck,
While colors descend into the sleepy heart
And one denies the angel's haughty voice
That invites an unnamed inebriation
Ignoring the body's paths,
The living rose of the flesh, blossoming
And blazing every night to burn the hour
And to take me to that point of the forest
Where the time falls and the space dies.*

VI

*Why do you inflame my dream
With your measured steps when you give in
To the music with your gesture? You are
Like the very constellation in the sky
That in late summer fixes the surface
Black with precious stones.
All the sands of the desert
Fill up with the ways of light leading
beyond.
And I lack form as does the sand
And to your footprints I surrender.*

VII

*But you slide away like the horizon itself
And are a cloud full of vibrant messages
Covering the earth.
And to my hands comes the cup
The angry angel drank in the ruins
And then flung,
While the moon floats over the lake
Masking with ivory light
Your winged destiny and the lost steps
Of that wanderer following
your flight in love's flight.*

V

*¡Oh que de la blancura
la copa solo absorbe el silencio
cuando tu gesto el espectro atesora!
Nadar entre las olas de tus alas
y reposar en tu infinito cuello,
mientras descenden los colores al corazón
dormido
y se niega la altiva voz de ángel
que invita a una ebriedad sin nombre,
ignorando los caminos del cuerpo,
la rosa viva de la carne que se abre
y llamea cada noche para arrasar la hora
y llevarme a aquel punto de la fronda
donde muere el lugar y el tiempo se
desploma.*

VI

*¿Por qué enardecas mi sueño
con tus medidos pasos cuando cedes
a la música tu gesto? Eres
como en el cielo la constelación misma
que avanzado el estío con pedrería
fija la negra superficie.
Todas las arenas del desierto
se pueblan de vías de luz que llevan más allá.
Y yo como la arena carezco de forma
y a tus huellas me entrego.*

VII

*Pero tú te deslizas como el mismo horizonte
y eres una nube llena de mensajes
vibrantes que cubre la tierra.
Y a mis manos llega la copa
que el ángel airado bebió en las ruinas,
y luego arrojó,
mientras flota la luna sobre el lago
enmascarando con su ebúrnea luz
tu alado destino y los pasos perdidos
de ese caminante que sigue
tu fuga en la fuga de amor.*

La imatge de Teresina correspon a l'àngel en qual s'inspira Transcelan en els seus poemes.

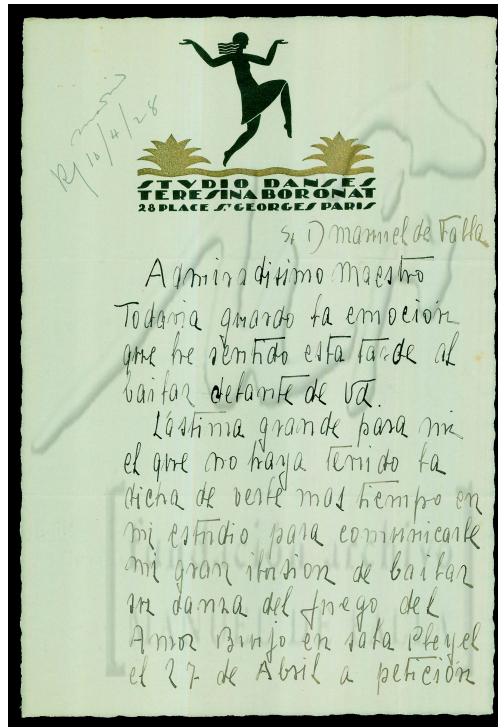
Fotografia de Teresina Boronat dedicada a la seva mestra Pauleta Pàmies. Paris, 1925.

Viatge per l'escena catalana. Altres Artistes. MAE, Diputació de Barcelona, Institut del Teatre.

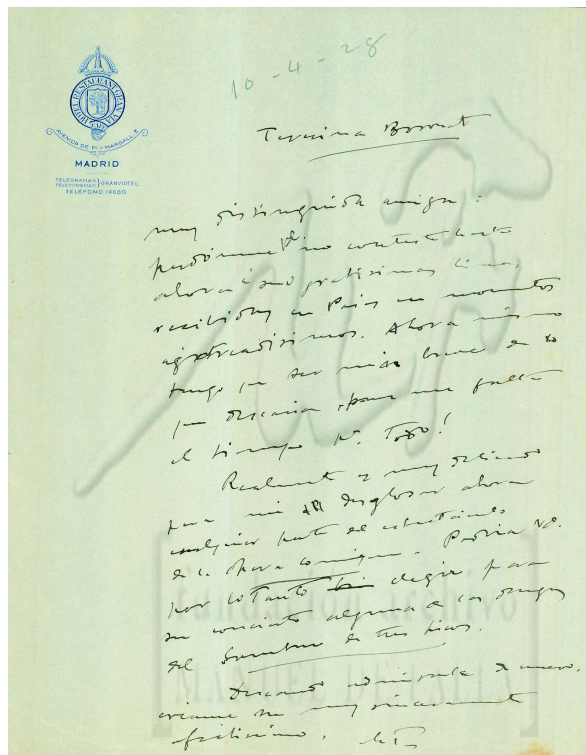
Annex 7. Correspondència amb altres artistes

1. Voldria donar especial importància a les cartes amb **Manuel de Falla** que, a part de ser les més rellevants són aquelles que m'han permès obtenir més informació sobre el caràcter de les relacions de Teresina.

De Teresina a Manuel de Falla,
10 d'abril de 1928.

De Manuel de Falla a Teresina,
10 d'abril de 1928.

De Teresina a Manuel de Falla,
26 de desembre de 1938.

15 RUE SIMON-DEREURE PARIS-18 • MONTEUR 63-14

TERESINA

confiance

X/138

Si Don Manuel de Falla

Admirado i querido maestro
Es Ud. quien me ha hecho saber
que estoy por su algarabía
de ser así. me da una gran paz
comprendo bien que Ud. no quiere
que su hijo se ponga solo todo
ha admirado un día de sus
"hojas en los jardines de España"
sin que pretenda ser diversión
coro-pañeo. Comprendo perfectamente
que no haya Ud. perdido por ser
haya hecho con ellos un ballet
Pero lo que me ha hecho no tiene
nada que ver con un ballet
ni con una diversión coro-pañeo
Pienso que siempre de haber leído
algunas de las críticas que le adjunto
de los críticos con severa honradez
no para Ud. suprimir una cosa que,

después de haberlo Ud. no he visto
que me permito de decirle que
he hecho aquí un poco de su obra
En ello he podido aprender mucho
no a los dioses a España
y a los grandes refalme superado
la interpretación que he hecho de
sus "hojas en los jardines de España"
permanente un día. he criticado
he dicho que era un instrumento
más de la obra. Si esta consideración
puede contar para Ud. debo decirle
que para Ud. y para los que me
han visto a Pastelero, es lo mejor
de mi arte. ¿quiero Ud. privarme
de ello? No he presentado eso
danza por siempre de un año de
trabajo con otro respeto y
piadoso entusiasmo. No creo
que Dios puede permitir que se
pierda mi esfuerzo y a él le pido
con todo mi amor que permita que
me diga Ud. que y apruebe la madurez
una de su gran obra

De Fernand Divoire (en francès, en defensa de
Teresina) a Manuel de Falla,
5 de març de 1939.

29, rue Gabrielle F. Divoire - Teresina
Paris - 18^e

X/139

Marité

J'ai été témoin du véritable désespoir de
Teresina lorsqu'elle a reçu la lettre si élogieuse
si flatteuse, par laquelle le maître Manuel de Falla
maintenant son refus de principe d'autoriser à Marité
Teresina à danser les Nuits dans les Jardins d'Espagne.
C'était pour elle le crépuscule de sa plus belle et
plus grande réalisation d'art, par laquelle elle croyait
avoir définitivement servi la musique et l'Espagne.
Elle a très bien compris que le maître se refusait
à voir son admirable concerto transformé en
ballet. Elle a compris aussi qu'il lui était craint
de voir son œuvre servir de prétexte à quelque
farfouillage plus ou moins déformé.
Elle ne s'agissait pas du tout de cela, mais de
quelque chose d'infinitement plus haut. D'une
sorte d'illustration sublimée. La Rome de France

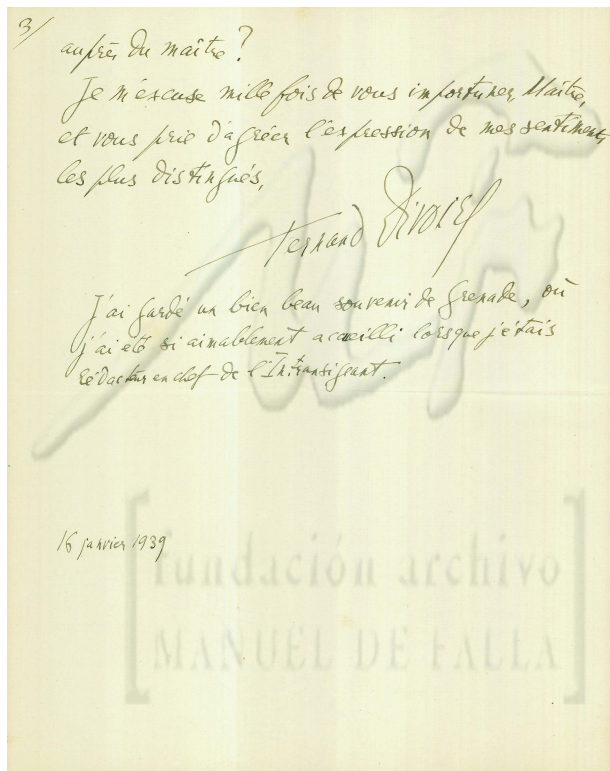
2/ écrit que Teresina, dans les Nuits a "réalisé" le
"triple Dan-musique-Danse".

Le que je vous expose, Maître, n'a rien pour but de
vous demander une intervention auprès du maître Manuel
de Falla. Mais simplement de préparer la demande
que je ne permets, à notre ami de France de Teresina,
de vous faire.

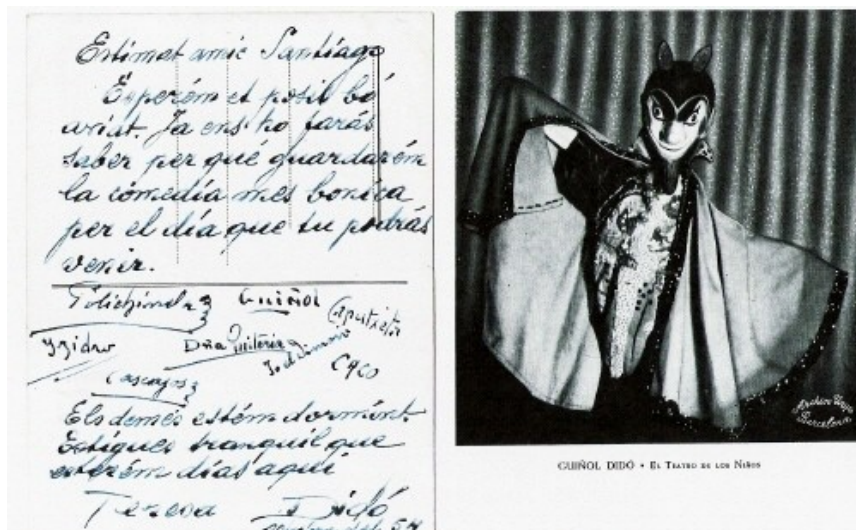
Il s'agit somme toute d'une question d'aspect
juridique. Je la formulerai ainsi: "Quelle est la
portée de la décision prise par le Maître?"

En un mot, dans son esprit et dans son cœur, Maître,
s'agit-il d'une volonté de poursuite judiciaire
et de sanctions pénales? Ou le maître desire-t-il
affirmer seulement, pour éviter des abus, une décision
de principe?

Aidez-vous, Maître, l'extrême amabilité de
me donner cette précision, après en avoir parlé avec
le maître M. de Falla, que vous devez avoir la joie
de rencontrer souvent? Et voudriez-vous soit
m'envoyer un mot soit écrire à Teresina (15, rue
Simon-Dereure, Paris 18e) qui n'ose plus insister

2. Mencionem aquí també una postal escrita conjuntament amb **Didó** i els titelles del seu teatre.

Annex 8. Articles de El Mirador

D'esquerra a dreta:

Xuriguera, Ramón (París, maig). **Teresina Boronat, *El Mirador*, 67, 5, 8-V-1930, Barcelona.**

Xuriguera, Ramón. **Teresina al Town Hall, *El Mirador*, 124, 5, 10-VI-1931, Barcelona.**

TERESINA BORONAT

Teresina ha fet, el mes passat, dues gales al Teatre des Champs Elysees. De bell nou s'ha projectat, voltada d'un cercle de llum farinosa, davant d'un públic que l'estima i que l'entén.

París tenia, fins ara fa poc, una dansarina oficial que representava la coreografia

públic havia d'ésser un públic amb distinció i comprensió de la dansa, no un públic de tipisme.

Però, el curiós és que Teresina es dedica gairebé absolutament a les danses espanyoles. Ella, que per la seva formació i per la seva llarga disciplina clàssica hauria po-

TERESINA BORONAT, per Pere Pruna

espanyola. Aquesta dansarina era l'Argentina. Les danses espanyoles, pel públic mitjà de París, són les castanyoles, les pentines de colors i els cops de taló sobre les taules de l'escenari. Tot el que no és andalús, per aquest tipus de francès, respon a una Espanya de la qual no té cap idea. Per això l'Argentina troba el terreny francament abonat quan s'ventura la primera temptativa. El seu sentit estricte de la dansa andalusa amb tota la seva força popular recollida en el ritme de musicacions de mestres com Falla, Turina, Albéniz i Granados, guanya les grises coloracions de París i plén la imaginació dels francesos amb gloses de sang, llusor de ganivetes i cosmes vinculades que es planyen entre una reixa i una guitarra.

Breu; l'Argentina perllongà als modis distingits el tipisme que hom explotava i explota encara al music-hall. Plena del sentit intuitiu dels aires andalusos i de la seva realització plàstica, aquesta prenen en els seus braços i cames una fidelitat excessiva i forta. Les bellesses i els defectes de les danses que interpreta surten amb la mateixa expressió que contenen, car l'Argentina, que té la dinàmica d'interpretar els motius, no posseeix el do de l'artista que sap esporgar i corregir i afinar. Més aviat, encara, ha aconseguit aquells caients que havent complagut el públic, han representat, sovint, la fiaca del tipisme, el triomf de la coloració estrident i poc distingida.

En front d'aquesta importació de fira de la coreografia andalusa, Teresina ha oposat el seu art de la dansa. Ha sortit sempre a l'escenari amb una ponderació de gest, amb una contenció del dolor i una mesura del ritme que impressiona des del primer moment.

Hom s'adona, de moment, que hi havia dues Espanyes o dues maneres de veure-les. A poc a poc, però, comprendregué el que hi havia, en realitat, eren dues raons d'expressió: la primera, directa, intuïtiva, en brut; la segona, afinada, treballada, artística.

Teresina deixava en cada una de les seves actuacions una atmosfera de gust en la qual la dansa no era el punt central, ans bé el marc en el qual ella es manifestava.

Això l'Felevà immediatament. Hom reconegué l'artista i li féu el lloc adequat a la seva condició. Des d'aquest moment el seu

gut conixer qualsevol altre gènere, es circumscriu, cada dia més, als aires i motius peninsulars. Tot això hi guanyen les danses espanyoles. Al través de Teresina, aquestes surten ennoblides, aristocratitzades, viuen exactament la vida del seu nervi sense cap dels ròssecs plebeus que alteren, sovint, l'equilibri del seu pas.

I aquesta és la considerable valor de Teresina; el de reduir la dansa al seu límit plàstic llevant-li tota mena de lletjors i coloraines.

Aquest esperit de depuració que pot sentir només l'artista, explica perfectament per què Teresina ha fet convergir al seu cos les modalitats coreogràfiques de tota la Península. La seva atenció s'estén el mateix als aires del nord que del sud que del centre d'Ibèria. La seva virtut assimilativa ha fet possible aquest prodigi de dignitat de la coreografia ibèrica que el públic de París admira cada dia amb més passió en les actuacions de la nostra dansarina.

Teresina, amb la seva delicadesa d'ànima, ha donat un cop de mort al tipisme d'importació. Cada cop que el seu cos es retalla en el cercle de llum farinosa que torna i gira en el buit de l'escenari, assoleix una asseynalada victòria que hem d'agrair-li forçosament els que ja estem tips de veure, per aquesta morsa de Déu, l'absurda quincalleria de tuerres, manoles i gitans que fan ganyotes i mouen les anques amb una provocació que resulta depriment.

RAMON XURIGUERA
París, maig.

Teresina al Town Hall

Després de la guerra començà un corrent de visites dels artistes europeus a l'Amèrica del Nord.

Els Estats Units s'obren a la influència de tot el que de més selecte i de més sensible tenia Europa.

Aquest moviment està en plena ascensió. Pintors, músics, escriptors, gent de teatre i gent de les aules universitàries, prenen el camí de l'Amèrica del Nord incorporant-se a aquest corrent que sembla pendre, d'any en any, més vigoria.

Els músics sobretot marquen la fase més intensa d'aquest pont projectat al través de l'Atlàntic. Els músics i els estels de la dansa. Potser la universalitat del seu llenguatge els fa més planer el camí.

Teresina no podia mancar en aquest moviment. El seu nom, el seu art acreditat en les seves actuacions de París, l'atenció que ha despertat en el món intel·ligent que l'ha descobert, l'assenyalaven com una de les valors que havia d'anar a recollir dels públics d'Amèrica la consideració guanyada en els escenaris d'Europa.

I així ha estat en efecte.

El Town Hall, la sala de concerts de més prestigi de Nova York, serví de marc al primer recital de Teresina.

La gent del *métier* asseguraven que cap dels concertistes de tota mena que havien estat a l'Amèrica del Nord no havia obtingut un èxit semblant.

La plàstica noble i rica eixida al llarg del recital, impressionà profundament la gran quantitat de pintors que acudiren a l'espectacle.

Teresina es veié obligada a assistir a un nombre respectable de banquets i de festes organitzades en honor seu.

Entre aquestes festes, una de la colònia catalana, on la gentil dansarina recità uns versos de Maragall.

S'hagué d'esmerçar, encara, en una porció de visites a famílies prestigioses i a

Teresina Boronat

estudis d'artistes, on com a dada curiosa li oferien cock-tails de tota mena una prodigalitat que feia quedar prou malparada l'austeritat de la llei seca.

Teresina ha trobat a Nova York la mateixa comprensió i el mateix entusiasme amb què la celebra París.

El fet de tenir signat un contracte per tres anys d'exclusivitat amb el seu manager de la capital dels Estats Units li ha impedit l'acceptació de diverses ofertes sortides *sur place*.

Encara, el darrer dia, quan prenia el S. S. de París, camí de l'Havre, rebé un telegrama de Hollywood, expedit per la casa Paramount, oferint-li el primer rol en un *talkie* espanyol.

El proper novembre, la nostra graciosa dansarina tornarà de nou a Nova York.

RAMON XURIGUERA

Annex 9. Des de l'Havana

Article escrit durant la seva estança a la capital cubana.

Aixalà, Josep (L'Havana, gener 1934). *Teresina, El Baix Penedès*, 1450, 1, 20-I-1934, El Vendrell.

“TERESINA”

Per a complir un contracte de dues audicions en el «Pro-Arte Musical» vingué a l'Havana nostre Teresina Boronat. A casa, m'ho tenien una mica a desgrat. ¿Una ballarina? ¿Una artista de postura com les “girls”? Bé està que totes les manifestacions artístiques siguin considerades amb sutileses i preferències de simpatia per la terra natia; però no a l'extrem de posar fins als nivells a una deixeble de Terpsícore. Ni que fossis un simbolista de la Grècia! Em deia la dona.

I tal com pensaven a casa, també ho consideraven igual els que sols saben de les ballarugues, per històries i contes dels escenaris, amb les picaresques tentacions originades en els contactes d'un cabaret.

La Teresina, podriem dir que és la aristocràcia de la dansa espanyola. Les castanyoles repicades per la seva gràcia obtenen una virtut d'eloqüència en el ritme o la expressió sentimental, del gest airós, plè d'harmonia, en una elegància corporal i rítmica.

Es el refinament en la dansa del clàssicisme espanyol. Vesteix amb perfecció de figurí dissenyat per un Zuluaga o per un Labarta. Es de una plasticitat encantadora. La Teresina, s'entrega amb passió i esperit al aire musical com una aureneta perfila el seu vol amb correcció impecable. Te aquella bellesa natural que captiva i enamora. Es la audàcia de moviments, per ondulacions corporals que dibuixen les formes de l'art, en expressió, pròvidament animada, de bellesa dansanta. ¿D'on treu el magnetisme de les seves castanyoles?

¿On saturà el seu estil de tan original andalucisme? El ball, en la multiplicitat dels caires populars, troba en la nostra Teresina un nou model, de triomfal esplendor. Els seus braços en arc, la seva figura angulejanta i estradissa, es fon en la música espanyola de l'Albeniz o d'en Morera, com estil novedós. Es perfila amb una originalitat pasmosa. Sembla que les notes del pentàgrama refilessin en els seus osos de goma, per a fer sentir el goig de una fusió inconeguda.

Si la Palowa i la Ducan corprenien en el ritme, bé podem assegurar que la nostra Teresina damunt les taules de l'escenari, davant d'un públic selecte i per influència d'una música refinada en la quinta essència de Falla i Nin, de Turina i Granados, que són els autors predilectes i devots, el cos flexible de la dansarina simbòlica, fascina per la forma estatutària. Es coratge voluntariós. Ompla tota la escena com si ella necessités de l'espai de Castella o de les planícies de la Bètica, per a sadoillar-se en moviments i proporcions, teixint guirnaldes imaginàries, en una inspiració obsequiosa, poemàtica, de un cos ingràvit que copsa dintre de l'ànima la màgica que encarna el ritme amb la música i el sentiment en l'es cultural.

Veient-la entregada a un ball sense aparent esforç, en una suspensió, de figures, i amb aquella serenor espiritual, un català ha de preguntar-se, ¿com és que nostres artistes senten la calitja andalusà? La Gay, la millor *Carmen* del seu temps; la Raquel Meller, que feu internacional «El Relicario» i «El Noi de la Mare»; la Antònia Mercé, tan co-

neguda per «La Argentina»; com ara aquesta Teresina Boronat que sembla nascuda vora de «Las Sierpes» de Sevilla, va per el món fent comprendre les nostres danses, en estil depurat i embellit. ¿No és de una selecció provincial que denota una equiescència de l'encís en el art, com una Sibila del Líban?

Això explica, com el general Gouraud, el marqués Governador de París, sentint la emoció de l'art de la Teresina, la felicità en l'últim Concert de París d'aquest any 33, dient-li «Es la primera vegada que sento la falta del meu braç i ara he d'abracar-la solament amb un».

Cal una actuació ben superior, al trivial compliment de una dansarina, per a sacudir als homes representatius i fer-los procedir amb impulsió d'entusiasme, per a que un Príncep de Galles, en Març del 1933, i en la Embaixada Espanyola, recollís una pinta que se li escapà, en ball, a la Teresina, plena del furor en els seus moviments i poguer sentir-se, en espanyol, aquesta gentilera anglesa: — Madame: Tinc un ver plaer en que una dansarina espanyola, tan notabilíssima, pugui rebre aquesta «peineta» de mans de un Príncep com el que té el gust de felicitar-la merescudament.

París, la Meca de l'Art; Londres, la ciutat de la noblesa severa; Berlín, Roma, Atenes i les principals ciutats europees i americanes, han conegut el perfil majestuós de la nostra amiga, i dels primors del seu modo de interpretar el ball espanyol. Puig en ella hi és de un refinament essencial i poderós. Però Yokohama i Tokio, fins al cosmopolitisme de la ciutat de Shanghai, saben de la Teresina incomparable, bona cosa més del que ella és coneguda en la pròpia Espanya.

Sentats en la terrassa de l'Hotel «Savoy» de la Havana, un migdia del final de desembre, que semblava ens trobéssim en plè istiu, amb un cel alt i blau, una brisa sutil i afalagadora, un silenci camperol i amb certa tristor dins de l'ànima, tertuliàvem, amb el seu apoderat Sr. Momplet, els accidents de la actualitat cubana. I distríem la nostra enyorança, comentant les cròniques d'en Bellmunt i d'en Joan Tomás, les notes dietàries de Carles Soldevila i altres companys de lletres que en la absència material prenen una mena de consol imaginatiu, compàs de espera ben agradable en la pel·lícula interminable de la vida dels artistes.

JOSEP AIXALÀ
Havana, Gener 1934.

Annex 10. Confessions independentistes

Vibrant. Teresina Boronat, *Nosaltres Sols!*, 166, 4, 9-VI-1934, Barcelona.

Teresina Boronat

La promesa de París ha reportat, aquests dies, llargs articles encomiatícs en honor de la nostra compatriota Teresina Boronat, amb motiu d'haver donat, al Teatre dels Champs-Élysées, una tanda d'audicions de dansa que han obtingut un gran èxit de públic i de crítica.

Moltíssims catalans, que us tiran el nom de totes les dansatrius i artistes de *canto y baile* de gènere espanyol, ignoren el de Teresina Boronat. Catalans que ens preocupem de tot allò que significa un valor positiu i alhora catalanitzador, no dediquem a aquesta compatriota nostra ço que el seu mèrit artístic i el *catalanisme* mereixen. De tant en tant, hem llegit algun article escaïssat en un diari català, i res més. La nostra ballarina nacional, que, si hagués estat francesa, França ja hauria condecorat de temps, resta ignorada de nosaltres. I ara, llegim una vegada més els elogis que la promesa estrangera li dedica, i deplorem que els nostres diaris catalans no n'hagin parlat.

— Qui és, Teresina Boronat? Per explicar què és, deixem-nos advocar, ja que no som aptes per a la crítica artística, un record d'ella que ens remembra el París de 1926, quan a la nostra Catalunya es patia la persecució de la Dictadura militar.

Una nit de gener d'aquell any, un amic exiliat, avui conseller de Cultura, va tenir esment que la nostra compatriota havia començat a treballar en un *sketch* d'una revista al «Polles Bergères». Vam convenir anar-hi, juntament amb el nostre inseparable i estimat Gazlafaga. Vam arribar-hi

Estava cansada. Va explicar-nos mils i un trafecs que tenia, treballant en aquell concert. L'acompanyàrem fins al seu domicili. Plorissaquejava, i els peus llums d'aquella hora relluen en l'asfaltat mullat. Tot caminant i enraonant, ens trobarem al costat d'ella. Tot d'una, la seva conversa s'aturà en sec. Se'n apropià i, una mica baix, ens digué:

— Esculti. *¿Serà ben aviat la guerra?*

— *¿Quina guerra?* — diguérem, un xic descortalsos.

— El nostre alçament contra Espanya.

— Hi treballarem amb tota l'anima.

— Ah! vostè es pensava de mi quelcom que no sé i, sobretot, després d'haver-me vist treballar com he treballat aquesta nit; però, miri, jo, a la praxia, hi tinc una Verge de Montserrat amb una llaneta que crema ni a dia, i no hi ha dia que no pregui davant d'ella per la llibertat de Catalunya...

Aci el nostre comentari seria massa pallid, davant el patriotisme ingenu d'aquesta artista catalaníssima. Teresina Boronat és això. I per això celebrem de cor totes les seves victòries artístiques.

La grisor de la nostra política catalana, plena de confusió, deu haver arribat a ella, malant-li, potser, aquest patriotisme franc i lleial i pregonament sentit. Ara, en mig de les seves cabrires d'artista, deu haver arribat a les seves orelles el mot fatídic i criminal «Ja som lliures!», o bé aquell altre dels «germans d'Espanya»; i aquella flor de la més pura flaire patètica, potser s'ha marcit un xic. Quin mal més terrible ha fet, aquell 14 d'abril!...

Jean Louis Vaudoyer li dedica, a «1934», l'«hebdomedari parisenc», una crítica plena de lloances, que encapçala amb unes paraules de Paul Valéry: *Ce petit être donne à penser... une nous presque des Dieux!... Une simple marche, l'enchaînement le plus simple... On dirait qu'elle pèse l'espace avec des beaux actes bien équilibrés, qu'elle frappe du talon les effigies sonores du mouvement... Paroles ex-*

trètes de *Diadème sur la Danse*, i que el crític ofereix a la nostra artista, en lloc d'un ram, finida la representació. Al teatre dels Champs-Élysées, Teresina Boronat ha donat a conèixer la nostra dansa nacional: la sardana. El crític es lamenta que, en lloc d'una cobla, hi hagués solament un piano: *L'autre soir, la "cobla" était remplacée*

cée par un piano. C'est dommage. Serait-il impossible de faire venir, sinon de Barcelone, du moins de Cérét, une "cobla" catalane à Paris? Nous nous portons garant de l'enthousiasme qui accueillerait ici ces orchestres aux sonorités éclatantes, et qui par leur fierté, par leur noblesse, semblent faits pour accompagner des cortèges de héros ou des Dieux.

El departament de Cultura de la Generalitat hauria de donar ajut a aquests concerts, en els quals es fa conèixer l'esperit immortel de la nostra terra. Per Catalunya, pel poble català, no és un artista, en aquest cas, que es guanya uns francs a París. És una artista nostra, catalana, que internacionalitza un art, una música, una anima col·lectiva. Se l'hauria d'ajudar oficialment. Potser llavors no hauria de compartir, en els seus concerts, una meravella artística com «Bolero 1890», amb vestits dibuixats per Zuloaga, però tot plegat molt espanyol: l'art d'Espanya ja té altres artistes pròpies que el divulguen pels escenaris internacionals.

Quan, la Generalitat, es decidirà a protegir aquells artistes catalans que van pel món, enaltint el nom de la nostra Pàtria? Recordem-nos de Tereseta Boronat, una de les nostres millors glòries artístiques. Nosaltres, des dels rengles dels patriotes obscurs, perdríem «Joans Taleies» d'un ideal deslliurador, admirar i celebrem tota la glòria de la nostra artista i recordarem amb ella sempre aquelles paraules de fe i de patriotisme, dites en uns moments en que mig Catalunya es girava d'esquena a un plet d'honor i de dignitat: *Serà ben aviat, la guerra?*...

VIBRANT

Annex 11. L'admiració parisenca

Presentem aquí un article de la premsa francesa i la seva traducció.

Divoire, Fernand. Danse: Teresina a l'O.S.P., *La Semaine à Paris*, 701, 45, 1-XI-1935, París.

DANSE

Teresina à l'O. S. P.

Quelle admirable apparition ! L'Orchestre Symphonique de Paris, dimanche dernier, pour un programme rien que d'Espagne, avait fait place, à la Salle Pleyel, à la grande danseuse **Teresina**.

Un étroit espace devant le haut rideau bleu qui cache les musiciens et laisse passer la musique. C'est d'abord l'Intermezzo des *Goyescas*, de Granados. Noire — de soie et de dentelles — menue, semblant montrer la modestie de la sûre noblesse, **Teresina**, sous la lumière bleue, est toute finesse, délicatesse extrême. Délicate fleur noire. On admire la perfection de chaque geste, de chaque pas, de chaque flexion du corps. Cela est beauté. On écoute le doux chant des castagnettes. On se répète le mot : *Poésie*. Le public, le grand public (on a refusé beaucoup de monde), a-t-il senti comme moi cette poésie ? Un ouragan d'unanimes applaudissements me répond. De ces applaudissements qui avouent l'enthousiaste émotion.

Et c'est *La Danse de la frayeur*. La petite ombre magique avance, comme mêlée au rideau. Elle est tout entière rythme. Elle est tout entière danse, et pourtant tout entière mains. Elle agrandit le vaste décor, et le supprime. Les mains enveloppent le corps de frayeur et créent comme un vide qui aspire le corps. Des mains tout en angles effrayés.

Suprême puissance de suggestion. Quand le rideau s'écarte à nouveau, on ne voit pas l'orchestre. On continue à garder dans les yeux la même et grande silhouette magique : noire, verte et rouge.

Triana. Ah ! comme elle s'est éployée dans la large marche, à pas développés, ployée. Ah ! comme elle sait être forte et grande ! **Triana**, le vieux faubourg de Séville est là, avec ses épaules robustes, sa vie ardente, sa vigueur. Mais **Teresina** sait faire voir la noblesse de la vie, la noblesse de la force. Comme tout à l'heure, le public hurle : Bis ! Mais cette fois la danseuse et M. Montoux obéissent. Et à nouveau la salle entière subit (magiquement, je répète le mot), cette danse qui dure dix minutes. Alors que telle intelligente et prudente célèbre danseuse présente avec adresse des danses d'une minute et demie.

Et puis c'est *Séville*, qui ondule à peine au vent de la musique et qui par l'équilibre admirable des gestes, par la netteté de la silhouette, par la fougue discrète et la violente discrétion, transporte tous ces spectateurs loin, loin... On ne souffre pas du manque d'espace laissé à la danseuse. La scène s'étend soudain d'ici à là-bas, la ville chaude, ensoleillée.

Admirable **Teresina**.

Fernand DIVOIRE.

Teresina a l'Orquestra Simfònica de París

Quina aparició més admirable! El diumenge passat, en un espectacle dedicat exclusivament al ball espanyol, l'Orquestra Simfònica de París va fer lloc, a la Sala Pleyel, a la gran ballarina Teresina.

Un estret espai davant del teló blau que amagava els músics i deixava passar la música. Per començar, l'intermezzo de "*Goyescas*", de Granados. Negra (de seda i encaix) i menuda,

mostrant la modèstia de l'evident noblesa, Teresina, sota la llum blava, era tota finor, delicadesa extrema. Delicada flor negra. Admirem la perfecció de cada gest, cada pas, cada flexió del cos. És la bellesa. Escoltem el dolç cant de les castanyoles. Ens repetim una paraula: *Poesia*. El públic, el gran públic (ha quedat molta gent fora), ha sentit aquest poesia com jo? Un huracà d'aplaudiments unànimes em respon. D'aquests aplaudiment que admeten l'entusiasta emoció.

I és "*La dansa de la frescor*". La petita ombra màgica avança cos a cos amb el teló. Tota ella és ritme. Tota ella és dansa, i no obstant, tota ella mans. Ella engrandeix el vast decorat i el suprimeix. Les mans envolten el cos de frescor i creen un buit que aspira el cos. Mans en angles esfereïdors.

Un poder de suggestió suprem. Quan el teló s'aixeca, som incapaços de veure l'orquestra. Seguim mirant els ulls de la mateixa i grandiosa silueta màgica: negra, verda i vermella.

"*Triana*". Ah! Com s'esplaia en la llarga marxa, amb passos desenvolupats, doblats. Ah! Com sap ser forta i gran! Triana, el vell suburbi de Sevilla és allà, amb les seves espatlles robustes, l'ardor de la vida i el seu vigor. Però Teresina sap fer veure la noblesa de la vida, la noblesa de la força. De sobte, el públic crida: bis! I aquesta vegada la ballarina i M. Montoya obeeixen. I novament la sala sencera segueix (màgicament, repeteixo), aquesta dansa que dura deu minuts. Mentre que la intel·ligent i prudent cèlebre ballarina presenta amb habilitat danses d'un minut i mig.

I després és "*Sevilla*" la que ondula pintada en l'aire de la música i ens mostra l'admirable equilibri dels gestos a través de la netedat de la silueta, per la flama discreta i la violenta discreció, transporta tots els seus espectacles lluny, lluny... No patim per la falta d'espai que han deixat a la ballarina. L'escena s'estén desplaçant-se sobtadament d'aquí a allà, la ciutat càlida, assolellada.

Admirable Teresina.

Annex 12. Records de la ballarina retirada

Veiem aquí dos articles en llengua castellana publicats per Sebastián Gasch a dues populars i reconegudes publicacions de la premsa espanyola.

1. Gasch, Sebastián. **Teresina Boronat en el recuerdo**, *El Noticiero Universal*, p31, 27-X-1966, Barcelona.

Jueves, 27 de octubre de 1966 EL NOTICIERO UNIVERSAL Página 31

TEATRO CINE MUSICA

¿Quién se acuerda aún de Teresina Boronat? Dis-
cipula predilecta de Pauleta Famias, primera ballari-
na del Llico desde 1918 a 1923, Teresina, siguiendo
a poca distancia la aureola de Antonia Mercé, pasó
luego por el mundo, cual triunfal bandera, los bailes
españoles y la sardana, que nunca dejó de figurar en
su repertorio. Europa, América, Asia la aclamaron.
Ya famosa, la volvimos a aplaudir en el Llico en 1933,
en una memorable función de gala que organizó el
Real Círculo Artístico para conmemorar el primer
centenario de Goya. Y, en plena guerra nuestra,
en 1937, nos llegó el eco del rotundo triunfo alcan-
zado por la ballarina barcelonesa en el «Grand Pa-
lais», de París, en ocasión de celebrarse una Gran
Gala de Danza, cuyo programa cerró Teresina des-
pués de la actuación del «Philadelphia Ballet», los
«Ballets de Monte Carlo» y el «Ballet» de la Ópera,
con Serge Lifar a su cabeza.

Estalló la segunda conflagración mundial en 1939.
Teresina Boronat se quedó en París y, en el mes de
diciembre de 1941, quien esto suscribe, pudo aplau-
dir de nuevo en el teatro Chailhot. No recordamos
qué célebre compositor dijo un día a una ballarina:
«Tiene usted el inapreciable don de poder dar a la
música una forma visual». A los «Conciertos Pas-
deloup» se les ocurrió sin duda la misma idea al
rogar a Teresina que ofreciera en el escenario una
ilustración viva de esa música española a la que es-
taba dedicada la postrera «matinée» dada por la pre-
stigiosa entidad en el Chailhot.

Inolvidable recital! En unión de ciertas danzas del
Extremo Oriente y de la India, el baile español es
sin duda el que más estrechamente se entronca con
la tradición. A la sazón, Teresina era una de las po-
cas depositarias de esa tradición, a la que ella daba
el barniz de su inteligencia inspirada. Para Teresina,
el baile popular español era una piedra tosca y sin
pulimento que ella transformaba en joya. Había que
ver cómo bailaba: no a floraba en su vestuario, en sus
efectos escénicos, ninguna falta de gusto, porque
Teresina jamás sacrificaba la danza a la facilidad de
lo artificioso o convencional.

La belleza de su arte residía principalmente en la
sinceridad, en la autenticidad, en la fuerza a menudo
dramática de sus actitudes, en la seguridad de sus
pasos, en el movimiento gracioso de sus brazos. Ja-
más, en todo caso, se traslucía el esfuerzo en la difi-

Teresina Boronat, durante un ensayo de «El
amor brujo», en la ópera de París.

Teresina Boronat en el recuerdo

Por Sebastián Gasch

entidad. Teresina era la ballarina que hacía olvidar
que, para obtener esos brillantes resultados, es pre-
ciso, primero, someterse a una ruda disciplina.

Aquella tarde, la orquesta de los «Conciertos Pas-
deloup» interpretó sola las «Danzas fantásticas», de
Turina. Luego, la ejecución de la «Danza V», de Gra-
nados, tuvo una fuerza de sugestión tan enorme, que
pareció dar nuevo ser a la inolvidable silueta de An-
tonia Mercé. Por milagro del recuerdo y de la imagi-
nación, pareció revivir a nuestros ojos en puro embe-
leso aquel paseo lánguido y melancólico que nadie ha
podido igualar. Y a los compases rebosantes de color
del «Sombra de tres picos», de Manuel de Falla,
invadió el escenario, entre decorados de Picasso, el
recuerdo de un mundo extinguido y prestigioso, loca-
mente excitante para la imaginación: el de los
«Ballets Russes» de Diaghilev.

Por último, acompañada por esa renombrada or-
questa, Teresina bailó. La primera danza, «Evo-
ción», sobre música de Albéniz, estaba compuesta
de paseos lentos entreverados de actitudes decora-
tivas y de «través de jambe», que hacían espumear
en alto los falbals del traje claro con volantes ana-
ranjados.

«El puerto» nos sumió en el ambiente soleado de
un pequeño puerto andaluz. Los tacones ardientes
arofaban el piso estrechado del escenario y las tor-
siones de las muñecas se armonizaban con el chal
anudado en las caderas. En la alucinante «Danza
del fuego», la ballarina se metamorfoseaba en ac-
triz trágica de gesto sobrecogedor, y sus brazos se
convulsionaban patéticamente, grabando en el espá-
cio el encono y el terror.

Pero la obra maestra de Teresina Boronat era,
sin disputa, la «Rapsodia valenciana», en la que se
hacía ostensible su personalidad catalana. La gran
artista incorporaba la rusticidad de la danza cam-
pesina jubilosamente saltada a algunos adornos de la
danza clásica, pero los dos elementos se hallaban tan
sutilmente combinados, tan armoniosamente fundidos
entre sí, que el logro era total.

Con el pie cuidadosamente alzado, la paoleta
al cuello y el delantal blanco atado a la cintura, Ter-
esina saludaba al público con una reverencia en-
tre cándida y coqueta. Luego, al compás perlineo de
los paillos sabios, los pequeños, pies calados de
rojo empezaban a trenzar y destrenzar las figuras,
cuyo ritmo se iba acelerando hasta alcanzar una vi-
vacidad achispada. La dislocación de caderas que se-
guía al brinco ligero era de una discreción absoluta,
y la ballarina enlazaba con una gracia perfecta los
tiempos saltados con el «legato» de la vuelta en es-
piral: esa figura, ejecutada en armonía íntima con
la música, era de un efecto encantador, encantador
en toda la extensión de la palabra.

Teresina, vestida con ese traje luminoso, inunda-
do de sol, cantaba la alegría de vivir, el triunfo de
la mujer, la embriaguez de la pura y auténtica be-
lleza, y su «Rapsodia valenciana» era un ejemplo
elocuente de danza popular depurada y enriquecida
por el talento personal.

2. Gasch, S. Últimas noticias de Teresina Boronat, *Destino*, 1625, 65, 16-XI-1968, Barcelona.

ULTIMAS NOTICIAS DE TERESINA BORONAT

DE donde menos se piensa salta la liebre. Hacia una eternidad que no tenía noticias de Teresina Boronat. Y ahora, de golpe, inesperadamente, me las da un amigo que reside en París. Vienen ellas a cuento de Llivia, que ha sido declarada villa de interés artístico e histórico. Por Llivia, adonde va actualmente con cierta frecuencia, tiene Teresina una marcada predilección y parece ser que ella tiene la intención de crear en Llivia algo que será sonado.

Teresina Boronat no tiene necesidad de presentación. Primerísima bailarina del Liceo desde 1918 a 1923, Teresina, siguiendo a corta distancia la aureola de Antonia Mercé, paseó por el mundo, cual triunfal bandera, los bailes españoles y nuestra sardana, Europa, América, Asia la aclamaron. Ya famosa, la aplaudimos de nuevo en el Liceo en 1928, en una memorable función de gala que organizó el Círculo Artístico para conmemorar el primer centenario de Goya. Y en plena guerra nuestra, en 1937, nos llegó el eco del rotundo triunfo alcanzado por la bailarina barcelonesa en el «Grand Palais», de París, en ocasión de celebrarse una Gran Gala de Danza, cuyo programa cerró Teresina después de la actuación del «Filadelfia Ballet», los «Ballets de Montecarlo» y el «Ballet de la Opera» con Lifar a su cabeza.

Estalló la segunda conflagración mundial en 1939; Teresina se quedó en París y, en el mes de diciembre de 1949, quien esto suscribe pudo admirarla de nuevo en el teatro Chaillot. ¡Inolvidable recital! La belleza del arte de nuestra bailarina residía principalmente en la sinceridad, en la autenticidad, en la intensidad a menudo dramática de sus actitudes, en la sorprendente seguridad de sus pasos, en el movimiento gracioso de sus brazos. Jamás, en cualquier caso, se traslucía el esfuerzo en la dificultad. Teresina era la bailarina, la gran bailarina, que nos hacía ol-

vidar que, para obtener esos brillantísimos resultados, es preciso primero aprender a bailar.

No se debe olvidar, en suma, que Teresina Boronat ha sido la única bailarina española, después de «Argentina», que ha actuado como solista en los «Conciertos Padeloup», en la «Sala Pleyel», en el «Palais Chaillot», en la Opera y

Teresina Boronat, vista por Ignacio Zuloaga

en la Opera Cómica, en donde ha interpretado con las mejores orquestas «Las noches en los jardines de España», de Manuel de Falla, con la felicitación entusiástica del autor, y la «Sinfonía sevillana», de Turina, obras de tal entidad que tan sólo una artista como ella podía danzar. Tampoco se puede olvidar que Teresina, con su autoridad, con su presencia, eclipsó a todo el cuerpo de baile de la Opera parisiense, con Lifar, Roland Petit y Chauviré, en «El amor brujo».

En fin, obvio es decir cuánto nos complacen los éxitos alcanzados por una barcelonesa ciento por ciento allende de nuestras fronteras y que ahora, vuelta a sus lares, quiera crear en la Cerdaña de sus amores algo que, a buen seguro, tendrá un gran interés.

S. GASCH

Annex 13. L'última entrevista

Article-entrevista publicat al Serra d'Or dos anys després del retorn de Teresina a Catalunya.

Fàbregues, Xavier. **Teresina Boronat retrobada**, *Serra d'Or*, 216, 51-54, setembre 1977, Barcelona.

Teresina Boronat,
per Pau Gargallo.

TERESINA BORONAT RETROBADA

per Xavier Fàbregas

Hi ha noms que han tingut un ressò mundial, que han aparegut amb insistència a les pàgines dels diaris, que han fet moure una multitud d'admiradors, i que, de sobte, desapareixen. Tament com una estrella amb cua que ratlla la foscor del cel i després s'hi perd. Per a la generació següent són a penes una referència imprecisa: pràcticament, no res.

Aquest és el cas de Teresina Boronat, que durant vint anys —de 1920 a 1940, aproximadament— va dansar pels cinc continents i deixà, arreu, constància del seu art i de la seva catalanitat. On era Teresina Boronat? Vaig buscar-la per París, punt de partida del seu èxit internacional. Jo sabia que Teresina —aquest nom era suficient per recordar-la— havia tingut una acadèmia de dansa a la ciutat del Sena. Diverses

persones ho confirmaven; alguna, fins i tot, em donà el nom d'un carrer.

—La Teresina és molt popular, la trobaràs.

Però no la trobava. Els erudits en qüestions de dansa en feien grans elogis. Tothom l'havia coneguda, a París. Però, on era? El seu rostre havia desaparegut. Fins que la casualitat em subministrava una adreça i un telèfon. I no pas a París: a Sant Antoni de Calonge.

—Per què em vol veure? La meua vida ja no interessa ningú. Jo no vull exhibir-me.

A l'altre costat del fil la veu refusava l'entrevista. Amb certa esquerperia. Però, alhora, amb simpatia, amb *charme*. I vaig insistir. Tot seguit fixàrem la data. No hi va haver cap més problema.

DE BARCELONA A PARÍS. I DE PARÍS A BARCELONA

Teresina va néixer a Sant Andreu de Palomar el 1904. Això és el que diuen totes les enciclopèdies. I com que a estudi, essent un esquitx, ja cridava l'atenció per la seva desimboltura, per la seva gràcia a recitar, el pare va pensar que Teresina tenia dots d'actriu i que calia conrear-los. El 1911 iniciava la seva formació: dansa amb Pauleta Pàmies, violí amb el mestre Torelló, expressió rítmica amb Joan Llongueras. I ben aviat ingressava a l'Escola Catalana d'Art Dramàtic, amb Adrià Gual i Ambrosi Carrion.

Era una criatura quan va interpretar la protagonista de *La santa espina*, i Guimerà, que assistí a la representació, va voler conèixer-la i en va fer grans elo-

gis. Però el camí de Teresina era la dansa. El 1918 va ingressar al cos de dansa del Liceu i al cap de pocs anys n'era primera ballarina. El 1922 hom celebra una Exposició del Moble a Montjuïc, i amb aquest motiu visita Barcelona, entre d'altres personalitats, el ministre francès de Belles Arts, M. Paul Léon. I li és ofert un recital de dansa. Teresina Boronat el protagonitza i el ministre francès en queda admirat.

Les gestions de M. Paul Léon prop de l'Òpera de París perquè Teresina actuï a la capital francesa tenen un resultat positiu. Teresina hi debuta amb *Tagliane chez Musette*, i l'èxit és instantani. Durant quatre temporades és una de les estrelles més cotitzades de l'Òpera, fins que decideix deixar-la per tal de donar recitals de dansa ella tota sola. Incorpora llavors la dansa espanyola al seu repertori, però hi incorpora també danses de tota la Península Ibèrica, i, de manera molt particular, la sardana.

El 1928 és l'any del gran triomf de Teresina Boronat. Actua al Folies Bergère, protagonitza el centenari de Goya a la Sala Pleyel, actua a Egipte i torna a Barcelona: al Liceu, organitzat pel Reial Cercle Artístic, repeteix l'homenatge a Goya amb aplaudiments inces-

sants. Algun noucentista sent escrúpols que Teresina posi l'accent sobre la dansa espanyola. I Carles Soldevila li dedica un «Full de Dietari», *A l'entorn del casticisme*, en el qual diu: «En primer lloc caldria que persones enteses i imparcials em diguessin si les creacions andaluses de la nostra Teresina no tenen, malgrat la seva perfecció i la seva gràcia, un no sé què de construcció intel·ligent, intel·ligentíssima, que les separa de les veritables creacions instintives del geni hispano-moresc. La confirmació d'aquesta hipòtesi no em sorprendria; més aviat m'afalagaria. Aleshores la nostra Teresina ballant sevillanes resultaria un fenomen equivalent a Merimée escrivint *Carmen*, a Bizet fent música andalusa, o al nostre Vives fent música madrilena.»

Després ve el triomf al teatre dels Camps Elisis. I l'entrada en els grans circuits internacionals: els Estats Units, Xina, el Japó, Filipines, la Unió Soviètica, Alemanya, Suïssa. Teresina Boronat, el seu nom, la seva dansa, és un dels productes més acreditats al mercat artístic de tot el món.

A SANT ANTONI DE CALONGE, UN DIA GRIS

La reconstrucció de la carrera de Tere-

sina Boronat, he hagut de fer-la tot recorrent a la premsa de l'època. Les biografies que han sortit a les enciclopedies sobre Teresina Boronat són d'una pobresa esgarriosa. I l'únic que mostren és que ningú, fins ara, no s'ha preocupat per centrar la seva figura; no diguem, ja, per estudiar el seu estil, la seva aportació al món de la dansa.

El dia convingut per anar-la a veure es va llevar tot gris. Era un dia rífol. Va ploure sense parar des que sortírem de Barcelona en Jordi Coca, en Pau Barceló i jo, en el *jeep* d'en Barceló. La Costa Brava en aquestes condicions és una veritable desolació. Platja d'Aro i Sant Antoni de Calonge, un dels trossos més castigats per la barra dels especuladors, semblava un seguit d'ossamentes abandonades. Blocs de ciment aixecats arran d'aigua, mena de metròpoli tètrica deshabitada sota el plom del cel. I una mar de color de cendra que de manera rítmica prenia inflors de cuc com si volgués reptar cap a terra ferma sense aconseguir-ho, esfilagarsant-se en la bava de les onades.

Vam cercar el número de l'immoble. Teresina Boronat viu en una d'aquelles fitxes de dòmino a les envistes de Palamós. Cal adreçar-se a la porteria i deixar-se guiar per la portera, pisos amunt, fins a dalt de tot, en un ascensor minúscul. La porta es va obrir i deixà veure una figura diminuta, amb pantalons, un cabell de color roig fosc i uns ulls vius i inquisidors:

—Endavant.

La cambra, petita, és plena d'objectes: ceràmica, estàtues menudes, dibuixos. Tot ben disposat, sense enfarregaments, amb un bon gust natural. L'estufa tempera l'estança. I a través de la terrassa contemplo, d'esquiltrentes, l'amplia badia.

Les primeres paraules són protocolàries. Seiem. Whisky, xerès, uns glaçons. Quan en Barceló desembeina la màquina Teresina denega:

—No, no vull que em fotografïn. Per què?

Teresina és una dona àgil. Molt acurada. Conserva aquell perfil reptador, aquella mirada que interroga, que salta de seguida a les fotografies que he vist de la seva jovesa. Teresina, ara, i suposo que igualment abans, és una barreja d'ingenuïtat i de fermesa. Quan pot semblar contrariada, esclafeix una rialla i, si s'havia produït un xic de tibantor, ja només resta la confiança amb l'interlocutor, l'afany de comunicació i de sinceritat.

—Així, que em vol fer una entrevista?

—Volia conèixer-la i enraonar una estona amb vostè.

Li passo uns exemplars de «Serra d'Or». En la primera conversa telefònica l'esment de «Serra d'Or» va facilitar molt les coses. Fulleja la revista.

—L'Escolania de Montserrat és la millor del món, és meravellosa, no ho creu així?

Teresina, per Ignacio Zuloaga.

A Teresina Boronat

Ignasi joig, sentir-se der tot hora pare
per un àngel com tu, sentit donjella!
Pensaurat qui tes gràcies a promèta
i castament et pot besar la cara!
Tua onella divinal es cosa rara
en la terra; puix, qui no s' moraxela
contemplant-te com et, que altha més bella,
ni en romàis, mai n'ingú, no ha vist encara?
Ara blunxa de març, per tu d'olbrida
i vetllen, les estrelles, a la nit,
i oh verge senyorivola i sonjella,
tan tendre i delicada d'esperit:
voldria veure en tu la meua filla,
per glòria del meucor, que no ha florit!

Ignasi Iglésias

Vallvidrera, a goot de 1927.

Teresina Boronat, al temps dels seus grans èxits.

Sonet d'Ignasi Iglésias.

—Suposo que és una bona escolania, en efecte, però em veig incapaç de catalogar-la.

—El pare Ireneu és un gran músic. Tots els pares de Montserrat són excel·lents. Catalans dels bons. Cada un que en conec m'agrada més que els altres.

—Doncs sí que ho celebro. En coneix molts?

—Veurà, uns amics de Palamós hi tenen un escolanet. He anat a Montserrat amb ells i he visitat el monestir. En conec uns quants, de monjos.

Teresina ha preparat alguns papers per ensenyar-me:

—Aquí tinc uns tresors que no té ningú.

Treu més carpetes. Hi ha una poesia autògrafa d'Ignasi Iglésias, que l'escriptor li dedicà. I cartes. Teresina va estar a punt d'estrenar *La baldusa d'or*, una comèdia per a infants d'Iglésias, que encara rau inèdita. Hi ha també un telegrama en el qual Cambó li comunica, arran de la mort d'Iglésias, que ha complert l'encàrrec de Teresina de col·locar una corona sobre la tomba del dramaturg.

La correspondència que Teresina guarda és abundant: Ventura Gassol, Manuel de Falla, Adrià Gual... I els dibuixos: a la paret hi ha el retrat que li féu Zuloaga i, en una cantonada, al capdavant, una estampa amb l'efigie de Pau VI. De la carpeta treu els retrats que li feren Pau Gargallo i Pere Pruna, entre molts d'altres. I passem després a les crítiques. Als programes. És el tresor de Teresina: el record de tota una vida de treball, i d'èxits. En un lloc d'honor, el retrat dels pares:

—El veu, el meu pare? Aquesta expressió tan seriosa que tinc a vegades, la dec a ell. La mare, en canvi, és diferent, és més riallera.

UNA CONCEPCIÓ DE L'ART

En Barceló ha fotografiat repetidament. La resistència de Teresina ha estat cada cop més feble, més facciosa. Però cada vegada que intento centrar-la sobre alguna dada de la seva biografia, s'escapoleix. En Jordi Coca li demana si pensa escriure unes memòries:

—Memòries? Com si m'interessés molt! Només em preparo pel que pugui passar a l'altra vida. Jo miro endavant, el

passat no m'interessa. La vida passa com una exhalació, com una bufada... és una cosa lleugera com un gest de dansa. A vegades em fa l'efecte que tinc dos mil anys, o tres mil. Que vinc de molt lluny. A Egipte em va semblar que tenia com una mena de coneixença del lloc. Tot ho trobava familiar... i no hi havia estat mai. Abans d'entrar en una cambra, ja sabia com era, on es trobaven les portes...

Procuro tornar-la a un passat més immediat. Li anomeno el senyor Paul Léon, el ministre francès de Belles Arts que la va dur a l'Òpera. Reflexiona. Em mira amb un enconyiment d'espatlles:

—No em diu res, aquest nom.

Li dono detalls, trets al capdavant d'una entrevista que li fou feta el 1928. Però continua sense recordar-se del ministre. I, amb la mà, em fa un advertiment amistós:

—Agafi la Teresina i emboliqui-la... No val la pena parlar de punts i de comes. No faci papers llargs, que no val la pena. A qui li interessa el que vaig fer o el que vaig deixar de fer? Aquests moments d'ara són molt més importants.

—Què ha estat la dansa per a vostè, Teresina?

—Per a mi la dansa ha estat una mena d'elevació de l'esperit. Si no és això, és una cosa terra a terra. Els russos són els qui tenen un sentit més musical de la dansa. Jo, aquest sentit, l'he tingut, també.

Teresina, durant moltes temporades, féu recitals al Palau de Chaillot acompanyada per l'Orquestra Pasdeloup, amb noranta professors. I ella sola a l'escenari: amb Falla, Granados, Albéniz, Ravel.

—Llavors sentia la música dintre meu. Es com si conduís l'orquestra. Això, ho va dir algun crític. És la sensació més gran. No hi haurà ningú més que tingui aquesta força que jo tenia. I a tots els recitals, sempre, no hi faltava La santa espina.

Passem els programes i m'ho ensenya. En una entrevista que li féu Joan Tomàs, a «La Publicitat», Teresina manifestava ben taxativament: «El meu ball preferit és la sardana. Dic la veritat. La sardana té per a mi totes les virtuts i tots els encisos. Respon al meu temperament. La sardana és ritme i és joia. Hagués vist com l'aplauïen al Japó!» I ara em repeteix:

—La sardana sempre m'emociona.

A Teresina no li agraden els ballarins que batzeguen com epilèptics. Per a ella la dansa és mesura, és síntesi. Tampoc no li agraden certes innovacions com les de Béjart, els començaments del qual va seguir de prop.

—El modernisme eròtic em fa horror —precisa.

Teresina té el seu món. I encara que les dates se li encavalquin i vulgui esborrar-les, sent enyorança: evoca les tertúlies de Montparnasse que cada setmana tenien els intel·lectuals catalans que eren a París.

—Ventura Gassol, Víctor Hurtado, Apeles Fenosa, Rebull... I Just Cabot: quin home més intel·ligent, quina cultura tenia! Podia parlar de tot, i, de cada cosa, en deia el mot precís.

D'UN TEMPS ENÇÀ

Teresina Boronat deixa la dansa entre 1948 i 1950. Durant aquests anys enca-

Teresina conserva aquell perfil reptador, la mirada inquisitiva que veiem a les seves fotos de juvenesa, i l'afany de comunicació i de sinceritat. (Foto: Barceló.)

ra fa alguns recitals acompanyada amb piano o amb guitarra.

—Però el que a mi m'agradava era ballar acompanyada d'una gran orquestra. Això és el que no ha fet ningú més.

Després es dedica a l'ensenyament. Fa classes a la Sala Pleyel, classes convingudes amb alumnes molt escollits. Fins que es refugia a Sant Antoni de Calonge, fa dos anys i mig. Teresina, però, enyorava també la Cerdanya. Enyorava Llívia, on va els estius, des que tenia deu anys.

—Va tenir dificultats amb el règim del general Franco?

No va tenir dificultats greus, però en va tenir. Teresina va participar a diversos festivals a favor dels refugiats republicans. I a petició del govern francès va fer un recital per recaptar fons a favor dels nens d'Euskadi: calien di-

ners per comprar medicines, llits, joguines.

—I es negaren a donar-me el passaport per aquest motiu. A la fi, però, el vaig obtenir.

Ara ja parlem com vells amics. Teresina tenia raó: «Aquests moments d'ara són els més importants.» I sortim a dinar, terra endins. Sota la grisor del cel, els camps, xops, estenen un verd brillant. Mentre les llàgrimes de la pluja regalimen pel vidre, entorn de la taula, la conversa continua. En Coca i en Barceló discuteixen sobre el PSUC, en Jordi Pujol, en Joan Reventós. Teresina escolta amb una gran atenció.

—Sí que està embussat, tot això —comenta.

Parlem després, i aquí l'elogi és unànime, del president Tarradellas:

—Però és massa gran, és massa gran —insisteix Teresina—. Ens calen polítics més joves. Aquests quaranta anys han estat terribles per a Catalunya. Ens han deixat aixafats.

Quan tornem cap a Sant Antoni, Teresina ens demana amb una punta d'angoixa, com cercant la nostra confirmació:

—Tinc una amiga a Sant Feliu de Guíxols que m'ho repeteix sempre: «Catalunya tornarà a ésser Catalunya.» Vos tès què en pensen?

—Bé ho hem de procurar.

Hem deixat entera el bosc d'arbres, i el jeep corre entre el bosc, inhòspit, de ciment. Deixem Teresina davant casa seva. Amb els seus records i la seva esperança. Ens acomiadem. Teresina, al cap dels anys, és una dona integrada, una dona sincera, una dona preocupada pel present i per l'esdevenidor del nostre país. — XAVIER FABREGAS.

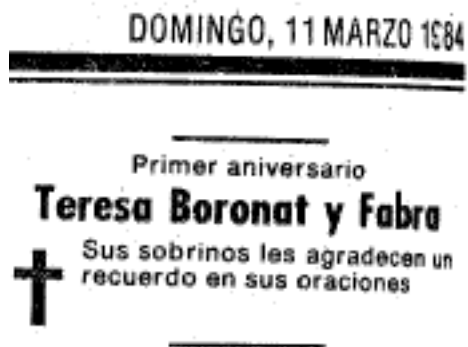
BARGALLO

Muntaner, 87-89
(Entre València i Mallorca)
Urgell, 24
(Tamarit i Floridablanca)
Aparcaments gratuïts clients

Làmines Nacionals i Estrangeres
Portafotos, Sants Sopars,
Retaules, Motlures,
Marc, Cornucòpies, Crucifixs

Annex 14. L'esquela

Sabem que Teresina va morir al voltant de la primera quinzena de maig de 1983, si bé no hem trobat l'esquela del mateix any de la seva mort, n'hem trobat el primer i el segon aniversari, publicats a *La Vanguardia* el dia 11 de març de 1984 i el 10 de març de 1985 respectivament.

Annex 15. Les cosines

Durant l'estiu vaig tenir l'ocasió de trobar-me amb les cosines menors de Teresina en el que va ser el norantè aniversari de la major.

Fransisca “Paquiteta”
Fabra, 90 anys (Santa
Perpètua a 21 de juliol de
2012), cosina germana
de Teresina.

Maria Fabra, 85 anys (Santa
Perpètua a 21 de juliol de
2012), cosina germana de
Teresina.

